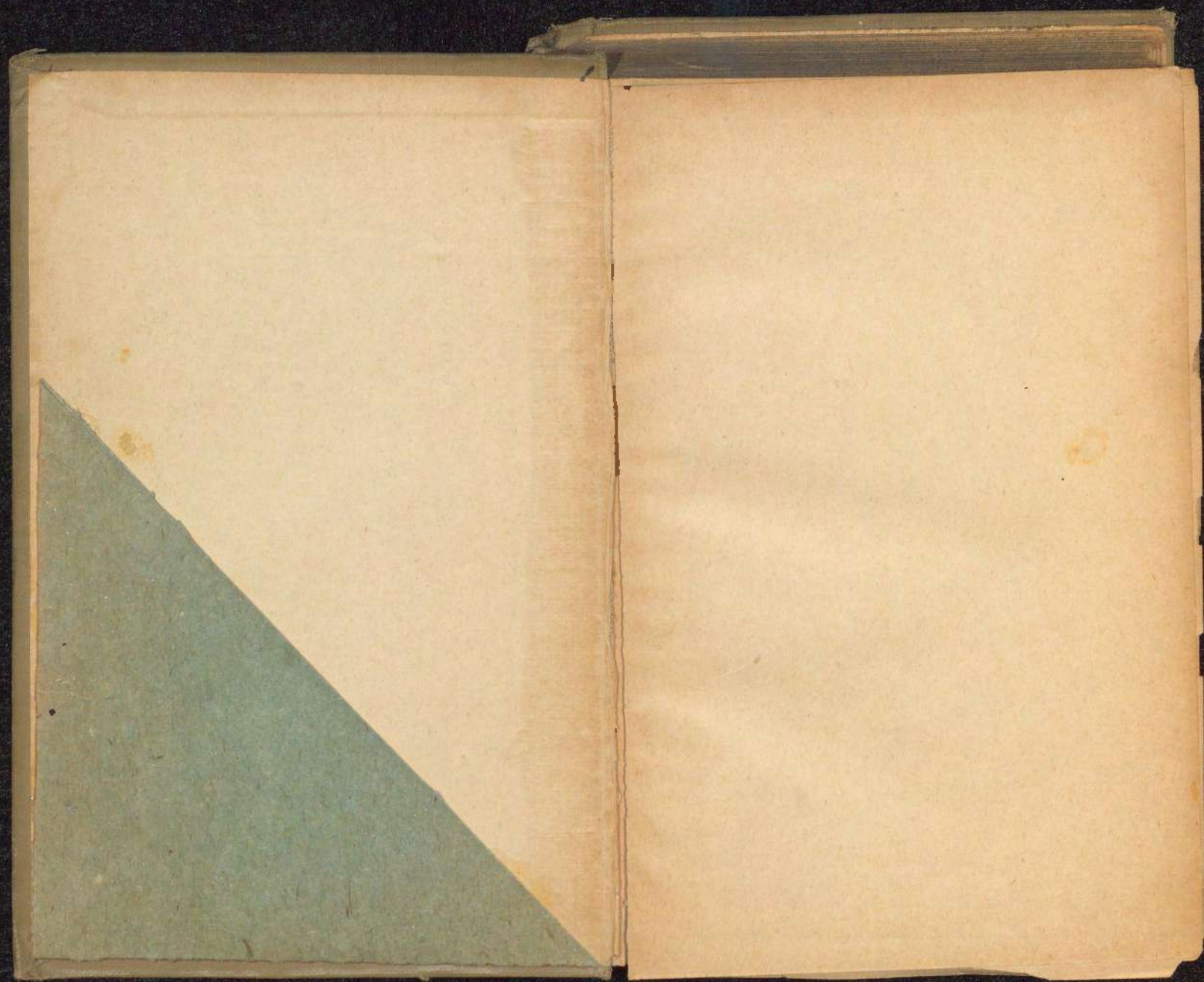

MILÁG
KÖNYV
TÁR

THE
YASOLA
S

VILÁGKÖNYVTÁR

1986 (P)

2003 M^t

1995

2 - u

VILÁG
KÖNYV
TÁR
SZERKESZTI
DR. POGÁNY
JÓZSEF.

KÖNYVE

LASSALLE
ALKOT
MANY
SZOCIA-
LIZMUS,
DEMO-
KRACIA
FORDITOTTA
KUNFI
ZSIGMOND

1914
RÉVAI KIADÁS

Minden jog fenntartva.

*A címlap és kötés rajzát
Zádor István készítette.*

LASSALLE

1.

Je vous présente un nouveau Mirabeau. — Bemutatom Önnek az új Mirabeaut, — evvel a szóval mutatta be Heine a forradalom nagy költőjének, Herweghnek, a huszadik évét alig meghaladott Lassallet Párisban. A modern idők új gladiátorának is nevezte a nagy költő egy ajánlólevélben a Breslauból származó fiatal zsidófiut, aki egy rőfösboltból indult ki és a világtörténelem Pantheonjába érkezett be igen rövid élet (1825—1864.) és még rövidebb nyilvános pályafutás alatt. Új Mirabeau? Heine, amikor a költő intuíciójával kinézte a Kelet-Poroszországból érkezett fiatalemberből a nagy jövőt, nem tudhatta, milyen mélyen pillantott bele a jövőbe, mert Lassalleből valóban új Mirabeau lett: a francia forradalom nagy államférfiának mintájára, aki a harmadik rendnek, a polgárságnak a politikai képviselője lett, Lassalle a „negyedik rendnek“, a munkásosztálynak lett a Mirabeauja. Mirabeau a polgárságot vezette rá a politikai érvényesülés útjára: Lassalle tudatosan és tervszerűen dolgozott azon, hogy a munkásosztályt felszerelje és szervezze a végből, hogy elérkezvén az óra, a polgárság örökébe léphessen, hogy az állam-

hatalmat meghódíthassa és az államhatalom segítségével olyan társadalmat teremthessen, amelynek „uralkodó eszméje” és vezető szelleme a munkásosztálynak a társadalom és állam rendeltetéséről alkotott nézete. S ha Heine inkább udvariasságból, mint tények alapján a modern kor kemény gladiátorjának is nevezte egy Varnhagen von Ense-hez intézett ajánlólevelében Lassallet, aki Heine érdekében a nagy költő hitelezőivel valóban kemény csatákat is folytatott: akkor is talán tudtán kívül nemcsak Lassalle harcos természetét jellemezte pompásan, hanem azt a történeti hivatást is, amelyet egyéni tehetségek és társadalmi viszonyok Lassalle számára kijelöltek. Kemény gladiátornak kellett lennie annak a férfinak, aki a munkásosztály politikai önállóságának lobogóját bontotta ki olyan időben, amikor magában ebben a munkásosztályban még sem a szüksége nem élt e politikai és társadalmi önállóságnak, sem a körülmények nem voltak olyanok, hogy kevésbé éles és a jövőbe kevésbé pillantani tudó szem is észre tudta volna venni azt a nagy történelmi mozgalmat, amely egy új társadalmi osztályt állított ki a világtörténelem színpadára. Lassalle fiatalon, szépen, erősen, mint a római arénák gladiátora, indult csatába s mint gladiátor, fegyverrel kezében, pisztolygolyótól találva, a Helena von Dönniges birtokáért vívott párbajban esett el. Heves szenvedélyek, egyéni és társadalmi, szerelmi és politikai szenvedélyek mozgatta élet volt, amelyet

Jankó van Rakowitzanak, a román bojárnak pisztolygolyója tépett le 1864. szeptemberében Genf mellett. Az egész ember, élete és halála, törekvései és elbotlásai egyaránt emlékeztetik a magyar dolgokkal ismerős embert Petőfire, aki a „szabadság, szerelem” kettős jelmondata alatt futotta meg üstökös-pályáját, a rövid és vakító, a világban. Ilyen üstökös-pálya volt Lassalle-é is.

2.

A bresloui zsidófertályban volt az öreg Lasal-nak a boltja. Az öreg Lasal selyemmel kereskedett és rőfös-boltjával némi vagyont is szerzett, amelyből a fiát taníttatta, hogy legyen kire hagyni majd üzletét. Vásott és rossz erkölcsű, szemtelen és kihívó modoru volt a kis Ferdinánd, aki rosszul fért meg tanáraival és rosszul avval az egész világgal, amely lenézte, szoritotta, taszigálta zsidó származása miatt. Annál nehezebben viselte ezt a megvetést, mert nagy erőt érzett magában és heves gondolatok forrongtak fiatal, nyugtalan koponyája alatt. Zsidónak lenni nem nagy öröm ma sem, a zsidó emancipáció és recepció évtizedei után: a XIX. század első felében egyenesen szomorú, kellemetlen és megalázó dolog volt és kétszeresen fájdalmas arra, akiben nagy rátermettségek és nagy önérték lakozott. Az általános társadalmi nyomás, amely a zsidókra általában nehezedett, hajtotta az elevenebb szellemű és nagyratörőbb zsidókat a múlt század első felé.

ben a forradalmi eszmék, a szabadság-mozgalmak táborába. A bresloui és leipzig-i iskolákban feszengő nyugtalan kis Ferdinand Lasal első történelmi vágyakozásai is ebben az irányban mozogtak: arról álmodott fenmaradott ifjúkori naplói tanulsága alapján, hogy valami új Makabeus-mozgalomba rántja majd be a zsidókat és fegyveres kézzel, zsidó hadsereg élén vivja ki a szabadságot népe és vallása számára. De amint szemhatára szélesedett és jobban megismerte a világot, a zsidók felszabadítása helyett az egész emberiség többségét tevő munkásosztály felszabadítása lett az eszménye s megfranciásított és elzsidótalánított új nevével: — Lassalle lett a „Lasal“-ból — együtt kivándorolt ezekből a gyermekes vágyakozásokból, amelyeknek tartalmát és határát a ghetto szabta meg. Nem igen érdekelte az, amire az iskolában tanították s még kevésbé tudta eltérni azokat a viselkedési fékeket, amelyeket az iskola fegyelme és rendje kényszerít mindazokra, akik meg akarnak maradni benne — tanítók vagy tanulók gyanánt egyaránt. „A rossz tanulót“ kivették 15 éves korában az iskolából és boltos-legénynek adta az apja, akinek nagy szomorúságokat okozott ez a rossz és nem sikerült fiú. Amde a „daimonion“, az a nyugtalan és forró ösztön, amely Sokrates szava óta mindenkit gyötör, akiben erős és a „halhatatlan eszmékkal“ (ideákkal) valami rokonságot tartó lélek lakozik, kitért a fiúból és a pult mellől a könyvtárba, a világba, Párisba, Düsseldorfba, politikusok, tudósok, csábító nők, összeesküvések, lázadások, törvény-

széki tárgyaló termek, fogházak világába sodorta. „E fiúból pap lesz“ érzéssel nyugodott bele az öreg zsidó boltos a fia furcsaságaiba és komoly aggodalom ingathatta meg lengő szakállas fejét, amikor arra a kérdésére, hogy tulajdonképpen mit akar csinálni és tanulni a fia, a következő választ kapta tőle: „A világ legnagyobb és leghatalmasabb tudományát, azt a tudományt, amely a legszorosabban összefügg az emberiség szent érdekeivel: a történelem tudományát akarom életpályámul választani.“ Eből jó dolog nem lehet — evvel a gondolattal bocsáthatta neki ennek a tengernek fiát az öreg kereskedő. S nem is lett jó belőle.

3.

A XIX. század negyvenes éveit Németországban szellemi dolgokban a filozófia uralmát, Hegelt és a hegeli bölcsészeti iskola felbomlását jelentették. A gazdasági és politikai dolgokban letört és elmaradt németiség a bölcsészetben és költészetben tobzódta ki magát. Kanttól Hegelig megy a filozófiai forradalom íve, amely a gondolkodás bírálatából indult ki és a társadalom meg az állam bírálatába torkollott be; amely menekülés volt a valóság világából a spekuláció birodalmába és visszahajlott oda, mint forradalmi erő; amely áthidalja a nagy francia forradalomtól az 1848-as forradalmakig terjedő időt s amely végső fokon minden bizonyosságot bizonytalansággá tett, minden tekintélyt megrengetett s amely szellemekben nem kevésbé ásta

alá a feudalizmus talapzatát, mint ahogy gazdaságiakban aláasta az előrehaladó munkafelosztás, a kézművesség pusztulása, a földből kibujó gyárkémények, vagy mintahogy politikailag aláasta a polgárság öntudatra ébredése és a nemzeti eszme megerősödése. Hegel a német világnézet egyik nagy kiformalója, a német forradalom nemzedékének nagy tanítómestere volt.

A közönséges, tapasztalati gondolkodás, amelynek soha eszébe sem jut az a kérdés, hogy a lámpa és a róla való fogalmam, képem két dolog lehet; Kant, aki felveti ezt a kérdést s egyúttal árkot huz, amelynek innenső partján a dolgok vannak, amelyekről létükön kívül semmit sem tudunk és amelynek tulsó partján a dolgokról való képzeink vannak; Schelling, aki az egész világot képekbe oldja fel s a lámpa képze mellett elfilozofálja magát a lámpát s Fichte, aki az emberi agyvelőnek, az énnnek ezt a képzetvilágot teremtő erejét erkölcsi erővé, a világ legfőbb hatalmává avatja; s végül Hegel, aki egyformán tagadja a tárgynak és a róla való képzetnek létezését s mindkettőt a fejlődés folyamata egyik mozzanatának tartja, amely az egész létet és világot a levés és nem-levés, a fejlődés egy mozzanatának fogja fel és evvel a törénés fogalmát viszi bele a szellemi, erkölcsi és politikai gondolkodásba: — ez az egész zavaros és mégis világos gondolatsor, amely kezdődik avval, hogy minden bizonyos, megállapodott, létező és végződik avval, hogy semmi sincsen, csak a változás: ez a filozófiai elmélet a bírálát, kételkedés, rombolás iskolája volt.

A fiatal Lassalle ismeretekre és gondolati merészségekre szomjas szelleme mohón itta fel e spekulatív záporosó harmatát. Mint a német forradalmárok általában, ő is a hegeli bölcsészetből indult ki. A világ nincs, de folytonosan lesz, még pedig lesz úgy, hogy ebben észszerűség van, annál nagyobb és tökéletesebb észszerűség, minél jobban kifejlődhetik a világban benne rejlő logikus magva és csirája minden létező dolognak; de másrészt, mivel minden fejlődőben, változóban, átalakulóban van, minden dologra megengedett és helyes dolog a bírálát és észszerűség mértékét alkalmazni. Ezeket az elveket Hegel a fennálló világrendnek igazolására használta fel, ezekkel a szempontokkal bizonyította, hogy a porosz állam az abszolút erkölcsnek és a hegeli bölcsészet az abszolút gondolatnak a legtökéletesebb megvalósulása: de akik belőle kiindultak, az ő fejlődéstani, dialektikus módszerével egészen más, az övével homlokegyenest eredményekre jutottak. Lassalle gondolkodásmódja is ezekben a merész, éleselméjű, sokszor fantasztikus rendszerekben formálódott ki és bizonyos vonások mindvégig megmaradtak benne. Lassalle a szociális kérdés megoldásában az oroszlánrészt az államnak juttatta, az államot tartotta mindvégig az emberi haladás leghatalmasabb szervének s ebben egész életében Hegel tanítványa maradt. Persze az állam tartalmának kérdésében egészen eltért Hegeltől, aki a feudális monarchikus porosz államnak, Lassalle pedig a demokratikus és szociálista munkásállamnak volt a fanatikusa. A hegeli bölcsészet hatása

alatt fogott hozzá első nagy bölcsészeti munkájának: „Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos“ a megírásához, amelyben Herakleitosnak, akit némelyek a Krisztus előtti hatodik század Hegelének mondtak, állít a tudományos világban még ma is becsült emléket. Ez a munka, amelyben egyes töredékes mondatokból és maradványokból Lassalle megépíti a legendás hírű görög bölcsész rendszerét, amely a bölcsészeti gondolkodás és görög nyelvtudomány terén való jártasságának egyaránt nagy bizonyítéka, Lassalle-nek megszerezte a tudományos körök és kiváló tudósok nagyrabecsülését.

4.

Ama forradalomnak, amelyet a németek a bölcsészet terén vittek végbe, a franciák és angolok a gazdaságban és politikában teremtették meg mását. E két nagy nyugati állam már tul volt polgári forradalmán s bennük a különféle társadalmi osztályok felsorakozása már végbe ment. A németek még mindig az istennel és fogalmakkal hadakoztak, amikor már az angolok lefejezték királyukat, a franciák pedig megtörték a földbirtokos nemesség hatalmát. Mindkét államban, gazdasági előhaladásuknak megfelelően, a munkásság már megjelent a politikai életben és megjelenése új hangot vitt be az osztályok harcaiba. A francia fejlődés Párison keresztül közvetlenül szólott Lassalle-hoz, aki Párisban megismerkedett egyrészt az utópista szocialisták, Fourier és Saint-Simon forradalmi ál-

maival, Louis Blanc szociálpolitikai terveivel, másrészt azokkal a törekvésekkel, amelyek egyelőre összeesküvések vagy az összes emberek testvériségének megalapítása útján akarták ezeket az álmokat valóra váltani. 1848 előtt Páris volt a világforradalom fővárosa, az a gócpont, ahonnan az új világot formáló erők szerte-sugároztak. A német reakció kiűldözte írók és politikusok találkozóhelye volt a forradalom előtti Páris és olyan rebellis lélek, mint amilyen Lassalle-é volt, tettvágygal és gondolattal telt meg szükségképen a világfelforgatásnak ebben a középpontjában. Ha hegelii tanulmányai arra figyelmeztették, hogy a gondolatok világában semmi sem állandó s nagy átalakulásokra utalt minden: akkor mindaz, amit Párisban látott és tanult, a nagy álmodók gondolatainak a munkástömegek közé való leszüremlése, a konzervatív hatalmak bukására való készülődés, a szervező és összeesküvő munka arra oktatta, hogy Németországról nyugatra a forradalom az égből a földre, a gondolatok világából az intézmények területére, az elméletek köréből az osztályok és az állam területére került.

5.

Hogy minő világ élt a német bölcsészet ködoltozata alatt, a romantika kék virágjainak tövében: azt a Hatzfeld Sophie grófnő pöreiből és ügyeiből ismerte meg Lassalle azután, hogy Párisból visszatért hazájába. Véletlenül ismerkedett meg a nála husz évvel idősebb grófnővel, aki egy züllött kéjencnek és hatalmas feudális

urnak, Edmund von Hatzfeld grófnak volt a felesége. A Hatzfeld grófi család két ága között nagy birtokpörök folytak: hogy ezek bevégeződjenek, a család hozzákényszerítette a fiatal grófnőt az öreg kiélt rouéhoz. A házasságnak a férj részéről még egy másik oka is volt: Hatzfeld Edmund gróf a házasság örve alatt fesztelenebbül folytathatta botrányos szerelmi viszonyát Nesselrode-Ehreshaven grófnővel és egyéb nagyszámu szeretőivel. A fiatal asszony élete gyötrellem volt a züllött gróf mellett: civódásuk, botrányaik, az üldözések, amelyek a feleséget a férj részéről érték, a forradalom előtti Németország egyik legnagyobb botrányává tették ezt a házasságot. A férj és feleség dolgairól fogalmat adhat az, hogy a férj avval vádolta meg a feleséget és avval akarta tőle elvétenni fiugyermeküket, hogy az anya szerelmi viszonyt folytat saját, hét éves fiával. Az asszony válni akart, de a feudális Poroszország erői a hatalmas gróf mellett állottak, aki kicsapongásai szabadságán kívül óriási vagyonát is védelmezte. Evvel az asszonnyal hozta össze a sors a 21 éves Lassallet és a fiatal s akkor még névtelen Lassalle belevetette magát a pörnek sokszor bizony mocskos hullámaiba. Nyolc esztendeig tartott a küzdelem ujságokban, bíróságok előtt, társadalmi fórumoknál s egy alapjában védtelen asszony és egy névtelen fiatal ember állottak szemben a hatalmas porosz arisztokráciával, a hivatalokkal, az udvarral, a közvéleménnyel. Lassalle maga később úgy jellemezte ezt a vállalkozását, hogy az, aki jó uszónak érzi magát, nem tudja közömbösen

nézni valakinek a fuldokolását. Mivel ő úgy látta, hogy a grófnét elragadják a hullámok s mivel ő jó uszónak érezte magát, beleugrott a vízbe s kimentette a fuldoklót, nagy vagyonával együtt. Ez a merész ugrás vagyoni függetlenségének is az alapja lett: a visszahódított vagyonból Lassalle 7000 tallér évjáradékot kapott, a megmentett asszony fanatikus ragaszkodással állott mindvégig az élő és később a halott Lassalle mellett, a küzdő és harcos életre a regényesség és mocskos furcsa keveréke esik a Hatzfeld-ügygyel kapcsolatban s ez az ügy volt az oka, hogy Lassalle neve előbb került be a chronique scandaleusebe, mint a történelembe. De az is bizonyos, hogy amint Hegelnek köszönhette Lassalle bölcsészeti műveltségét: úgy ismerte meg a Hatzfeld-pörből a forradalom előtti Németország hatalmait, a feudalizmus nagy társadalmi erejét s főképen a jogi kérdések utvesztőit. A bíróságok előtt való harc jogászt nevelt Lassalle-ból és a pörben szerzett tapasztalatai adták meg a lökést nagy jogtudományi művének: „System der erworbenen Rechte“ (A szerzett jogok rendszere) írására. Az ügyvéd jogesetet csinál az ilyen kérdésből, a kalmár léleküzletet és nyereszkeskedési alkalmat lát benne: a tudományosan felfegyverzett zseniális Lassalle nagy elméleti kérdéssé szélesíti ki tapasztalatait.

Herakleitos, jogtudományi munkája, anyagi függetlensége, Franz von Sickingenről, a német alsó nemesség XVI. századbéli vezérééről és forradalmi hősről írott drámája, a Hatzfeld-pörben való szereplése, az 1848-iki forradalomban

való részvétele, amikor a királyi hatalom ellen való fegyveres ellentállásra hívta fel a forradalmárokat, amiért hat havi börtönnel lakolt: mindez híres és bizonyos tekintetben csodált emberré tette Lassallet, de igazi tartalmat nem adott életének s ha ez volna minden, amit alkotott, akkor neve nem kapott volna helyet a XIX. század történetében. Mindez csak egy nyugtalan, önmagát és hivatását kereső egyéniségnek kapkodása, érvényesülés és kiélés után való törekvése volt: az ember és hivatása, amelyeknek összetalálkozásából születik meg a nagyság, még nem akadt egymásra.

6.

A nagy forradalmak esztendejé: 1848 továbbtűnt s a reakció lett urrá Európán. A szociális jólét, a polgári szabadság, a nemzeti egység nagy történelmi kérdéseit vetette fel ez az esztendő s a forradalom egyiket sem tudta ezek közül megoldani. A francia munkássággal a júniusi barrikád-harcokban és az angol chartizmussal elbukott a szociális haladás ügye; a német, az osztrák, a magyar forradalom leverésével elesett a nemzeti egység és polgári haladás. Mindazok a reménykedések, amelyeket évtizedeken keresztül a németek a forradalomhoz fűztek: hogy a forradalom teremti majd meg a német nemzeti egységet, meghiusultak. A francia forradalom, amelyben a proletárság a tulajdon kérdését vetette fel és az általános választójogot a vagyontalan osztályok politikai uralmának megalapítójává akarta tenni: a polgárság forra-

dalmi hajlandóságát mindenfelé lehütötte, a rend és tulajdon pártjára térítette. A 48-as vereszeség, a nagy érvágás az ellenforradalom győzelmét fiziológiailag megalapozta és egy időre biztosította. A forradalom után bekövetkező gazdasági fellendülés Angliában, Franciaországban s a különféle német államokban megölte a politikai életet: *keresni* — ez volt a jelszó. A kapitalista fejlődés évtizede volt az 1850—60 között eltelt idő s evvel együtt a munkásosztály kifejlődésének ideje is a gazdaságilag visszamaradottabb német államokban.

A gazdasági fejlődés megteremtette a német munkásosztályt is s ez a gazdasági fejlődés egyre sürgetőbb szükségge: a gazdagodás feltételévé tette a német nemzeti egység megalakulását: egyszerre vetette fel a nemzeti és szociális kérdést. A *szocializmus* vagy ahogy a forradalom előtt mondták, a kommunizmus Németországban csak elmélet volt; a *nemzeti egység* költők, politikusok, házaftak délibábos vágya. A szocializmus elvérzett a párisi, bécsi, berlini barrikádokon, a nemzeti egység megbukott azon, hogy a német dinasztiák: Habsburgok és Hohenzollernek — a többiekéről nem is szólva — erősebbek voltak, mint a forradalmi német polgárság. A szocializmus nem kaphatott erőre Németországban, mert még nem volt munkásság, amelynek a szocializmus épügy politikai és társadalmi világnézete, mint a liberalizmus a burzsoáziának, a radikálizmus a kispolgárságnak, az agrarizmus a nagybirtokosságnak; az egységes Ausztria német részeit is magába fog-

laló német köztársaság nem születhetett meg, mert a burzsoázia a francia és angol munkásharcok hatása alatt jobban félt a munkásoktól, mint amennyire kívánta a nemzeti egységet. Amide a szocializmus és a nemzeti egység reális képviselői és hajtóerői megerősödtek a forradalomra következő évtizedben s mindakét kérdés újra napirendre került.

A német nemzeti egységet, — Ausztria németjeinek kizárásával — amelyet az alulról való forradalom nem tudott megoldani, a felülről való forradalom: Bismarck oldotta meg vérrel és vassal, az 1866. és 1870. háborúkkal. A szociális kérdés megoldását, amennyire egy ember műve lehet az ilyesmi, Lassalle indította meg a német szociáldemokrata-párt megeremtésével, a német munkásmozgalom talpraállításával, a német munkásság szervezetének és ideológiájának kialakításával. Mai szervezetének formáit, még inkább elméletét tekintve, a német munkásmozgalom és a német munkásmozgalom hatása alatt álló nemzetközi munkásmozgalom inkább marxista-szellemű, mint lassalleanus. De az első, önálló német munkásmozgalom *gyakorlati szervezetét és elméletét* tekintve, egyaránt Lassalle alkotása volt.

A nagy forradalomban, a júliusi és a februári forradalomban, a júniusi harcokban kialakult a francia munkásosztály sajátos politikai világnézete, ideológiája és az összeesküvésekben, a szervezett politikai hatalom hirtelen megrohanásaiban, az államforma megbuktatásában, az egymásra következő monarchikus és

köztársasági szervezetek ellen való küzdelemben kialakult a francia munkásság szervezete. A nagy gazdasági küzdelmekben, a szervezkedés szabadságáért vívott harcokban, az első munkásvédelmi intézkedések kivívása közben kovácsolódkott ki az angol munkásosztály sajátos osztályelmélete, alakultak ki sajátos munkásszervezetei s a majd két teljes évtizeden keresztül elhuzódó chartista-mozgalom folyamán ment végbe az angol proletárságnak önálló társadalmi osztálylyá való konstituálódása. Mindezek az elméleti és gyakorlati küzdelmek egy eredményt szolgáltak, amely talán nem is volt közvetlen, semmi esetre sem volt öntudatos céljuk: *a munkásokat elválasztották a társadalom többi osztályaitól*, a munkásságból külön szervezetet és neki megfelelő külön osztályöntudatot keltettek; végső soron a munkásságot külön osztálylyá szervezték s megindítóik voltak az öntudattal és világos szándékkal és céllal vívott osztályharcoknak. Az emberi jogok kinyilatkoztatásától egészen az 1848 júniusi barrikádharcokig, az angol Declaration of Rights-től a charterig terjedő történelmi időszakot bizonyos szempontból úgy lehet jellemezni, hogy ez alatt az idő alatt és ezeknek az eseményeknek hatása alatt születik meg az öntudatos osztályharc szelleme. Valamely társadalmi osztálynak önálló fellépéshez két dologra van szüksége: *önálló ideológiára és önálló szervezetre*. A történelmi erők és forradalmi események sora teremtette meg ezt a nemzeti sajátosságoknak megfelelő módon a mun-

kásosztály számára Franciaországban és Angliában, emitt az erősebb és önállóbb szervezetet, amott az erősebb és önállóbb ideológiát teremtvé.

Az 1850—60-ig terjedő időszak megteremtette a nagyipari proletárságot a német államokban, elsősorban Poroszországban és Szászországban. Az újból meginduló politikai élet: az olasz és német nemzeti egység kérdéseinek felbukkanása olyan helyzetet teremtett, amikor minden öntudatos társadalmi erőnek módja van befolyást gyakorolni az eseményekre, alkalma van történelmet csinálni vagy legalább segíteni a történelem erőinek és fordítani rajtuk, hatással lenni irányukra. A feudalizmus és burzsoázia erői állottak szemben egymással a német vezető államokban: kisebb erő is befolyásra tehetett szert, mert neki juthatott a mérleg két egyensúlyban álló serpenyőjének valamelyike javára billenteni a mérleget. Ebben a történelmi pillanatban lépett ki a küzdőterre Lassalle, mint agitátor és államférfi: a nemzeti egység nagy ügye mellé odaállítva mint egyenlőrangú kortörténeti problémát a szociális kérdést, a burzsoázia kérdése mellé odaállítva a munkáskérdést, a polgári osztály mellé mint követelő és egyenlőrangú félt a munkásosztályt. Az általános választójoggal politikai, a hirdette államsegélyes termelő-szövetkezetekkel szociális, a hirdette „ehernes Lohngesetz“-cel, a munkabér ércerejü törvényével gazdasági programot adva a munkásoknak és az Általános Német Munkásegylet megalapításával szerveze-

tet adva a munkásosztálynak. Lassalle agitációs iratai, életének legrövidebb, de leghatékonyabb és világhistóriai jelentőségű korszaka (1860—1864) ebben a munkában telt el. Igazi történelmi jelentőségét ebben kell keresni: gondolkodásában és szervezeteiben elszakította a munkásosztályt a polgárságtól, felfegyverezte a munkásokat számukra érthető és megközelíthető ideológiával s megalapítója lett a világ eddig ismert legnagyobb osztályharc szervezete: a német szociáldemokrata-pártnak. Ez igazi történelmi jelentősége, amelyet pártállás és felfogás szerint lehet üdvösnek vagy kártékonynak tekinteni, de amelytől a históriai nagyságot senki sem vitathatja el.

*

Azok a művek, beszédek és előadások, amelyek ennek a kötetnek a tartalmát alkotják, ennek az agitációnak egyes lépcsőfokait jelzik. Hogy mi volt az a történelmi és taktikai helyzet, amelyben Lassalle a munkásosztályt a politikai élet küzdőterére kiszólitotta, mi agitációjának konkrét tartalma, mi a menete és hatása: mindennek vázlatos megismertetésére törekednek majd azok a bevezetések, amelyek e kötet egyes darabjainak érthetőségét és a történelmi összefüggésbe való beállítását vannak hivatva szolgálni.

Kunfi Zsigmond.

MI AZ ALKOTMÁNY?

Lassalle Ferdinánd előadása, amelyet a berlini
polgári kerületi körökben tartott.

BEVEZETŐ.

Lassallenak az alkotmány mivoltát magyarázó ez az előadása indította meg a Lassalle-féle politikai agitációt. A forradalom leveretése után 1860. táján megélenkül egész Európában a reakció elfojtotta politikai élet. A gazdasági fellendülés és a forradalom bénító hatású emlékei egyaránt halványulófélben vannak: a feudális és ellenforradalmi kormányokkal szemben álló társadalmi osztályok, elsősorban a polgárság újból akciósra lép. Az 1848-as forradalom a német törvényhozást az általános, egyenlő és közvetlen választójog alapjára helyezte. A győztes ellenforradalom államszinnel hatályon kívül helyezte a demokratikus választójogot és oktroj útján behozta Poroszországban a háromosztályú választójogot. De a polgárságot az elmúlt évtized (1850—60.) gazdasági fejlődése annyira megerősítette, a gazdasági és társadalmi életnek olyan fontos, döntő tényezőjévé emelte, hogy noha a három osztályú választójog ellene is irányult: mégis ennek a választójognak alapján is a liberális polgári pártok váltak a porosz képviselőház többségévé. A liberális polgárság forradalmat nem akart csinálni, de Poroszországot az alkotmányos reform útján parlamentárisan kormányzott állammá akarta átalakítani: felelős miniszteriumot és azt, hogy a

parlamentari többség akaratát a kormány és dinasztia kénytelen legyen végrehajtani. A porosz kormány és a monarchia ellenben épségben akarta megőrizni eddigi hatalmát és a kormányt nem akarta a parlamenti többség akaratának végrehajtó szerzőjéül átengedni.

Ezekből az előzményekből született meg 1859—1864. között a porosz kormány és a porosz burzsoázia ellen, az az alkotmányválság, amelybe Lassalle bekapcsolta a maga agitációját. A kormány parlamenti felhatalmazás nélkül használta az állami pénzeket és később — Bismarck akcióbalépése után — parlamenti felhatalmazás nélkül fogott hozzá a hadsereg újjászervezéséhez. A polgárság politikai képviselője — a haladó párt — bizalmatlanságot szavazott a kormánynak, képviselőházi határozattal megtiltotta, hogy az állami pénzhez nyuljon, de ennél erősebb eszközök felhasználásától óvakodott. A haladó-párt a törvény és jog alapján, a közvélemény meghódítása útján akarta a csatát megnyerni, amelyben a kormány az állam tényleges, reálisabb hatalmi eszközeiben bizakodva, nem engedett. Az 1861. decemberi választáson a haladó-párt nyerte el a többséget: a kormány félévi ingadozás után újból feloszlatta a képviselőházat. Az új választások 1862. májusában voltak. Ennek a választási küzdelemnek folyamán tartotta meg Lassalle előadását. Miután a kormány és képviselőház harca az alkotmány körül forgott, Lassalle annak megmagyarázására vállalkozott: mi hát tulajdonképen az alkotmány?

Ez az előadás talán a legtökéletesebb és legharmonikusabb műve a nagy agitátornak s általa-

ban a népszerűsítő irodalomnak egyik remekműve. Világos, érdekesítő módon, tanulságosan mutatja meg előttünk az államhatalom szerkezetét, az osztályok erejét, az alkotmány meghatározó kérdéseit s tanít meg rá bennünket, hogy minden alkotmányválság, minden az alkotmány körül kitört harc hatalmi kérdésért folyik és a hatalom reális eszközei szerint döntődik el.

Lassalle előadásában a porosz kormány és porosz burzsoázia harcát elvi magaslatra emelte és fejlesztette az összeütközés elméleti alapjait: de magára a napi politikai eseményekre nem tért rá ebben az előadásában. Ámde a kormánnyal harcba álló polgárság mégis úgy érezte, hogy a kormánynak tesz szolgálatot, aki nyíltan kimondja, hogy az alkotmányért folyó harc nem jogi kérdés, hanem hatalmi kérdés, mert hiszen a haladó-párt oldalán állott a jog, a kormány mellett a hatalom. A haladó-párt lapjai meg is támadták Lassalle-t, a konzervatív lapok a maguk módján igyekeztek kihasználni Lassalle elméleti megállapításait. Lassalle „A hatalom és jog” című levelében védekezett az ellen, mintha az ő erkölcsi álláspontja volna a jog és a hatalom tulbecsülése, s rendkívül éles logikával állítja egymással szembe a jog és a hatalom kérdését. (Ezt a kis írást az alkotmányról szóló munka után találja ebben a kötetben az olvasó.)

Lassallenak, mint demokratának és forradalmárnak, az volt a célja, hogy a kormánnyal szembenálló és hadakozó haladó-pártot minél messzibbre hajtja a radikálizmus útján előre, minél jobban kiélesítse a konfliktust, mert ettől remélhette csak a demokratikus fejlődés ügyének gyarapodását. Ez a

gondolat és a politikai feladatoknak e fajta felfogása: a konzervatív erőkkel szembenálló politikai pártok előrehajtása, az uralkodó osztályok egyes rétegei vagy szervei között kiütött ellentétek kihasználása: a szocialista politikának egyik világszerte elismert elve lett. Elméletileg megalapozta ezt a szocialista politikát a kommunista kiáltvány: a német szociáldemokrata mozgalmat a gyakorlat terén, a politikai taktikában Lassalle vezette rá és ennek a történelmi jelentőségű állásfoglalásnak egyik legfontosabb és legkorábbi dokumentuma az itt következő előadás.

A fordító.

Uraim!

Felszólítottak, hogy ennek a tisztelt egyesületnek előadást tartsak. Olyan tárgyat választottam, amelyet időszerűsége mindenek felett ajánl. Az *alkotmány mivoltáról* akarok szólni.

Előre kell bocsátanom uraim, hogy *tudományos* előadást kívánok tartani. Mindazonáltal vagy, talán éppen ezért mindegyikük megértheti és elejétől végig felfoghatja majd előadásomat.

Az igazi *tudományosság*nak, uraim, — s nem árt ezt hangsúlyozni — a *gondolkodás világossága* a jellemzője, amely semmit sem tételezve fel ismert gyanánt, lépésről-lépésre halad előre, mindent önmagából fejt ki, de éppen ezért azután kényszerítő erővel hódítja meg minden figyelmes hallgató elméjét.

A gondolkodás ilyen világosságának nincsen semmi különös *előfeltétele*. Sőt ellenkezőleg, mivel éppen az a lényege, hogy semmit sem tételez fel ismert gyanánt, *nem is fér össze* semmi előzetes feltételezéssel. Nem tűr meg, de nem is követel meg egyebet, mint azt, hogy a hallgatók minden elfogultság, *minden előítélet nélkül* újból úgy vizsgálják meg a tárgyat, még akkor is, ha már gondolkodtak és beszéltek is róla, mintha semmit sem tudnának róla vagy legalább is a vizsgálódás ideje alatt vessenek ki tudatukból mindent, amit erről a tárgyról gondolni szoktak.

Előadásomat tehát evvel a kérdéssel kezdem meg: *mi az alkotmány*, mi az alkotmány mivolta?

Uraim, ma reggeltől-estig mindenki az alkotmányról beszél. Ujságokban, korcsmákban, társaságokban alig van egyébről szó, mint az alkotmányról.

Azonban attól tartok, hogy e szaporabeszédűek közül igen kevesen tudnának kielégítő feleletet adni arra a kérdésre, mi az alkotmány lényege, mi az alkotmány fogalma szerint?

Bizonyára sokan a porosz törvénytár 1850-iki kötete után nyulnának és rámutatnának a porosz alkotmányra.

De ez nem volna felelet az én kérdésemre. Mert az a könyv csak egy bizonyos alkotmánynak, a porosz alkotmánynak *különös tartalmát* mutatja meg, s így semmiképen se mfelel meg a kérdésre: mi az alkotmány mivolta, mi az alkotmány lényege fogalmilag?

Ha jogásztól kérdem ezt, körülbelül a következő választ fogja adni: „Az alkotmány a király és nép között kötött eskü erejű egyezség, amely a törvényhozásnak alapelveit állapítja meg.“ Vagy talán mivel köztársasági alkotmányok is vannak, még általánosabb feleletet ad: „Az alkotmány valamely országnak az a kihirdetett alaptörvénye, amely a közhatalomnak annál a nemzetnél való szervezetét állapítja meg.“

De úgy az ilyen, mint a többi hasonló formalisztikus jogi meghatározás nem ad igazi fele-

letet kérdésemre, mert mindezek a feleletek csak leírják azt, hogy miképen jön létre és miképen működik valamely alkotmány, de nem mondják meg, hogy mi az alkotmány? Kritériumokat, ismertető jeleket szolgáltatnak, amelyeknek segítségével *meg lehet ismerni* valamiről azt, hogy alkotmány. De semmit sem mondanak meg arra nézve, micsoda az alkotmány *fogalma* szerint, mi az alkotmány *lényege*? Ezért nem világosítanak fel ezek a feleletek bennünket arról sem, mikor jó, mikor rossz valamely alkotmány, mikor lehetséges, mikor lehetetlen, mikor maradandó, mikor esendő? Mert minderre csak az alkotmány *fogalma* adhat feleletet. Előbb ismerni kell az alkotmány *lényegét* általában és csak azután lehet felelni arra, hogy valamely adott alkotmány *megfelel-e* e fogalomnak és mennyiben? A meghatározásnak az a külső jogi fajtája, amely ráillik egyenlőben minden iv papirosra, amelyet valamely nemzet, vagy, nemzet és király aláírásával ellátva alkotmánynak nevezett ki, tekintet nélkül arra, hogy mi van arra az iv papírra írva — minderre nézve felvilágosulatlanul hagy bennünket. Az alkotmány *fogalma* — s Önök maguk is meggyőződnek majd erről, ha megszereztük ezt a fogalmat — a kutfeje minden alkotmányos bölcseségnek és az alkotmánynyal való helyes élésnek, de a helyes fogalom ismerete azután könnyűvé, játszva elsa-játíthatóvá is teszi ezt.

Megismétlem tehát kérdésemet: Mi az alkotmány, mi a lényege, mi az alkotmány fogalma szerint?

Mivel ezt még nem tudjuk s közös munkával akarjuk megkeresni, olyan módszert fogunk alkalmazni, amely általában mindig helyénvaló volna, ha valamely dologról szabatos fogalmat kívánunk alkotni. Ez a módszer nagyon egyszerű, uraim, s abból áll, hogy azt a tárgyat, amelynek fogalmát meg akarjuk alkotni, valamely egynemű tárggyal hasonlítjuk össze és azután gondolatunkban megkeressük azt az éles és világos jelet, amely e tárgyakat egymástól mégis megkülönbözteti.

Ezt a módszert alkalmazva felvetem azt a kérdést: miben különbözik az *alkotmány* és a *törvény* egymástól?

Nyilvánvaló uraim, hogy mivoltukat tekintve hasonlóság van törvény és alkotmány között. Az alkotmány, törvényerejű valami; tehát törvénynek is kell lennie. De nem csak törvény, hanem *többnek* kell lennie, mint a törvénynek. Van tehát közöttük különbség is. Hogy ilyen különbség csakugyan van, hogy az alkotmány nem pusztán törvény, hanem több nála: azt száz ténynyel is lehetne igazolni.

Igy, uraim, Önök nem ütköznek meg azon, ha új törvényeket hoznak. Ellenkezőleg Önök is tudják, hogy szükség van minden évben többkevesebb új törvényre. Egyetlen új törvényt sem lehet azonban hozni, anélkül, hogy az addigi törvényes állapotokon módosítás ne történjék. Mert hiszen, ha az új törvény nem változtatná meg az addigi törvényes állapotokat, akkor fölösleges volna és nem is hozták volna meg. A törvények megváltoztatásán tehát Önök nem

ütköznek meg, ellenkezőleg általában a kormány rendes feladatának tekintik ezt. Mibelyt azonban az alkotmányhoz nyúl hozzá valaki, akkor Önök megütköznek, és ezt kiáltják: Megtámadják az alkotmányunkat. Honnan ered ez a különbség? Ez a különbség kétségtelenül megvan, annyira, hogy némely alkotmányok megállapítják: az alkotmányt egyáltalán nem lehet megváltoztatni; más alkotmányokban az alkotmány megváltoztatásához nem elegendő a törvényhozó testületek egyszerű többsége, hanem kétharmad többség kell; ismét más alkotmányok kimondják, hogy a törvényhozó testület még a kormány egyéb szerveivel való egyetértés esetén sem változtathatja meg az alkotmányt, hanem ha erre határozna magát, akkor erre a célra, ad hoc gyülekezetet kell az országnak választania és csak az határozhat az alkotmány megváltoztatásáról.

Mindezek a tények azt fejezik ki, hogy a nép érzése szerint az alkotmány sokkal szentebb, szilárdabb, állandóbb valami, mint a közönséges törvény.

Ujból felvetem, tehát a kérdést, miben különbözik az alkotmány a közönséges törvénytől?

Erre a kérdésre a következő feleletet kapja rendszerint az ember: Az alkotmány nem olyan törvény, mint a többi, hanem az ország *alap-törvénye*. S úgy lehet, uraim, hogy ebben a feleletben nem szabatos formában, de mégis megvan a helyes megoldás. Csakhogy azért nem nagy hasznát vehetjük ennek a nem szabatos formájú feleletnek, mert most meg az a kérdés

áll előttünk, miben különbözik a *törvény* az *alaptörvénytől*? Tehát megint nem jutottunk előbbre. Csak új elnevezést találtunk, az *alaptörvény* elnevezést, amelynek azonban nem sok hasznát vehetjük mindaddig, amíg nem tudjuk megmondani, mi különbség van *törvény* és *alaptörvény* között.

Iparkodjunk tehát feladatunkat úgy megoldani, hogy megvizsgáljuk, minő képzeteket fűzünk „az *alaptörvény*” elnevezéshez, vagy más szóval megállapítani azt, hogy miben kell különböznie valamely *alaptörvénynek* egy *másik törvénytől*, hogy rászolgáljon az *alaptörvény* elnevezésre.

Az *alaptörvénynek*

1. olyan törvénynek kellene lennie, amely *mélyebben* van megalapozva, mint valamely közönséges törvény; csak ez lehet az *értelme* az *alap* szónak; de azonfelül

2. csak akkor lehet *alaptörvény*, ha a többi törvénynek alapul szolgál, vagyis az *alaptörvénynek* hatását minden más törvényben érezni kellene, mert hiszen csak így lehet alapjuk. Az *alaptörvénynek* tehát a többi összes törvényekben *tovább kell élnie* és hatnia.

3. De az a dolog, amelynek alapja, oka van, nem lehet tetszés szerint ilyen, vagy olyan; hanem éppen olyannak kell lennie, mint amilyen. Mert éppen alapja nem enged, hogy más legyen. Csak az a dolog, lehet ilyen is, meg olyan is, amelynek nincsen alapja, oka. Aminek azonban

alapja van, az *szükségképpen* olyan, amilyen. A bolygóknak például van bizonyos mozgásuk. Ennek a mozgásnak, vagy van meghatározó oka vagy nincs. Ha nincs, akkor ez a mozgás esetleges és minden pillanatban megváltozhatik. Ha ellenben van *alapja* s ez a természettudósok szerint a nap vonzóereje, akkor a bolygók mozgását ez az ok, a nap vonzóereje *oly módon* határozza meg és szabályozza, hogy ez a mozgás *nem is lehet másféle, mint amilyen*. Az oknak, vagy alapnak ebben a képzetében a *tevékeny szükségességnek*, a *hatóerőnek* a gondolata van benne, amely a megalapozta dolgot *szükségszerűen* azzá teszi, mint a mi.

Ha tehát az alkotmány valamely ország *alaptörvénye*, akkor — s ez az első fénysugár, amely tárgyunkra esik, — *oly hatóerőnek* kell azt tekintenünk, amely a többi törvényeket és a jogi intézményeket *szükségszerűen olyanokká teszi, mint amilyenek*, elannyira, hogy abban az országban másféle törvényeket hozni nem is lehet.

Van-e azonban uraim valamely országban olyan hatékony erő — s ennek a kérdésnek a felvetése egyúttal már tárgyunk teljes megvilágítását is jelenti — *van-e* tehát olyan erő, amely minden törvényre, amelyet ebben az országban hoznak, olyan módon hat, hogy ezeknek a törvényeknek bizonyos értelemben *szükségképpen ilyeneknek kell lenniök és mások nem lehetnek*.

Persze, hogy *van* ilyesvalami, uraim és ez a valami — nos ezek a *tényleges hatalmi viszonyok*, amelyek a társadalomban uralkodnak.

A *tényleges hatalmi viszonyok* alkotják azt a hatóerőt, amely a társadalomnak minden törvényét és jogi intézményét oly módon határozza meg, hogy azok *nem is lehetnek mások, mint amilyenek.*

Kézzelfogható példával akarom mindezt egész érthetővé tenni. Ez a példa abban a formában, amelyben én feltételezem, természetesen lehetetlen. De eltekintve attól, hogy ki fog derülni később, hogy ez a példa más formában egészen könnyen lehetséges, ránk nézve itt nem az a fontos, hogy *bekövetkezhetik-e*, hanem pusztán az, hogy mit tanulhatnánk belőle a dolgok mivoltára nézve, ha bekövetkeznék.

Önök tudják uraim, hogy Poroszországban csak az a törvény érvényes, amelyet a törvénytárban közzétesznek. A törvénytárt a Decker-féle udvari nyomdában nyomtatják. Az eredeti törvényeket az állami levéltárban őrzik, más levéltárakban, könyvtárakban és raktárakban őrzik a nyomtatott törvénytárakat.

Tegyük fel, hogy Berlinben olyan nagy tüzvész támadna, mint amilyen volt például a hamburgi tüzvész; hogy mindazok az állami levéltárak, könyvtárak, raktárak és a Decker-féle udvari nyomda leégnek; hogy a körülmények e véletlen összetalálkozása következtében ugyanez történnék a királyság többi városaiban is. Ugyanígy elpusztulnának mindazok a magánkönyvtárak is, amelyekben meg volt a törvény-

tár, úgy, hogy egész Poroszországban egyetlen hiteles törvénytár-példányt sem lehetne találni.

Ez a baleset megfosztotta tehát az országot *valamennyi* törvényétől és így abba a helyzetbe juttatná, hogy új törvényeket alkosson.

Hiszik-e Önök, uraim, hogy ebben az esetben egész önkényes módon lehetne ehhez a munkához fogni és olyan törvényeket lehetne alkotni, aminőket éppen akar az ember? Lásuk csak.

Felteszem tehát, hogy Önök így szólnának: A törvények *elpusztultak*, most új törvényeket alkotunk és ezekben nem adjuk meg a királyságnak azt a helyet, amelyet eddig elfoglalt vagy pedig nem adunk neki egyáltalán semmi helyet.

Ez esetben a király egyszerűen így szólna: Igaz, a törvények elpusztultak; de *valójában* nekem engedelmeskedik, az én parancsomra vonul ki a hadsereg, az én rendeletemre szolgáltatják ki a katonai raktárak és kaszárnyák parancsnokai az ágyukat és vonultatják ki a tüzérseget az utcára és erre a *tényleges* hatalmamra támaszkodva nem tűröm el, hogy ti nekem olyan helyet jelöljete ki, amelyet én nem akarok.

Látják uraim: a király, akinek a hadsereg és az ágyuk engedelmeskednek — ma az alkotmány egy darabja.

Vagy felteszem, hogy Önök így szólnának: Mi, poroszok, 18 millió főnyi nép vagyunk. E között a 18 millió között csak elenyésző kis számu a nemesi földbirtokos. Nem tudjuk belátni, miért legyen ennek az elenyésző kis-

számu nagybirtokosnak — azáltal, hogy az urakháza belőlük kerül ki és így az egész nemzet választotta képviselőház határozatait módjukban van megváltoztatni, vagy, ha azok érnek valamit, egyszerűen megsemmisíteni — annyi hatalma, mint a 18 millió többi porosznak együttvéve. Felteszem, hogy Önök így szólnának és azt mondanák: *mindannyian* „urak“ vagyunk és nincs szükségünk külön urak házára.

Igaz, uraim, hogy a nagybirtokos nemesség nem mozgósíthatná Önök ellen a parasztokat. Sőt ellenkezőleg nagyon valószínű, hogy minden erejüket meg kellene feszíteni, hogy parasztjaik előtt ők maguk elmeneküljenek.

De a nagybirtokos nemességnek mindig nagy befolyása volt a királyra és udvarára és evvel a befolyásával épp úgy mozgósítani tudja a hadsereget és az ágyukat, mintha a hatalomnak ezek az eszközei közvetlenül is rendelkezésére állanának.

Látják tehát uraim, a nemesség, amely befolyást tud gyakorolni a királyra és udvarára — ime az alkotmány egy darabja.

Vagy tegyük fel az ellenkező esetet: király és nemesség megegyeznek, hogy helyreállítják a középkori céhrendszert, még pedig nem csak a kisipar számára, amit néhány év előtt részben meg is kíséreltek, hanem úgy, ahogy a középkorban fennállott, az egész termelés számára: a nagyipar és a gyári termelés, valamint a gépgyártás számára is. Önök bizonyára tudják, uraim, hogy a nagytőke nem tudna a közép-

kori céhrendszer keretében termelni, hogy a tulajdonképeni nagy- és gyáripari termelés, a gépgyártás a középkori céhrendszerrel összeférhetetlen. Mert ez a céhrendszer a különböző, még egymással rokon iparágakat élesen elválasztotta egymástól és egyetlen iparos sem üzhett két iparágat. A mázoló nem falazhatott be egy lyukat, a szegkovácsok és lakatosok hosszú perekben akarták megállapítani mesterségeik határait, a kartonnyomó nem alkalmazhatott festőmunkásokat. Épen ilyen szigorúan megsabta a céhszervezet azt is, hogy mennyit termelhetett egy-egy iparos, még pedig oly módon, hogy valamely helységben ugyanannak az iparágaknak a mesterei csak egy bizonyos, törvényben megállapított számu munkaerőt dolgoztathattak.

Már ez a két ok is világossá teszi, hogy nagyban termelni, gépekkel vagy gépek rendszerével termelni a céhrendszer idején teljesen lehetetlen lett volna. Mert a nagyipari termelés okvetlenül megköveteli egyrészt azt, hogy ugyanannak a tőkésnek a kezében esetleg több munkanem is összetalálkozzék, másrészt a tömegtermelést és szabadversenyt, más szóval: a munkaerő korlátlan alkalmazásának szabadságát.

Ha mindennek ellenére fel akarnák támasztani a céhrendszert — mi történnék akkor?

Borsig ur, Egels ur és a többiek, a nagy kártongyárosok, a selyemgyárosok bezárnák gyáraikat és elbocsátanák munkásaikat. Ugyanerre kényszerülnének a vasuti igazgatóságok is.

Az ipar és kereskedelem pangana, nagy csomó iparos önkényt vagy kényszer nyomása alatt elbocsátaná segédeit. Ez az óriási, kenyeret és munkát követelő néptömeg ellepné az utcákat s mögötte ott állana a nagy burzsoázia, ösztönözve őket befolyásával, bátorítva tekintélyével, támogatva pénzbeli segedelmével és így olyan harc törne ki, amelyben aligha maradna győztes a hadsereg.

Látják tehát, uraim: Borsig ur és Egels ur, a nagyiparosok általában — ime ők is az alkotmány egy darabja.

Vagy felteszem, hogy a kormány valami olyan rendszabályt akarna életbeléptetni, amely megkárosítja a nagy bankárok érdekeit. A kormány például arra az álláspontra helyezkednék, hogy a királyi banknak nem az a rendeltetése, hogy a nagytőkések és bankárok számára, akik már ma is az összes pénzkészlet és az egész hitel felett rendelkeznek és akik amúgy is már az egyedüliek, akiknek aláírását a bank leszámítja, vagyis hitelt nyújt nekik, hogy a királyi bank arra nem való, hogy ezek számára tegye olcsóbbá a hitelt, hanem arra való, hogy a kis- és középberek hitelezését gondoskodják. S ha most a királyi bank szervezetét úgy módosítanák, hogy ez az eredmény elérhető legyen — vajjon meg lehetne ezt csinálni uraim.

Persze lázadás nem törne ki emiatt. De a mai kormány még sem tehetné ezt meg.

Mert időnként, uraim, a kormány olyan helyzetbe jut, hogy annyi pénzre, oly nagy tömeg pénzre van szüksége, amelyet adókból nem

tud összegyűjteni. Ilyenkor úgy segít magán, hogy felfalja az utókor pénzét, vagyis adósságokat csinál és állampapírokat bocsát ki. Ennél a műveletnél a kormánynak szüksége van a bankároknak. Idő folyamán ugyan az állampapírok nagyobb része eljut a nemzet vagyonos osztályainak és a kistőkéseknek a kezébe. De ehhez idő kell, gyakran hosszú idő. A kormánynak ellenben gyorsan és nagy összegekben van a pénzre szüksége, vagy rövid határidőkön belül. Evégből rászorul azokra a közvetítőkre, akik neki azonnal előteremtik az egész összeget és vállalják a kockázatot, hogy a kapott értékpapírokat oly áron, amelyben a börzén mesterséges módon előidézett értéknövekedés is benne foglaltatik, a közönség körében elhelyezik. Ezek a közvetítők a nagy bankárok s a kormány ezért nem akasztatja össze velük a rudját.

Látják tehát uraim, hogy Mendelsohn bankár, Schickler bankár, a börze általában — ők is egy darabja az alkotmánynak.

Vagy felteszem, hogy a kormány olyan büntető törvényt akarna hozni, amelyik, mint a kínai, a tolvaj apját halállal bünteti. A kormány ezt sem tehetné meg, mert a közvélemény, korunk műveltsége hatalmas erővel tiltakoznék ez ellen. Az összes államhivatalnokok, sőt még a titkos tanácsosok is elszörnyűködve csapnák össze kezüket, még a főrendiház tagjai is tiltakoznának ellene és így láthatják uraim, hogy bizonyos korlátok között a közvélemény, korunk általános műveltsége is darabja az alkotmánynak.

Vagy pedig felteszem, hogy a kormány kész volna a nemességet, a bankárokat, a gyárosokat s a tőkéskeket egyáltalában kielégíteni, ellenben a kispolgárságot és munkásokat minden *politikai* jogtól megfosztaná. Meg tudná ezt tenni uraim? Bizonyára, egy ideig csak valahogy menne a dolog. Azt már láttuk, hogy ez lehetséges és később majd még szemügyre vesszük jobban.

Most azonban így állítom fel feltevésemet: a kispolgárt és munkást nemcsak *politikai* jogaitól, hanem *személyes* szabadságától is meg akarják fosztani. Vagyis nem-szabaddá, jobbágygyá akarják tenni, tehát visszalökni oda, ahol a középkor elmúlt századaiban állott. Meg lehetne ezt is tenni uraim? Koránt sem, hiába egyeznék meg ebben a király, a nemesség és az egész burzsoázia — ez ebben az esetben is lehetlenség volna. Mert ez esetben Önök ezt mondanák: inkább haljunk meg, sem hogy ezt eltűrjük. A munkások *anélkül*, hogy a Borsig-ok és Egels-ek becsuknák gyáraikat, kivonulnának az utcára, az egész kispolgárság támogatná őket s mivel egyesült ellenállásukat igen nehéz dolog volna legyőzni, — láthatják, uraim, hogy bizonyos *végző* esetekben Önök maguk is darabjai az alkotmánynak.

Most tehát láttuk uraim, hogy mi valamely országnak az alkotmánya: abban az országban fennálló *tényleges hatalmi viszonyok*.

De milyen kapcsolata van ennek avval, amit közönségesen alkotmánynak neveznek: a *jogi*

alkotmánynyal? Azt hiszem uraim Önök most már tisztán látják ezt a kapcsolatot.

Ezeket a *tényleges* hatalmi viszonyokat iv papirosra írják, *írásban* fejezik ki őket. Az írásban való kifejezés révén a *tényleges* hatalmi viszonyok joggá, jogi intézményekké válnak s aki megtámadja őket: büntetésben részesül.

Azt is látják már most, uraim, milyen módon megy végbe az az írásbafoglalás, amely a *tényleges* hatalmi viszonyokat jogiakká alakítja át.

Nem azt írják: Borsig ur az alkotmány darabja, Mendelsohn ur az alkotmány darabja, hanem ezt a *tényt sokkal műveltebb* módon fejezik ki.

Ha például azt akarják elérni, hogy a kevés számú nagyiparosnak és nagytőkésnek annyi vagy még több hatalma legyen, mint az összes polgároknak, munkásoknak és parasztoknak együttvéve: ezt a szándékukat semmi esetre sem írják le ilyen leleplezett és nyílt formában. Hanem megalkotnak egy törvényt, az 1849-iki oktrojált törvényt a három osztályu választójogról, amely az országot három választó osztályba sorozza, a választók adójának s azontul tőketulajdonuk mértéke szerint.

A választójogi törvény oktrojálása után a kormány *hivatalos* lajstromokat készíttetett. Ezek szerint 1849-ben Poroszországban

3,255.600 ösválasztó

volt, akik ekképpen oszlottak meg a választók három osztálya között:

az első osztályba tartozott 153.808 választó, a második osztályba tartozott 409.945 választó, a harmadik osztályba tartozott 2.691.950 választó.

Hangsúlyozom, uraim: ezek a számok a hivatalos lajstromokból valók.

Látjuk ebből, hogy 153,808 igen gazdag embernek Poroszországban ugyanannyi politikai hatalma van, mint 2,691.950 polgárnak, parasztnak és munkásnak együttvéve. Továbbá, ennek a 153,808 igen gazdag és a 409.945 középsorsu embernek, akik a választók második osztályát alkotják, éppen megegyeszer annyi politikai hatalma van, mint a nemzet többi részeinek együttvéve. Sőt, hogy a 153.808 igen gazdagnak és a második osztályt alkotó 409.945 választó felének már több politikai hatalma van, mint a középsorsuosztály másik felét és a harmadik osztályt alkotó 2,691.950 harmadik osztálybeli választónak.

Láthatják ebből uraim, hogy ilymódon ugyanazt az eredményt lehet elérni, mintha otromba módon a következőt írják bele az alkotmányba: *egy* gazdagnak tizenhétszer annyi politikai hatalma legyen, mint valamely más polgárnak, vagy ugyanannyi, mint tizenhétnek együtt.

Ennek a háromosztályu választójognak az oktrojálása előtt az 1848. április 8-iki törvény alapján már az *általános* választójog volt érvényben, amely minden állampolgárnak, szegénynek és gazdagnak egyaránt, *ugyanazt* a választójogot adta meg s így *egyforma* politikai hatalmat adott nekik az állami akarat meghatá-

rozásánál és az állam céljának megszabásánál. Látják ebből uraim, azt is, hogy mennyire igazam volt az előbb, amikor azt mondtam, hogy sajnos nagyon könnyű Önöket, a kispolgárokat és munkásokat *politikai jogaitól* megfosztani, hacsak *személyes* javaiknak, testi épségüknek és tulajdonuknak nem esik ugyanakkor közvetlenül súlyos bántódása. Mert akkor Önök könnyű szívvel belenyugodtak abba, hogy megfosszák Önöket joguktól s mind mostanáig sem hallottam arról, hogy Önök mozgalmat indítottak volna választójoguk visszaszerzésére.

Ha pedig az alkotmányt olyanná akarják tenni, hogy a földbirtokos nemesség kis töredékének egymagában annyi hatalma legyen, mint a gazdagoknak, jómóduaknak és vagyontalannoknak, vagyis a választók mindhárom osztályának, az egész nemzetnek együttvéve: akkor megint óvakodni fognak attól, hogy ezt ilyen műveletlen módon fejezzék ki, mert jegyezzék meg uraim egyszersmindenkorra, hogy a világos beszéd műveletlen beszéd — hanem beírják a következőt az alkotmányba: A régi nemesi földbirtok képviselőiből, néhány jelentéktelen pótlékkal egészítve ki azt, főrendiházat kell alkotni, amelynek hozzá kell járulnia az egész nemzetet képviselő parlamentnek határozataihoz. Ilymódon e maroknyi nagybirtokosnak megvan az a politikai hatalma, hogy a nemzetnek és valamennyi osztályának egyhangu határozatát hatálytalanná teheti.

Ha pedig azt akarják, hogy a királynak egymagában ugyanannyi, sőt több politikai ha-

talma legyen, mint a választók három osztályának, az egész nemzetnek és a földbirtokos nemeségnek együttvéve, akkor a következő módon járnak el:

Megalkotják az alkotmány 47. §-át: „A király joga minden kinevezés a hadseregben“ és hozzáfűzik az alkotmány 108. §-ban a következőt: „A hadsereg nem tesz esküt az alkotmányra.“ Ezt a szakaszt azután megtámogatják avval az elmélettel, amely valóban elvi alapja, avval az elmélettel tudniillik, hogy a királynak a hadsereghez való viszonya egészen más, mint a többi állami intézményekhez való viszonya, hogy a hadseregnek nemcsak királya, hanem ennél jóval többje, oly különös, rejtelmes és ismeretlen valamije, aminek számára a „hadur“ nevet találták ki. Ennek következtében a képviselőháznak, a nemzetnek nincs is joga a hadsereggel törődni, ügyeibe és szervezeteibe beleszólani, hanem csak a pénzeket kell számára megszavaznia. S azt uraim el kell ismerni, hogy az alkotmány 108. §-a ezt a felfogást bizonyos mértékig megalapozza. Mert ha az alkotmány kimondja azt, hogy a hadseregnek nem kell esküt tennie az alkotmányra, holott az állam valamennyi többi szolgálja, sőt a király is megesküszik rá; akkor ez annak az elvnek a felismerését jelenti, hogy a hadsereg az alkotmányon kívül áll, nincsen semmi köze hozzá és hogy alapjában véve csak a király személyével, nem pedig az országgal áll kapcsolatban.

Mihelyt a király tölti be a hadsereg állásait, mihelyt a hadseregnek a királyhoz való ez

a különös viszonya meg van teremve: akkor a királynak nemcsak annyi, hanem legalább tízszer annyi hatalma van, mint az egész országnak együttvéve, még pedig abban az esetben is, ha az ország tényleges hatalma tízszer, huszszor, sőt huszonötször akkora, mint a hadsereg hatalma. Ennek a látszólagos ellentmondásnak igen egyszerű oka van.

A király hatalmi eszköze, a hadsereg szervezve van, minden órában együtt van, fegyelmezett s bármikor kész arra, hogy kivonuljon. A nemzetben meglévő hatalom ellenben uraim, ha valóságban sokkal nagyobb is, nincsen szervezve. A nemzet akaratát és különösen ez akarat elhatározott voltának nagyságát a nemzetnek nem minden tagja ismeri. Senki sem tudja tehát, hogy hányan vonulnának vele együtt a küzdelembe. Azon felül a nemzet híjával van a szervezett hatalom ama eszközeinek, ama fontos alkotmánybiztosítékoknak, amelyekről már szólottam: az ágyuknak. Igaz, hogy a polgárok pénzén szerzik be az ágyukat. Igaz továbbá az is, hogy a polgári társadalomban kifejlődött tudományok: a fizika és technika teszik lehetővé elkészítésüket és állandó tökéletesítésüket. Így hát pusztán létük is már bizonyítéka annak, hogy mennyire fejlődött a polgári társadalom hatalma, mennyire előrehaladt a tudomány, a mesterségek, a gyártás és munka minden neme. Jól jellemzi ezt a helyzetet Vergilius verse: Sic vos non vobis. Ti teremtették őket, de nem a magatok számára. Mivel az ágyukat mindig csak a szervezett hatalom számára készítik, az

ország tudja, hogy saját hatalmának ezeket a gyermekeit és bizonyságait összeütközés esetén mindig magával szembe fogja találni. Ez okozza azt, hogy a kisebb, de szervezett hatalom a nemzetnek sokkal nagyobb, de szervezetlen hatalmát hosszú ideig le tudja igazni, amíg azután a nemzeti ügyek a nemzet akaratával és érdekeivel ellentétes állandó vitele arra ösztönzi a nemzetet, hogy a szervezett hatalommal a maga szervezetlen nagyobb hatalmát állítsa szembe.

Láttuk eddig uraim, mily viszonyban áll valamely ország két alkotmánya egymáshoz, milyen viszonyban áll a *valódi* alkotmány: a tényleges hatalom megoszlása az *irott* alkotmányhoz, amelyet az elsővel szemben *ivpapirosnak* is lehet nevezni.

Valódi alkotmánya, — hiszen ez nyilvánvaló, minden országnak, minden időben van és volt. Azért hát téves és fonák következtetésekre ad alkalmat az az elterjedt nézet, amely szerint az alkotmányok a modern kor jellemző vonásai. Ellenkezőleg, mint ahogy minden testnek van jó, vagy rossz, ilyen, vagy olyan konstitúciója, alkotmánya: azonképpen minden országnak is van reális alkotmánya, vagy konstitúciója. Mert hiszen minden államban vannak bizonyos hatalmi *erőviszonyok*.

A múlt századbeli francia forradalom előtt, az abszolút monarchia idején XVI. Lajos 1776 február 3-án kelt rendeletével megszüntette az utrobotot, amely arra kötelezte a parasztokat, hogy ingyen végezzék az utépitést. S e robot

helyett az utépités költségeinek fedezésére adót vetett ki, amelyet a nemeseknek is kellett volna fizetniök. Ekkor a francia parlament megáldván a király rendeletét a következő határozatot hozta: „Le peuple de la France est taillable et corvéable à volonté, c'est une partie de la constitution que le roi ne peut changer.“ Magyarul: „Franciaország népe — t. i. nem kiváltságos népe — tetszés szerint megadóztatható; ez az alkotmánynak egyik darabja, amelyet a király nem változtathat meg.“

Látják, uraim, már akkor is beszéltek alkotmányról, még pedig olyan alkotmányról, amelyet a király nem változtathat meg, csakugy, mint manapság. Amiről azidőtt mint alkotmányról beszéltek: a nép adó- és robotterheinek önkényes megállapításáról, az persze nem volt valamely az ország összes jogait és a kormányzás alapelveit összefoglaló okmányban megállapítva, hanem csak a középkori Franciaország tényleges hatalmi viszonyainak kifejezése volt. A nép a középkorban valóban annyira hijjával volt a hatalomnak, hogy tetszés szerint lehetett adó- és robotterhét megállapítani. A tényleges hatalmi viszonyok szabályozták a vele szemben való bánásmódot és a nép terheit állandóan növelték. A dolgoknak ez a tényleges menete teremtette meg azokat a precedenseket, amelyeknek Angliában még ma is, a középkorban ellenben mindenütt, olyan nagy fontosságuk van az alkotmány kérdéseiben. A nép terheinek tényleges növelése közben ki is mondották néha, hogy a népre ezeket a terheket

kivetik. Ebből a kimondásból fejlődött ki azután az az államjogi elv, amelyre később gyakran történt hivatkozás. Gyakran megtörtént, hogy valamely a tényleges hatalmi viszonyokban gyökerező körülményt írásban, egy darab pergamenen is elismertek és kifejeztek. Így jöttek létre a „franchises”, valamely rend, ipar, helység különös szabadságai, jogai, kiváltságai.

Ezek a tények, precedensek, államjogi elvek, pergamentek, franchises, kiváltságok, rendszabályok együttesen alkották valamely ország alkotmányát és mindezek együttesen naiv, egyszerű módon fejezték ki az országban érvényes reális hatalmi viszonyokat.

Valódi alkotmánya vagy konstitúciója tehát mindig volt minden országnak. A modern kort nem a valódi alkotmányok létrejötte jellemzi, — s ezt fontos mindig szemünk előtt tartani — hanem az írott alkotmányok létrejötte: az az iv papíros, amelyről szólottunk.

Az új korban ugyanis a legtöbb államban találkozunk avval a törekvéssel, hogy írott alkotmányt is szerezzenek, hogy egyetlen okmányba, egy iv papírosra leírva foglalják össze az ország összes intézményeit és kormányzatának alapvető elveit.

Mi okozta elő a modern időknek ezt a jellegzetes törekvését?

Most újból nagyon fontos kérdés előtt állunk, mert csak a reá adott felelet ad utmutatást arra, miképen viselkedjék az ember az alkotmányszerkesztésnek e műveletével szemben és minő legyen az álláspontja a már elkészült al-

kotmányokkal szemben. Más szóval: ezen a feleleten épül fel az *alkotmány művészete* és az *alkotmány tudománya*.

Felteszem tehát újból a kérdést: mi idézi elő a modern időknek azt a jellegzetes törekvését, hogy írott alkotmányt teremtsen?

Nos, uraim, mi idézheti ezt elő?

Nyilvánvalóan csak az, hogy az illető országban fennálló tényleges hatalmi viszonyok megváltoztak. Ha a társadalom hatalmi viszonyaiban semmi változás nem következett volna be, ha ezek a hatalmi viszonyok még a régiek volnának, akkor az illető társadalomban nem születhetnék meg az a szükséglet, hogy új alkotmányt szerezzen magának. Megmaradna a régi mellett és legföljebb szétszórt elemeinek egyetlen okmányba való összefoglalására törekednék.

Hogyan változnak meg valamely társadalom hatalmi viszonyai?

Képzeljének el a középkorban valamely gyérnépességű államot, — ilyen volt akkor az államok legnagyobb része — a fejedelemmel és olyan nemességgel az élén, amely a föld nagyobb részét birtokában tartotta. A lakosság gyér volta miatt csak igen kis része foglalkozhatik iparral és kereskedelemmel, a tulnyomó résznek földmiveléssel kell foglalkoznia, hogy a szükséges mezőgazdasági termékeket előállíthassa. Mivel a föld legnagyobb része a nemesség kezében van: a népesség is különféle minőségben, mint jobbágy, zsellér, bérlő stb., a nemességnél talál foglalkozást. De e különféle minőségekben van egy közös vonás s ez az, hogy a

népességet a nemességtől függő helyzetbe hozza és arra kényszeríti, hogy kíséretébe szegődjék és csatáiban részt vegyen. A mezőgazdasági termékeknek eladott fölöslege lehetővé teszi a várában székelő nemesre nézve, hogy zsoldosokat és apródokat s másféle hadi népet tartson.

A fejedelemlennek a nemesség e hatalmával szemben nincsen más tényleges hatalma, mint az őt segíteni hajlandó nemeseknek a jóakarata, akik harcaiban támogatni hajlandók őt — kényszeríteni őket nem áll módjában — és a szóra is alig érdemes, gyér népességű, kevésszámú város.

Milyen lesz uraim az ilyen állam alkotmánya?

Olyan, amilyen az imént szemügyrevett tényleges hatalmi viszonyokból folyik.

Rendi alkotmányt találunk az ilyen államban, a nemesség lesz az első és mindenben uralkodó rend. A fejedelem a nemesség beleegyezése nélkül egyetlen fillér adót nem vethet ki s a nemesek között, a „primus inter pares“, az egyenrangúak között az első lesz.

Ilyen volt uraim a középkorban Poroszországnak és a legtöbb államnak az alkotmánya.

De tegyük fel most a következőt: A népesség szaporodásnak, a kereskedelem és ipar virágzásának indul és így létrejönnek a népesség új s a városokat megtöltő szaporodásának feltételei. A tőke és pénzgazdaság a polgárságnak és a városi céheknek kezében kezd meggyülemelni.

Mi történik most?

A nemességtől nem függő s ellentétes érdekű városi népesség növekedése kezdetben a fejedelem javára szolgál; az ő rendelkezésére álló fegyverfoghatók számát növeli meg. A nemesség folytonos harcaival sanyargatott polgárok és céhek, amelyeknek a termelés és kereskedelem érdekében nyugalomra, köz- és jogbiztonságra van szükségük, mindenfajta módon, tehát pénz- és véráldozattal is szívesen támogatják a fejedelmet, aki ily módon a szükséghez képest olyan hadsereget szervezhet, amely a rakoncátlan nemesség haderejét felülmulja. Ezek a fejedelmek tehát most korlátozni fogják a nemesség hatalmát és megfosztják az ököljogtól; ha a nemesek megszegik az országos törvényeket, a fejedelem lehordatja váraikat. Ha azután az idő folyamán az ipar pénzbősége és az ország népessége annyira megnövekedett, hogy a fejedelem rájuk támaszkodva állandó hadsereget is tarthat: a fejedelem hadseregével a rendek ellen vonul, mint a nagy választófejedelem, vagy mint I. Frigyes Vilmos: „je stabilirai die Souverenität wie einen rocher de bronze“ (Ércszikla gyanánt megteremttem a fejedelem függetlenségét) jelszóval megszünteti a nemesség adómentességét és adómegszavazási jogát.

Ezen a példán megint láthatják uraim, miképpen követi a tényleges hatalmi viszonyok megváltozását az alkotmány megváltozása. Így keletkezett az abszolút fejedelemség vagy királyság.

A fejedelemlennek nincsen szüksége arra, hogy

az új alkotmányt írásba is foglalja. Sokkal gyakorlatibb valami a fejedelmi hatalom, hogysem erre szüksége volna. A fejedelem kezében van a hatalom reális, tényleges eszköze, az állandó hadsereg, amely ennek a társadalomnak igazi alkotmánya. A fejedelem és környezete nyíltan is megmondja ezt, amikor az országot „Militaerstaat“-nak, katonai államnak nevezi el.

A nemességnek, amely nem bírta a fejedelmi hatalommal való versenyt, már régen le kellett mondania arról, hogy önálló fegyveres erővel rendelkezék. A nemesség elfelejtette a fejedelmi hatalommal szemben való ellentétét, el azt, hogy hajdan a fejedelemmel egyenlőrangú volt s régi várait odahagyva a fejedelmi székvárosokba költözött, ahol kegydíjából él és növeli az udvartartás fényét.

Ipar és kereskedelem azonban egyre jobban fejlődik vele együtt szaporodik és növekedik a lakosság is.

Ugy látszik, hogy ez a haladás állandóan csak a fejedelmi hatalomnak válik javára, mert neki van módjában hadseregét a népesség gyarapodásával arányban egyre növelni és az ország határain túlérő világhatalommá válnia.

De végül is a polgári társadalom fejlődése olyan óriási, olyan rengeteg nagyságot ér el, hogy a fejedelem hatalma még az állandó hadsereg segítségével sem tud a polgárság hatalmának növekedésével lépést tartani.

Néhány szám megvilágítja majd a mondatokat, uraim. 1657-ben Berlinnek 20.000 lakosa volt. Ugyanebben az időben, a nagy választó-

fejedelem halálakor a hadsereg létszáma 24—30.000 között váltakozott.

1803-ban Berlinnek már 157.000 lakosa volt; tizenhat évvel később, 192.646 lakosa volt.

1819-ben az állandó hadsereg létszáma — Önök tudják, hogy az 1814. szeptemberi törvény értelmében, amelyet épen most akarnak megsemmisíteni, a honvédség nem tartozott az állandó hadsereg kötelékébe — szóval 1819-ben az állandó hadserege létszáma 137.639 főre rugott.

Látnivaló, hogy az állandó hadsereg ekkor négyszer akkora volt, mint a nagy választófejedelem korában.

De Berlin lakossága ugyanaz alatt az idő alatt kilencszeresére szaporodott.

De most elérkeztünk egy egészen újfajta fejlődési folyamat kiindulópontjához is.

Berlin lakossága 1846-ban 389.308 főre rug vagyis majdnem megkétszereződött 1819 óta, tehát huszonhét év alatt. Most pedig már kb. az 550.000 felé járunk — megduplázódott.

A hadsereg létszáma 1846-ban csak 138.810 főre rugott az 1819-iki 137.639-el szemben. A hadsereg fejlődése nemcsak hogy lépést nem tartott a polgárság óriási fejlődésével, hanem egyenesen megakadt.

A polgárságnak ez az óriási fejlődése azt idézte elő, hogy a polgárság politikai hatalom gyanánt kezdte érezni magát. A népességnek ezzel a fejlődésével párhuzamosan még nagyobb fejlődésnek indul a társadalom gazdagsága; összekapcsolódik vele a tudomány és

a közvélemény — az alkotmány e már említett elemei — kialakulásának nagyszerű folyamata. A polgárok most így biztatják magukat: nem akarunk továbbra is az önkény uralmának alávetett tömeg maradni; saját magunk akarunk uralkodni s a fejedelem akarataink utmutatása szerint uralkodjék rajtunk és intézze ügyeinket.

Más szóval uraim: az országunkban fennálló tényleges hatalmi viszonyok újból megváltoztak. Vagy még más szóval: az ilyen társadalomban bekövetkezik: 1848. március 18-ika.

Láthatják, uraim, hogy ime most bekövetkezett az, amit fejtegetéseink kezdetén lehetetlen példa gyanánt tételeztem fel. Abból a feltevésből indultam ugyanis ott ki, hogy a társadalom tüzvészben elvesziti összes törvényeit. Ime, a törvények el nem égtek ugyan, de a vihar elsöpörte őket:

Das Volk stand auf,
Der Sturm brach los.

Ha valamely társadalom győzelmes forradalom színhelyévé válik, akkor a régi magánjog továbbra is érvényben marad, ellenben a közhatalomra vonatkozó törvények hatálytalanokká válnak vagy csak ideiglenes érvényességük van.

Most tehát bekövetkezett annak szüksége, hogy új írott alkotmány létesüljön és ezért maga a király hívta össze Berlinbe a nemzetgyűlést, hogy ez az új írott alkotmányt megállapítsa — ahogy kezdetben mondták, vagy pedig, ahogy később mondták — hogy az új alkotmányban megegyezzenek.

Mikor lesz az írott alkotmány jó és marandó alkotmány?

Csakis akkor, amint ez eddigi fejtegetéseinkből következik, ha a reális alkotmánynyal, az országban fennálló tényleges hatalmi viszonyokkal összhangban van. Ahol az írott alkotmány nincsen összhangban a valódi alkotmánynyal, ott kikerülhetetlen az összeütközés és ennek folyamán az írott alkotmánynak, a pusztá iv papirosnak el kell buknia a valódi alkotmánynyal, az ország tényleges erőviszonyaival szemben.

Minek kellett volna tehát akkor történnie?

Első sorban: *valódi* és *nem* írott alkotmányt kellett volna alkotni, vagyis az ország reális hatalmi viszonyait módosítani kellett volna, még pedig a polgárok javára.

Ugyan épen most derült ki március 18-ikán, hogy a nemzet hatalma máris nagyobb, mint az egész állandó hadsereg hatalma. Hosszu, véres harc után visszavonultak a csapatok.

De már előbb utaltam, uraim, arra a fontos dologra, hogy milyen különbség van az állandó hadsereg hatalmá és a nemzet hatalma között. Ez a különbség okozza, hogy az állandó hadseregnek valóságban kisebb hatalma állandó hatását tekintve fogamatossabb, mint a nemzetnek a valóságban nagyobb hatalma.

Önök emlékezni fognak rá, hogy ez a különbség abban áll, hogy a nemzet szervezetlen, a hadsereg ellenben szervezett hatalom, amely a harcnak minden pillanatban való felvételére

készen áll s azért végeredményében okvetlenül fogatosabbnak és győzelmesebbnek kell lennie, mint a nemzet nagyobb, de szervezetlen hatalmának, amely csak a nagy izgalmak pillanataiban gyülemlik meg.

A március 18-iki győzelem gyümölcseit csak úgy lehetett volna a nép számára biztosítani, ha a győzelem pillanatát az állandó hadsereg szervezett hatalmának olyan átalakítására használták volna fel, amely megakadályozta volna azt, hogy a hadsereg a fejedelem kezében újból a nemzet ellen irányuló pusztá hatalmi eszköz lehessen.

Igy néldául a szolgálati időt le kellett volna szállítani hat hónapra. Ennyi idő a legelső katonai szakértők szerint is elegendő a katonai teljes kiképzésére, másrészt azonban túl rövid a katonai kasztszellem kifejlesztésére. Ennek a szolgálati időnek a rövidege a hadseregnek a népből való szakadatlan megújódását teszi szükségessé és evvel a fejedelmi hadsereg helyén megalkotja a néphadsereget.

El kellett volna továbbá rendelni, hogy az összes alacsonyabb tiszti állásokat, legalább az őrnagyságig, nem kinévezés útján, hanem a csapatok választása útján töltsék be. Ez elejét vette volna annak, hogy a tiszti állásokba a népnek olyan ellenségei jussanak, akik a hadsereget a fejedelmi hatalom pusztá eszközévé teszik.

A tisztán katonai büntetteket kivéve, a hadsereget is a polgári bíróság hatásköre alá kellett volna rendelni. Ez is hozzájárult volna

ahhoz, hogy a hadsereg a néppel egynek, ne pedig valami különálló kasztnak érezze magát.

Továbbá a fegyvereket, különösen az ágyukat, amelvek csak az ország védelmére valók, a katonai gyakorlatok idejét nem számítva, a néptől választott községi hatóságok őrizetére kellett volna bízni. A tüzérség egy részét be kellett volna kebelezni a nemzetőrségbe s így mondjon az ágyukat, az alkotmánynak ezeket a fontos biztosítékait, a nép hatalmába kellett volna juttatni.

1848 tavaszán mindebből semmi sem történt, uraim! Nem is lehet tehát csodálkozni azon, hogy 1848 novemberében a márciusi forradalmat jóformán teljesen visszacsinálták. Ez egészen természetes, mert hiszen a forradalom a tényleges hatalmi viszonyokon mit sem változtatott.

A fejedelmeket, uraim, sokkal jobban szolgálják ki, mint Önöket uraim. A fejedelmek szolgálói nem szónokok, mint a nép szolgálói. Azok gyakorlati emberek, akiknek ösztönük megmondja, min fordulnak meg a dolgok. Manteuffel ur nem volt valami jeles szónok. De gyakorlati ember volt. Amikor 1848 novemberében szétkergette a nemzetgyűlést és ágyukkal megszállotta az utcákat, mi volt az első dolga? Talán az, hogy írásba foglalt egy reakciós alkotmányt? Ez eszébe sem jutott. Jobb dolga volt ennél! Sőt még 1848 novemberében meglehetősen szabadelvű irott alkotmánynyal örvendeztette meg Önöket, uraim. De mi volt hát akkor első teendője? Önök emlékeznek

uraim: avval kezdette, hogy lefegyverezte a nemzetőrséget, hogy elszedte Önöktől fegyvereiket. Láthatják uraim, hogy a győző legfontosabb teendője a legyőzött lefegyverzése, mert csak ez lehet gátja a harc minden pillanatban való kiujulásának.

Fejtegetéseink elején, uraim, csak igen lassan haladtunk előre, amíg az alkotmány fogalmához eljutottunk. Talán egyesek tullassanak itélték haladásunkat. De bizonyára Önök maguk is észrevették, hogy e fogalom birtokában mint vonultak fel előttünk a legmeglepőbb következtetések s hogy mennyivel világosabban, jobban és mennyire másképen is látunk, mint a többiek s hogy egyenesen olyan eredményekre tettünk szert, amelyek a köztudatban elterjedtekkel homlokegyenest ellenkeznek.

Még egy néhány ilyen következtetést röptében szemügyre veszünk.

Kifejtettem, hogy 1848-ban elmulasztották azokat az intézkedéseket, amelyeket végre kellett volna hajtani, hogy a tényleges hatalmi viszonyok megváltozzanak, hogy a fejedelmi hadsereg néphadsereggé alakuljon át.

Tettek indítványt, amely ehhez a célhoz vezető uton az első lépés lehetett volna. A Stein-féle indítványra gondolok, amely a miniszteriumot olyan hadiparancs kibocsátására akarta utasítani, amelynek következtében az összes reakciós tiszteknek ki kellett volna lépniök a hadseregből.

Alig fogadta el a nemzetgyűlés ezt az indítványt: az egész burzsoázia és a félország rá-

támadt, mondván: a nemzetgyűlés feladata az alkotmány megteremtése, nem pedig a kormány abajgatása; ne lopja interpellációk be-terjesztésével és a végrehajtó hatalom jogkörébe tartozó dolgokkal az időt. Tessék elkészíteni az alkotmányt! — ez a kiáltás hangzott mindenfelől.

Láthatják, uraim, hogy az egész burzsoáziának és a félországnak, mindazoknak, akik így okoskodtak, fogalmuk sem volt arról, mi az alkotmány.

Írásba foglalni az alkotmányt, ennél könnyebb dolog nincs a világon, ezt három nap alatt játszva meg lehet csinálni. De ennek a munkának ideje előtt való elvégzése egészen értéktelen valami is.

Az ország tényleges hatalmi viszonyait kellett előbb átalakítani, a végrehajtó hatalmat megszerezni, annyira megszerezni és annyira átalakítani, hogy soha többé önállóan ne szállhasson a nemzettel szembe, ez volt annak a korszaknak a döntő feladata és ennek kellett volna megtörténnie. Csak ilyen előzmények után lehetett volna az írott alkotmány maradandó is.

Mivel ezt nem tették meg idejekorán, nem adtak arra sem időt a nemzetgyűlésnek, hogy elkészítse az alkotmányt, hanem a végrehajtó hatalom épen maradt hatalmi eszközeivel szétzavarták a nemzetgyűlést.

A második következmény ez volt. Tegyük fel, hogy a nemzetgyűlést akkor nem zavarták volna szét és eljutott volna odáig, hogy elké-

szítette és határozattá emelte volna az alkotmányt.

Módosította volna ez lényegesen az események menetét?

Miben sem s ennek az állításnak a bizonyítékát maguk a tények szolgáltatják. A nemzetgyűlést szétkergették ugyan, de a nemzetgyűlés iratai között talált alkotmányt 1848. december 5-ikén maga a király hirdette ki. S ez az alkotmány legtöbb rendelkezésében megegyezett avval az alkotmánynyal, amelyet a nemzetgyűléstől kaptunk volna.

Most tehát a király maga adta meg ezt az alkotmányt, senki sem kényszerítette ezt rá, hanem mint győztes, maga adta meg. Ily körülmények között igazán lehetett volna bizni ennek az alkotmánynak az életrevalóságában és maradandóságában.

De hát nem így történt és nem is történhetett így. Ha valakinek kertjében egy almafa áll és arra ráakasztanak egy cédulát: *Ez fügefá felirással* — azért az almafa nem lesz fügefává. Még akkor sem, ha a gazda a fa köré gyűjti egész cselédségét, sőt az ország összes lakosait s azok valamennyien hangos és ünnepi esküvessel erősítgetnék, hogy *Ez fügefá* — a fa mégis az marad annak, ami s a következő évben kiderül, hogy almát hoz és nem fügét.

Ugyanigy áll az alkotmány dolga is. Hogy mit írnak rá arra az iv papirosra, az teljesen közömbös, ha a dolgok valódi rendjével, a hatalom tényleges viszonyaival ellenkezik.

Az 1848. december 5-én kiállított papirosra

a király, számos engedményt irt fel magától; de ezek ellentétben voltak a tényleges alkotmánynyal, a tényleges, reális hatalmi eszközökkel, amelyek teljességükben a király kezében maradtak meg. A nehézkedési erő törvényszerű hatásával nyomult az írott alkotmánynyal szemben lépésről-lépésre előtérbe a valódi alkotmány.

Noha a revíziós kamara elfogadta az 1848. december 5-iki alkotmányt: a királynak mégis hozzá kellett látni átalakításához: az első lépés a háromosztályú választójogi törvény oktrojlása volt 1849-ben. Az ebből a választójogból kikerült képviselőháznak előbb igen lényeges változtatásokat kellett az alkotmányon végeznie, hogy a király 1850-ben egyáltalán letehesse rá az esküt. S miután a király, megesküdött rá, csak akkor kezdődött igazán a módosítás. Az 1850 óta eltelt esztendőek mindegyike új meg új módosításokat hozott. Nincs az a száz csatát látott zászló, amely olyan elrongyolódott és átlukogatott volna, mint a mi alkotmányunk.

Lássuk a harmadik következményt. Önök tudják uraim, hogy működik városunkban egy párt, — a *Volkszeitung* a hivatalos lapja — amely lázas aggodalommal sorakozik e köré a rongyos zászló köré, az átlukasztott alkotmány köré. Ez a párt „alkotmányhünek“ nevezi magát és ezt a jelszót hangoztatja: „Ragaszkodjunk az alkotmányhoz, védjük meg az isten szerelméért az alkotmányt; segítség, veszedelemben forog az alkotmány.“

Milyen gondolatnak kell az emberben fel-

támadnia, ha — bárhol és bármikor — olyan pártot lát, amely az aggságoskodásnak ezt a kiáltását: „*Mentsük meg az alkotmányt!*” — választotta jelszavává. Ezt a kérdést, nem mint akaró emberekhez intézem Önökhöz; nem az akaratukat akarom megszólaltatni, uraim; hanem mint gondolkodó embereket kérdem Önöket: milyen következtetést kell ebből a jelenségből levonniok.

Anélkül, hogy jós tehetségük volna, ebből a jelenségből mindig megállapíthatják, hogy az az alkotmány halódik; néhány esztendő és megszűnik élni.

Ennek okai nyilván igen egyszerűek. Ha az írott alkotmány összhangban van az ország tényleges hatalmi viszonyaival: akkor sohasem hangzik fel az a jelszó. Az ilyen alkotmányra senki sem mer kezet emelni. Ilyen alkotmánnyal senki sem merészel kikezdeni; ha megteszi mégis, bizonyára rosszul jár. Ahol az írott alkotmány megfelel az ország tényleges hatalmi viszonyainak, ott nem is történhetik meg az, hogy valamely párt az alkotmányvédelmet válaszsza jelszavává. Ennek a jelszónak az elhangzása a félelem biztos jele; ez a jelszó a félelem jelszava, annak az elismerése, hogy az írott alkotmányban van olyasvalami, mi a valódi alkotmánnyal, a tényleges hatalmi viszonyokkal ellenkezik. És ahol ilyen ellentét van, ott a papirosalkotmányon nem segít sem isten maga, sem a lehangosabb kiáltozás.

Változtatni az ilyen alkotmányon két irányban lehet: jobbra vagy balra — de változat-

lanul nem maradhat meg. Védelme szükségességének hangoztatása bizonyítja ezt leginkább. Meg lehet változtatni jobbra úgy, hogy a kormány hajtja végre ezt a változtatást, hogy ilyen módon az írott alkotmányt összhangzásba hozza a társadalom szervezett hatalmának tényleges erőviszonyaival. Vagy pedig újból előtérbe lép a társadalom szervezeten hatalma és bebizonyítja, hogy erősebb, mint a szervezett hatalom. Ez esetben az alkotmányt balra módosítják, még pedig épp annyira balra, mint azelőtt jobbra. De a meglévő alkotmány mindenképen kimúlt.

Ha Önök, uraim, ebből az előadásból, amelyet szerencsés lehettem Önök előtt megtartani, megőrizve és átgondolva tartalmát, levonnak minden végső következtetést is: akkor nem csak az alkotmány művészetét értik meg Önök, hanem tudományát is. Az alkotmány kérdései eredetileg nem jogi kérdések, hanem *hatalmi kérdések*. Valamely ország valódi alkotmányát a *tényleges hatalmi viszonyok* alkotják. Az írott alkotmányok csak akkor értékesek és marandandók, ha pontos kifejezői a társadalomban uralkodó hatalmi viszonyoknak. Ezeket az alapelveket tartásák Önök szemük előtt. Ma ezeket az alapelveket különösen a hadsereggel való kapcsolatokban fejtettem ki, egyrészt az idő rövidsége miatt, másrészt azért is, mert a hadsereg a legfontosabb és döntő erejű hatalmi eszköz. De könnyű belátni, hogy ugyanilyen az igazságszolgáltatás, a közigazgatás szervezete is. Ezek is szervezett hatalmi eszközei a társada-

lomnak. Ha Önök uraim emlékezetükbe vésik előadásomat, akkor újból oly helyzetbe jutva, amelyben alkotmányt adhatnak saját maguknak, tudni fogják, mit kell tenniök és tisztában lesznek azzal, hogy nem egy iv papírosnak a telefirkálása, hanem csakis tényleges hatalmi viszonyok megváltoztatása ér valamit.

De addig is, napi használatra is megmondja Önöknek ez az előadás, anélkül, hogy egyetlen szó is esett volna róla benne, minő szükséglet teremtményei az új katonai javaslatok, amelyek a hadi terhek felemelését kívánják. Önök saját maguk is megtalálják azt a kutfőt, ahonnan ezek a javaslatok buzognak.

A fejedelmi hatalomnak, uraim, cselekvő és nem fecsegő szolgálói vannak s Önöknek is, uraim, ilyen, cselekvő szolgálókra volna szükségük.

JOG ÉS HATALOM.

Lassalle Ferdinánd nyílt levele.

Tisztelt Szerkesztő ur!

A „Berliner Reform“ február 7-iki számában az urakháza fölirati javaslata kapcsán a következő megjegyzés olvasható:

„Krassow gróf csatlakozott Lassallenak ahhoz a nézetéhez, hogy a konfliktus lényegében hatalmi kérdés.“

Tudvalevő, hogy a „Volkszeitung“ terjesztette el azt a téves felfogást, mintha én az alkotmány kérdésével foglalkozó röpirataimban azt az elméletet képviseltem volna, hogy a hatalmat illesse meg az elsőbbség a joggal szemben. A közönségnek néhány zavaros fejű tagja is osztozkodott ebben a szellemes nézetben s állítólag azt is hangoztatták, hogy Bismarck ur csak az én tanítványom.

A fenti tétel fogalmazása alkalmat adhat arra, hogy ez a téves vélemény másoknál is hiteltre találjon. S noha tulajdonképen egyszerű mosolygással kellene napirendre térni fölötte: mindazonáltal meg akarom ragadni ezt az alkalmat a következő futólagos megjegyzések megtételére:

Ha én teremtettem volna a világot, valószínű, hogy e tekintetben a Volkszeitung és Schwerin gróf kívánságai szerint, tehát úgy rendeztem volna be, hogy a jogot illesse meg az

elsőbbség a hatalommal szemben. Mert ez felelne meg etikai álláspontomnak, de azonfelül kívánságaimnak is.

Sajnos azonban, nem volt módomban a világot megteremteni, s ezért berendezéséért minden felelősséget, gáncsot csakugy, mint dicseretet, el kell háritani magamtól.

Röpirataimban nem azt fejtettem ki, hogy mi legyen, hogy minek kellene lennie, hanem azt: mi van. Röpirataim nem tartoznak az etikai értekezések, hanem a történelmi kutatások sorába.

S ilyenformán azt bizonyítják, noha kétségtelen, hogy a jogot kellene megilletnie az elsőbbségnek a hatalommal szemben, a valóságban mindig a hatalomé az elsőbbség a joggal szemben s ez mindaddig így marad, amíg a jog is elegendő hatalomra tesz szert, amelynek segítségével a jogtalanság hatalmát azután össze tudja törni.

Röpirataim egyrészt kimutatják azt, hogy történelmileg így áll ez a kérdés, másrészt elméleti művekhez illően kifejtik azokat az okokat, amelyek a hatalomnak a joggal szemben való elsőbbségét előidézik. Azonban egyetlen szóval sem térek ki arra a, — történelmi fejtegetéssel egyébként sem összefüggő kérdésre — hogy minek kellene az én szubjektív felfogásom szerint lennie. Nem térhetek vissza az ott kifejtett és felmutatott mélyenjáró okokra. Azonban méltóztassanak megengedni, hogy a történelmi ténykérdésekre nézve néhány emléket felidézzek és néhány kérdést feltegyek.

Kié volt az elsőbbség: a jogé-e, avagy a hatalomé, amikor 1848 novemberében a porosz nemzetgyűlést szuronyokkal szétkergették?

Kié volt az elsőbbség: a jogé-e, vagy a hatalomé, amikor 1849 júliusában a törvényen alapuló általános választójogot megszüntették és a háromosztályú választójogot oktrojálták?

Kié volt az elsőbbség: a jogé-e, vagy a hatalomé, amikor az oktrojált választójog alapján összegyűlt testület megerősítette ezt a választójogot, holott jog szerint és törvényesen csak az addig érvényben levő általános választójog alapján összegyűlt törvényhozó testület tehetne volna ezt meg?

Kié volt az elsőbbség: a jogé-e, vagy a hatalomé, amikor eme törvénytelen háromosztályú választójog alapján összegyűlt testület, amely legfőbb a notable-ok gyűlése volt, de semmi esetre sem törvényes országgyűlés, arra vállalkozott, hogy választójogi törvényt s azontul új alkotmányt fogad el, holott erre semmi néven nevezendő törvényes joga nem volt.

S kérdelem: kié most az elsőbbség: a jogé-e, vagy a hatalomé, most, amikor a képviselőház megállapította, hogy a kormány megszegte az alkotmányt s a kormány hideg mosolylyal föntartja eddigi intézkedéseit s a képviselőház ennek ellenére belenyugszik ebbe s további tanácskozásaival a kormányt az alkotmányosság látszatához segíti hozzá.

Azt hiszem, most mindenki kézzelfogható módon meggyőződést szerezhet arról, hogy a

valóságban a pusztá joggal szemben a hatalomé az elsőbbség.

De el kell háritani magamtól azt a tiszteséget is, mintha Bismarck ur vagy Krassow gróf tanítványaim volnának és ezen minőségükben cselekednének.

A cselekvő ember cselekedeteinek jogi és erkölcsi milyenségéért viselni tartozik a teljes felelősséget. A történelem kutatója ellenben csak az objektíve létező dolgokkal törődik, azokkal a törvényekkel, amelyek ezeket meghatározzák, de nem azzal, hogy minek kellene lennie. A történelem objektív kutatójánál tehát a szubjektív erkölcsi álláspont nem azonos megismerésének tartalmával, mint ahogy a cselekvő enibernél azonosnak kell lennie cselekvése tartalmával. Bismarck ur megerősíti azt, amit én történelmi alapon a valóság mivolta gyanánt megtaláltam és kimutattam. De ezzel még korántsem mutattam rá a cselekvésnek olyan erkölcsi szabályaira, amelyeket Bismarck urnak követni kellene.

Mit jelent ezek alapján az az ujongás, amelylyel a képviselőház Schwerin grófnak azt a nyilatkozatát fogadta, hogy a porosz államban a hatalommal szemben a jogé az elsőbbség. Kis gyermekek jámbor kívánsága ez, de semmi más. Mert komoly jelentőséget csak olyan férfiak szájában nyerne ez a mondat, akik el vannak határozva arra, hogy a jog mögött felsoroztatják a hatalmat is.

Mi komolysága van annak, ha Schwerin gróf csak beszélni is mer arról, hogy a jogot illeti

még az elsőbbség a hatalommal szemben, amikor ő mint képviselő és miniszter aktív részt vett a jognak főtebb felsorolt majdnem valamennyi megtiprásában.

A porosz államban senkinek sincs joga a jogról beszélni, csak a *demokráciának*, a régi és igazi demokráciának. Mert csak ez ragaszkodott állandóan a joghoz és ez nem aljasította le magát azzal, hogy megalkudott a hatalommal.

Schwerin grófnak nincs joga jogról beszélni, mert a főnti jogtiprások valamennyiéből kivette a maga részét.

A „Volkszeitung“-nak nincs joga jogról beszélni, mert sokáig elismerte a notable-alkotmányt, el a felsorolt jogtiprásokat, amelyeket hosszú időn keresztül dicsért és magasztalt. Von Unruh urnak nincs joga a jogról beszélni, mert az 1848-iki nemzetgyűlés iratai között megtalálható az a fogalmazta tiltakozás, amelyben ünnepélyesen tiltakozik mindaz ellen, amelyben semmisnek és törvénytelennek jelenti ki mindazt, amit most maga cselekszik.

A haladópartnak nincs joga jogról beszélni, mivel a legnyilvánvalóbb jogtiprásba belenyugodott.

Csak a demokráciának van joga, a jogról beszélni — s ez egyik nagy büszkesége is, mivel egyedül a demokrácia nem járult hozzá soha a jog eltiprásához.

Hányszor nem velette éppen azért a „Volkszeitung“ s a vele egy huron pendülő sajtó szemünkre, hogy elvont jogi fantomok után futunk. Most a bot másik végét veszik kezükbe s

azt vetik a szemünkre, hogy a hatalom után futunk, hogy hatalmi politikát csinálunk. Pedig ennek éppen az ellenkezője igaz: a demokrácia szilárdan kitartott mindenkor a jog mellett. Ellenben a „Volkszeitung“ Schwerin gróf, von Unruh ur és a haladópart adták fel a jog ügyét, hogy a hatalom egy részét megkaparíthassák. S miközben lemondtak a jogról, a hatalomról, amelyet cserébe meg akartak szerezni, nem kaptak egyebet, mint ami megilleti őket: — rugásokat.

A demokrcia táborán kívül nincsen sehol sem jog, s a demokrácia táborán kívül nem lesz sehol sem hatalom.

E zavaros idő sok zavaros fejű emberének felvilágosítása érdekében arra kérem Önt, hogy tegye közzé ezeket a soraimat, s arra kérem azokat a lapokat, amelyektől ennyi méltányosság elvárható, hogy kövessék az ön példáját.

Kitűnő tisztelettel

Berlin, 1863. február 7.

F. Lassalle.

MUNKÁS-PROGRAMM.

A történelem mostani korszakának és a munkásosztály eszméjének sajátos összefüggéséről.

BEVEZETŐ.

Lássallenak az alkotmány mivoltáról tartott előadásában benne van későbbi: a burzsoázia ellen forduló politikájának csirája. A haladó-párt nem elég elszánt, nem elég forradalmi erő arra, hogy a hatalom tényleges eszközeire támaszkodó kormányt legyűrje. Legalább nem elég erős mindaddig, amíg nem tudja magát elhatározni arra, hogy a kiméletlen és eszközeiben nem válogatós kormányval szemben ugyanilyen fegyverekkel harcoljon. Az alkotmány mivoltát magyarázó előadás és Lassallenak ehhez fűződő egyéb iratai és előadásai még abból a feltevésből indulnak ki, hogy a meggyőzés és felvilágosítás segítségével lehetséges lesz a polgárságot a kormányval szemben keményebb és az alkotmány, a demokrácia ügyét jobban szolgáló eljárásra bírni.

De hátha nem elegendő a meggyőzés és felvilágosítás, hátha a polgársággal szemben is azt az eszközt kell alkalmazni, amelynek a kormányval szemben való oltalmazását ajánlotta épen Lassalle a haladó-pártnak, hátha a polgársággal szemben is a rászorítás, a kényszer eszközei szükségesek? A polgárság harcban áll a kormányval s vele szemben a haladás, a szabadság, az alkotmány elveit képviseli. De a haladás, a szabadság, az alkotmány

polgári koncepciója nem az egyedüli elgondolható és lehetséges koncepció. Ami a polgárnak, a vagyonos embernek szabadság, az a vagyontalanoknak, a munkásoknak nem szükségképen az. Sőt: itt van ime, a porosz választójog, amely a burzsoázia számára jogot és szabadságot, a munkások, kispolgárok számára szolgátságot és jogfosztottságot jelent. A polgárság a feudalizmust képviselő kormányval szemben kétségtelenül a haladást jelenti: de a munkásosztálylyal, a vagyontalanok nagy társadalmával szemben nemcsak a feudális kormány, hanem a kiváltságaihoz ragaszkodó, a hatalmát vagyónára alapító burzsoázia is a maradiságot, a történelemnek túlhaladott korszakát képviseli. Az alkotmány kérdésében még a 48-as demokrata beszélt: a *Munkásprogramm*-ban a szocialista Lassalle szólal már meg. Nyelve, terminológiája még régies, még nem beszél munkásosztályról, hanem munkásrendről, negyedik rendről, külsőségeiben még a hegeli ideológia uralma alatt áll: „eszmék” formálják és juttatják kifejezésre valamely történelmi korszak lényegét: de alapjában véve az osztályellentétek hatását mutatja ki, a munkásosztályt szólitja nagyserü páthosz igéivel a világhistoria szinpadára, oly szerepet jelölve ki számára, amelyet csak a munkásosztály tölthet be. Ez a történelmi hivatás Lassalle szemében szintén egyik emelőrudja volt a munkásság politikai önállósításának s ezért ennek az egyébként tisztára elméleti vonatkozású előadásnak is meg volt az aktuális politikai célzata. Evvel az előadással indította meg Lassalle a munkások között való agitációját s a *Munkásprogramm* olyan szerepet töltött be a német szociáldemokrata moz-

galomban, mint Marx—Engels Kommunista Kiáltvány a nemzetközi mozgalomban. Lassalle előadómódja közelebb állott a munkásokhoz, kézzelfoghatóbb, konkrétobb volt s ez az oka, hogy a *Munkásprogramm* a német s azontul a többi nemzetek munkásainak számos nemzedékét ismertette meg a szocializmussal és töltötte el lelkesedéssel. Amikor egy év multán a német munkások egy részé önálló szervezkedéshez fogott, — amiről ennek a kötetnek más helyén lesz szó, — a *Munkásprogramm* alapján fordultak a leipzig munkások Lassallehoz s ajánlották fel neki új egyesületük vezetését.

De az előadás nemcsak az intelligensebb munkások figyelmét és érdeklődését keltette fel, hanem a porosz ügyészségét is, amely a kinyomatott példányokat elkoboztatta és Lassalle ellen pert indított, hogy a vagyontalan osztályokat gyűlöletre és megvetésre izgatja a vagyonos osztályok ellen. Az 1863. január 16-án megtartott tárgyaláson Lassallet négy havi fogházra ítélte a bíróság s mivel azonfelül az államügyész a védőbeszédében foglalt állítólagos sértések miatt külön pert indított ellene, még egy havi fogházra ítéltek. Az első tárgyaláson mondott védőbeszéd „*A munkások és a tudomány*” címen nyomtatásban is megjelent s ebben a kötetben is közöljük, külön bevezetés nélkül. „*A munkások és a tudomány*” a törvényszéki ékesszólásnak valóságos remeke és retorikai szempontból, világos és logikus felépítését tekintve, a legnagyobb klasszikus szónokok beszédei mellé állítható.

A fordító.

Uraim!

Annak a felszólításnak, hogy Önöknek előadást tartsak, úgy véltem a leghelyesebben megfelelni, hogy oly tárgyat akarok szigorúan tudományos módszer szerint kifejteni, amely természeténél fogva Önöket okvetlenül különösen érdekli. Meg akarom világosítani ugyanis azt a sajátos összefüggést, amely a történelem mostani korszaka és a *munkásosztály eszméje* között fennáll.

Mondottam már, hogy tisztán tudományos módszerrel akarom e kérdést tárgyalni.

Igazi tudományosságnak a gondolkodás szabatosága és tökéletes elfogulatlansága a lényege.

Ez az elfogulatlanság, amelylyel tárgyunkat kifejteni akarom, még azt is kötelességemmé teszi, hogy tisztázzam, mit kell ezeken a szavakon „munkás“, vagy „munkásosztály“ érteni. Mert még ezeket a dolgokat sem szabad ismertek gyanánt feltételeznem. A mindennapi élet nyelve igen gyakran más és más fogalmakat fűz a „munkás“ vagy „munkásosztály“ szavakhoz. S ezért a kellő helyen tisztáznunk kell majd azt, milyen értelemben használjuk ezeket a szavakat.

Egyelőre azonban erre még nincsen szük-

ségünk. Fejtegetésünk élére a következő kérdést kell állítanunk:

A munkásosztály csak *egyike* azoknak az osztályoknak, amelyek a polgári társadalmat alkotják. Azonfelül munkások mindig voltak. Miképen *lehetséges* tehát az a kérdés és mi az *értelme*, hogy valami összefüggés van egy bizonyos társadalmi osztály eszméje és a történelem mostani korszakának alapelve között.

Hogy ezt megérthessük, a *történelemben* kell pillantanunk, a *multat* kell szemügyre vennünk uraim, amelynek helyes ismerete ez esetben is megmagyarázza a ma jelentését és megmutatja a jövőendő körvonalait.

Rövidre kell fogunk ezt a visszapillantást, mert a rendelkezésünkre álló idő kurtasága miatt különben el sem jutnánk tulajdonképeni tárgyunkig.

De ennek a veszedelemnek az ellenére is, ha csak a legáltalánosabb formában is szemügyre kell vennünk a multat, hogy ily módon kérdésünk és tárgyunk jelentőségét megérthessük.

Ha a *közénkor* felé fordulunk, azt látjuk, hogy ha nem is olyan kifejlett formában, mint manapság, nagyjából ugyanazokat az osztályokat és rendeket találjuk, mint amelyekből a polgári társadalom áll. De azt is látjuk, hogy a társadalom *egy* rendje és eleme *uralkodott* akkor: a *földbirtok*.

A földbirtok kezében van, uraim, a közép-korban minden vonatkozásban a hatalom. A földbirtok üti rá *ama korszak* minden intéz-

ményére és egész életére a jellemző bélyeget. A földbirtokot kell amaz idő *uralkodó elvének* tekinteni.

Igen egyszerű oka van annak, hogy a földbirtok annak az időnek uralkodó elve. Ez ok — mi legalább evvel beérhetjük e helyen — a középkor gazdasági mivoltából, a termelés állapotából következik. A kereskedelem azidőtt fejtelen volt; az ipar még fejletlenebb. Az akkori társadalom gazdagsága a *mezőgazdasági termelésben* rejlett.

Az *ingó* vagyonnak a földbirtok mellett igen kicsi volt a jelentősége. Bizonyosága ennek a magánjog, amely mindig jól megvilágítja azoknak a korszakoknak gazdasági viszonyait, amelyekben létrejött. Így például a középkori magánjog, amely a családi vagyonnak nemzedékről nemzedékre való megtartását és a tékozlás ellen való megóvását akarta elérni, kimondta, hogy az ősi jószág, amint akkor neveztek az „Eigen“ az örökösök hozzájárulása nélkül nem adható el. De ősi józágnak, vagyis „Eigen“-nek csak a *földbirtokot* tekintették. A „Fahrniss“ ellenben, ahogy akkor az ingó vagyont neveztek, az örökösök hozzájárulása nélkül is eladható. Ezentul általában az ónémet jog minden „Fahrniss“-t vagyis ingó tulajdont olybá vesz, mint a föld gyümölcsét, mint a föld járadékát, s nem tekinti önálló tovább gyümölcsöző vagyonnak, vagyis *tőkének*. Ilyen önálló, *gyümölcsöző* vagyonelemnek akkor csakis a földbirtokot tekintették. Evvel a helyzettel összhangban volt tehát s szinte követke-

zett belőle, hogy annak a társadalomnak uralkodó tényezője a *földbirtok* és azok, akiknek kezében a földbirtok volt, tehát amint Önök tudják: a nemesség és papság.

A középkornak bármely intézményét vizsgálja is az ember: ez a jelenség mindegyiknél szemébe ötlük.

Be kell érniünk azzal, hogy néhány igen fontos oly intézményre, amelyben a földbirtoknak ez az uralkodó elve megnyilvánul, röpke pillantást vessünk.

Ilyen elsősorban a *köz hatalomnak* a földbirtok megszabta szervezete, vagyis a *hűbért szervezet*. Önök tudják uraim, hogy ennek a lényege az volt, hogy királyok, fejedelmek, földesurak más uraknak és lovagoknak használat céljaira átengedtek földbirtokot, aminek fejében az engedményezett megfogadták, hogy hűbérurukat ezek háborúiban és fegyveres viszályaiban maguk is és embereik is támogatni fogják.

Ilyen másodsorban a *közjognak* a szervezete, vagyis a *birodalmi alkotmány*. A német birodalmi gyűléseken a fejedelmeknek, a nagybirtokos birodalmi grófoknak és a papságnak volt képviselete. A városoknak csak abban az esetben volt képviseletük és szavazatuk, ha megtudták maguknak szerezni a szabad birodalmi városi privilégiumot.

Ilyen harmadsorban a nagybirtok *adómeir tessége*. Minden uralkodó kiváltságos rendnek jellemző és állandó törekvése, hogy a közösség fenntartásának költségeit az elnyomott és va-

gyontalan osztályokra igyekeznek áthárítani, nyílt, vagy leplezett, közvetlen, vagy közvetett formában. Amikor 1641-ben Richelieu az állami szükségletek kielégítésére a papságtól 6 millió frank rendkívüli adót követelt, a sensi érsék a következő jellemző módon válaszolt neki: „L'usage ancien de l'Église pendant sa vigueur étaít que le peuple contribuait ses biens, la noblesse son sang, le clergé ses prières aux nécessités de l'état”: „Az egyház virágzása idejében az volt a szokás, hogy az állam szükségleteihez a nép vagyonával, a nemesség vérével, a papság pedig imáival járult hozzá”.

Negyedszer ilyen a társadalmi *becsülésnek* az a *hiánya*, amely minden nem a földdel összefüggő munkát kísért. Ipari vállalatok vezetését, kereskedelmi, vagy ipar útján való pénzszerzést megbecstelenítőnek tekintették a két uralkodó rendnek, nemességnek és papságnak tagjai, akik számára csak a földbirtokból származó jövedelem volt tisztességes.

Ez a négy nagy, a kor jellemét meghatározó tény a mi számunkra kielégítő módon megvilágítja azt, hogy abban az időben a *földbirtok* nyomta rá bélyegét mindenre és volt annak az időnek alapelve.

Ez annyira igaz, hogy a *paraszt háborúnak* látszatra *forradalmi* mozgalma, amely 1524-ben Németországban kitört és a svábok, frankok lakta földre, Elzászra, Westphaliára és Németország egyéb részeire is áttért, ugyanebből az alapelvből indult ki s forradalmi fellépésének külsőségei ellenére is *reakciós* mozgalom volt.

Önök tudják uraim, hogy a parasztok felgyújtották a nemes urak kastélyait, őket magukat megölték vagy megvesszőzték. S e külső forradalmi látszat ellenére is ez a mozgalom mivoltánál fogva *reakciós* volt.

Mert az az állami rend: „*a német szabadság*“, amelyet a parasztok el akartak érni, szerintük abból állott, hogy a fejedelmeknek különös és kiváltságos, a császár és birodalom közé ékelődő helyzete szűnjön meg és helyettük a német birodalmi gyűléseken a *szabad és független földbirtok* jusson képviselőhöz; még pedig az eddig képviseletlen *paraszti és lovag* birtok csak úgy, mint a nemesek mindenféle fajtájának: lovagoknak, grófoknak és eddigi fejedelmeknek, saját, független földbirtoka, vagyis a *nemesi földbirtok* ép úgy, mint a *parasztbirtok*.

Nyilvánvaló ebből, hogy ez a terv annak az alapelvnek következetesebb és igazságosabb érvényesítését célozta, amely az akkor már hanyatlásnak induló korszak alapja volt, annak az *alapelvnek* a következetesebb, világosabb és igazságosabb érvényesítését, amelynek értelmében *földbirtok* volt az uralkodó elem és volt az a *feltétel*, amelytől az állam hatalmában való részesedés függött. Hogy ilyen részesedést joga van mindenkinek *már pusztán azért is* követelni, mert ember, mert *értelmes lény*, s akkor is ha *nincs* földbirtoka — ez a gondolat sohasem jutott a parasztok eszébe. Ilyesmi számára az akkori viszonyok még túl éretlenek, a gondolkodásmód pedig még nem elég forradalmi volt.

Ez a külsőségeiben annyira forradalmi fellépésű parasztmozgalom mivoltánál fogva tehát nem volt forradalmi mozgalom; mert nem volt új *forradalmi* álláspontja, hanem öntudatlanul is a réginek, a fennállóknak, az akkor már épen hanyatlani kezdő világnak alapelvét fogadta el. Bukásának is épen ez volt az oka, hogy noha *forradalmárnak* tartotta magát, valójában *reakciós* volt.

Ezek a *paraszti és nemesi felkelések* (Franz von Sickingen) megegyeztek abban, hogy az államhatalom alapelvévé még az addiginál is nagyobb mértékben a földbirtokot akarták tenni. Így hát velük szemben a feltörekvő *fejedelmi hatalom*, amely a földbirtokostól független *állami szuverenitást*, a *magántulajdon viszonyaitól* független *állameszmét* képviselte, viszonylag jogos és forradalmi tényező volt. Éppen ennek a körülménynek köszönhette fejlődését és paraszti meg nemesi mozgalmak elnyomásra való rátermettségét.

Kissé behatóbban tárgyaltam ezt a pontot, uraim, hogy egyrészt oly példán mutathassam be Önöknek az észszerűségnek és szabadságnak a történelmi fejlődés folyamán való gyarapodását, amelyen a felületes szemlélő ezt egyébként észre sem veszi; másrészt mert a történetírók még mindig nem ismerték fel a parasztmozgalomnak ezt a reakciós jellemét és bukásuknak éppen ebben rejlő okát, hanem a külsőségektől megtevéstve még mindig forradalmi mozgalmaknak tekintik őket.

Harmadszor azért, mert gyakran megis-

métlődik, hogy zavaros fejű emberek — s közéjük tartozhatnak a legműveltebbek, professzorok és tartoztak is közéjük gyakran, amire elegendő bizonyíték a szomorú emlékezetű Pál-székesegyházbeli gyülekezet* — új forradalmi elvnek ítélik azt, ami tulajdonképpen valamely pusztuló korszaknak vagy világrendnek szabatosabb és következetesebb gondolati kifejezése.

Ilyen, csak saját *képzeletük* ítélete szerint forradalmi férfiaktól és irányoktól — s a jövő éppen olyan kevéssé fog nélkülük szükölködni, mint ahogy a múlt sem szükölködött — óvakodjanak uraim.

De egyúttal megnyugvást is merithetünk ebből, mert hiszen az a sok azonnal vagy hamarosan kudarccal végződő mozgalom, amelyet a történelem feljegyez és amely a haladás jóindulatu, de felületes barátait annyi aggodalommal tölti el, mindig csak ilyen képzeletbeli forradalmi mozgalom volt.

A mélyebb gondolkodó azt a vigaszt meritheti a történelemből, hogy valóban forradalmi mozgalmak vagyis olyanok, amelyek igazán új elvi alapon állanak, még *sohasem* buktak el, legalább véglegesen nem.

Most térjünk vissza fejtegetésünk fonalához.

* 1848-ban a frankfurti Paulskirche-ben tanácskozott a német birodalmi gyűlés, amelynek tanácskozásain a német egyetemi professzorok a doktrinének politikai tehetetlenségének számos és a történelemben híres példáit szolgáltatották. (A fordító jegyzete.)

A parasztháborukat csak forradalmi mozgalmaknak gondolták. Velük szemben valóban forradalmi erő volt az iparnak, a polgári termelésmódnak, az egyre jobban kibontakozó munkamegoszlásnak és a nyomában kisajjadzó *tőkegazdagságnak* fejlődése. Ez a gazdagság csak a burzsoázia kezében halmozódott fel, mert ez az osztály végezte a termelést és sajátította ki minden gyümölcsét.

A reformáció időpontjától, 1517-től szokták számítani az új kor kezdetét és a középkor végét.

Ez nagyjából helyes is, mert a reformációra következő két században megy végbe lassan, észrevétlenül, fokozatosan az az átalakulás, amely a társadalom arculatát gyökeresen *átformálja* és bensejét felforgatja s amelynek az 1789-iki francia forradalom nem *életet*, csak *kifejezést* ad.

Mi volt ennek az átalakulásnak a lényege?

A nemesség *jogi* helyzete változatlan maradt. *Jogi szempontból* a nemesség és papság volt még mindig az uralkodó rend, a burzsoázia az elnyomott és mellőzött. De amilyen kevéssé változott meg a *jogrend*: olyan alaposan, *gyökeresen* megváltoztak az életviszonyok.

A burzsoázia kezében létrejött és felhalmozódott és a földbirtokkal szemben mozgékonyabb *tőkegazdaság* révén a nemesség nemcsak fontosságát veszítette el a gazdag burzsoáziával szemben, de *függő helyzetbe* is jutott. Ha valamilyen érvényesülni akart a burzsoáziával szemben, le kellett mondania osztálya összes

elveiről és rá kellett magát adnia arra az ipari keresetre, amely a burzsoáziát gazdaggá és így hatalmassá tette.

Molièrenek XIV. Lajos korában keletkezett színművei a kor nemességét a burzsoáziát megvető, de rajta élösködő osztálynak festik.

Maga XIV. Lajos, a királyok legbölgösebbike, versaillesi kastélyában megsüvegei a Bernard Samuel nevű zsidót, az akkori idők Rothschildját s megalázkodik előtte, hogy kölcsönt kaphasson tőle.

Amikor Law, a híres skót bankár a 18. század elején Franciaországban megalakította azokat a *kereskedelmi társaságokat*, amelyek részvénytársasági alapon a Missipi-partvidékének, Louisianának, Keletindianának kizsákmányolását tüzték ki céljukul, a francia régensherceg is igazgatója s így tagja lett egy kereskedelmi társaságnak! A régensherceg 1717-ben kénytelen volt rendeletet kibocsátani, amelynek értelmében nemes urak, anélkül, hogy ez bármiben is lealacsonyította volna őket, a társaság hadi és tengerészeti szolgálatába léphetnek. Már ekkor tehát *ennyire* jutott a harcias és büszke francia feudális nemesség, hogy fegyveres alkalmazottja lett az egész világot behálózó burzsoázia ipari és kereskedelmi vállalatának. Evvel az *átalakulással* összhangban kifejlődött az a *materializmus*, a pénznek és anyagi javaknak az a mohó sovárgása, amely minden erkölcsi eszmét, sőt — s ez a kiváltságos rendeknél többet jelent — minden osztályelőítéletet áruba bocsátott. Ugyanannak a régensherceg-

nek uralma alatt Horn grófot, Franciaország legelőkelőbb és legelső családjai egyikének tagját, mint *közönséges rablógyilkost*, kerékbe törték. A német származásu orleansi hercegnő 1719 november 29-én írott levélben elbeszéli, hogy hat igen előkelő hölgy a már említett Law-t, aki akkor Franciaországnak egyik legünnepeltebb, de egyúttal legelfoglaltabb embere s így igen nehezen elcsiphető is volt, az udvar egyik épületében megleste, hogy rábirhassa néhány Franciaországban akkor igen kelendő s a börzén névértékénél hatszorosan magasabb áron jegyzett részvénynek az átengedésére. Law nagyon sietett, nem akart a hölgyekkel szóbaállani, de mivel nem engedték utjára, így szólt hozzájuk: „Hölgyeim, bocsánatot kérek, de ha még továbbra is tartóztatnak, meg fogok repedni, mert olyan heves vizeleési ingerem van, hogy nem tudom már tovább visszatartani“. Amire a hat előkelő hölgy azt válaszolta: „Eh bien, monsieur, pissez pourvu que vous nous écoutez“ (Rajta, uram, vizeljen, csak hallgasson meg bennünket). S valóban az egész aktus tartama alatt mellette maradtak és így mondták el neki kérelmüket.

Ha önöknek arra a kérdésére: mi idézte elő az ipar fejlődését és a gazdagságnak a burzsoázia kezében való felhalmozódását, felelni akarnék, akkor sokkal hosszabb időre volna szükségem, semmint amennyi most rendelkezésemre áll. Ezért arra kell szorítkoznom, hogy csak a legfontosabbakat soroljam fel. Ilyenek Amerika felfedezése, s a termelésnek ez által

okozott átalakulása; a Jöreménység fokának körülhajózása, amely megismertette a Kelet-indiába vezető utat, míg azelőtt a Kelettel és Indiával való kereskedelmi forgalom a Suezén keresztül vezető szárazföldi uton bonyolódott le; a delejtűnek és az iránytűnek a feltalálása, ami gyorsabbá, biztosabbá tette a tengeri kereskedelmet. Az országok belsejében létesített víziutak, csatornák és országutak, amelyek számos oly termék számára, amely azelőtt nem bírta meg a magas szállítási költséget, olcsóbbá tették a szállítást s ezzel megnyitották számukra a távoli piacokat; a nagyobb vagyonszolgálat, a rendezettebb igazságszolgáltatás, a puszkapor feltalálása, amely módot adott a királyságnak a feudális nemesség fegyveres hatalmának megtörésére; a nemesi várak és nemesek fegyveres hatalmának megszüntetése okozta elbocsátása a zsoldosoknak, akik számára nem maradt egyéb életlehetőség, minthogy beálljanak a középkori műhelybe — ezek az események *mind* hajtóerői voltak a burzsoázia diadalmas előhaladásának.

De mind ezek az események s még számos más a következő hatást idézték elő: e nagy piacok megnyitása és a termelési és szállítási költségek csökkenése lehetővé tette a tömegtermelést, a *világpiac* számára való termelést; ily módon viszont megnövekedett az *olcsóbb* termelés szükséglete, amelyet csak az egyre tökéletesbbülő *munkafelosztás* tudott kielégíteni. Ez a munkafelosztás a munkafolyamatot legegy-

szerűbb elemeire bontja szét, s viszont ez teszi lehetővé a termelésnek egyre fokozódó megnövelését.

A kölcsönhatások területén állunk itten, uraim. E tények mindegyike okozata az előbbinek és oka az utánakövetkezőnek. S mindegyik megnöveli és kiszélesíti a másik hatását.

Könnyen érthető, hogy valamely árunak tömeges gyártása, a világpiac számára való termelés csak akkor lehetséges, ha a termelési költségek *alacsonyok* és, ha a szállítási költség sem hajtja fel tulságosan az illető árucikk árát. Mert a tömegtermelésnek velejárója a tömeges fogyasztás, s ezt csak úgy lehet elérni, ha az ár olyan alacsony, hogy igen sok vevő megvásárolhatja. Az olcsó termelő és szállító költségek okozzák a tömegtermelést, a nagyban való termelést. De azt is igen könnyű belátni, hogy a tömegtermelés olcsóbbá teszi az árut. Az a gyáros, aki évente kétszáz ezer vég vásznat termel s aki olcsóbban szerzi be nyersanyagát s aki beruházásainak, épületeinek, gépeinek költségét ily sok darab között oszthatja meg, bizonyos határok között minden egyes darabot olcsóbban árusíthat, mint az a gyáros, aki csak ötezer vég vásznat termel évenként. A termelés olcsóbbá válása ily módon idézi elő a termelés megnövekedését, ez újból olcsóbbá teszi, ez az újabb olcsóság még jobban megnöveli a termelést, a nagyobb termelés újabb olcsóságot idéz elő és így tovább.

Ugyanez a hatása a *munkafelosztásnak* is, amely szükségképpen feltétele a tömeges és

olcsó termelésnek, s amely nélkül sem olcsó, sem tömeges termelés nem képzelhető.

A munkafelosztás, amely valamely árucikk termelését számos egészen egyszerű, gyakran tisztán gépies és gondolkodás nélkül végezhető műveletre bontja szét s minden ilyen részmuvelet számára külön munkás alkalmazását teszi szükségessé, tömeges termelés nélkül nem volna lehetséges s így a tömegtermelésnek köszöni létét és fejlődését. S viszont fordítva, a munkafolyamatnak ez az egészen egyszerű műveletekre és fogásokra való szétbontása előidézti 1. az egyre növekedő olcsóságot, 2. ennek következtében az egyre jobban kiterjedő termelést, amely már nemcsak a közeli fogyasztókra, hanem az egész *világpiacra* számít és 3. ezáltal és a munkafolyamatnak egyre növekedő szétbontása által a munkafelosztásnak folytonos tökéletesbülését.

A kölcsönhatásoknak ez a sorozata lassanként gyökeresen átalakította a társadalmi munkát és az összes társadalmi életviszonyokat.

Ezt az átalakulást röviden a következő ellentéttel lehet jellemezni: a középkor folyamán, amikor az értékes termékeknek csak egy igen kicsiny hányada birta meg a drága szállítási költségeket, csak a saját és a közeli piacok számára termeltek, amelyek szükségletének nagyságát és állandóságát jól ismerték. A szükséglet, vagyis a kereslet megelőzte és így szabályozta a termelést, vagyis a kínálatot. Más szóval: a társadalmi termelés uralkodó formája a *kézművesség* volt. Mert a gyárral és a nagy-

üzemmel szemben éppen az jellemzi a kézművességet, vagyis a kisüzemet, hogy bevárja a szükséglet jelentkezését, amint például a szabó nem csinál előbb ruhát, a lakatos kulcsot, amíg meg nem rendelem, vagy, ha némely árucikket előre is készít, ez az előzetes munka a tapasztalati uton már megismert szükséglet minimumára szorítkozik, mint mikor például a bádogos elkészít egy csomó lámpát, de csak annyit, amennyit tapasztalata szerint a városi szükséglet hamarosan el szokott fogyasztani.

A tulnyomóan ily módon termelő társadalomnak jellemző tulajdonsága a szegénység, vagy a jómódnak mérsékelt foka, s szemben ezzel a társadalom összes viszonyainak bizonyos szilárdsága és állandósága.

A fönnebb rajzoltam kölcsönhatások a társadalmi munkának és így az összes többi életviszonyoknak jellemét gyökeresen megváltoztatták. *Fejletlen formában* már akkor kiütköztek azok a tulajdonságok, amelyek ma persze tökéletesen és szembeötlő módon, kifejlődött formában jellemzik a társadalmi munkát. Ha e mai fejlett formáját hasonlítjuk össze a korábbival, akkor a következő jellemvonásokat lehet megállapítani. Ha régebben a szükséglet megelőzte a kínálatot, a termelést, meghatározta azt s bizonyos mértékben irányítója és ismert mértéke volt: akkor ma a termelés, a kínálat jár a szükséglet előtt s megteremti azt. Nem a lakóhely, nem a közeli piacok ismert szükséglete számára történik a termelés, hanem a *világpiac* számára. A termelés nagyszabásúvá nőtt,

valamennyi világrészt számbaveszi, ismeretlen s meg sem is határozható szükséglet számára történik és, hogy a termelt áru *kikényszerít-hesse a szükséglet*, fel is fegyverzik: az olcsóság fegyverével. Az olcsóság az a fegyver, amelylyel az áru *meghódítja* a vevőt és amelylyel a többi ugyanolyanfajta és a vevőt ostromló árucikket megfutamtja, úgy hogy a szabad versenynek ez a rendszere minden termelőben felkelti azt a reménységet, hogy bármennyit is termel, minden áruját el tudja helyezni, ha áruját olymódon fegyverzi fel az olcsósággal, hogy az versenytársai árucikkeit harcképtelenné tudja tenni.

Az ilyen társadalom fő jellemvonása a nagy, mérhetetlen gazdagság, másrészt az összes életviszonyok megingása, az egyes ember sorsának állandó gondteli bizonytalansága kapcsolatban azzal, hogy a termelők igen különböző módon részesednek a termelés hasznában.

Ilyen nagy volt, uraim, az az átalakulás, amelyet az iparnak csöndes, forradalmi, aláaknázó tevékenysége már a múlt század vége előtt a társadalom szervezetében végbevitt.

A parasztháborúk vezetői még csak *elgondolni* sem tudták azt, hogy az államnak ne a *földbirtok* legyen az alapja, még csak megszabadulni sem tudtak attól a gondolatkörötől, amely szerint a földbirtok szükségképpen az állam uralkodó tényezője és a föld birtoklásában való részesedés feltétele az állam hatalmában való részesedésnek is. Ezzel szemben az iparnak lassu, szinte észrevétlen forradalmasító

hatása azt idézte elő, hogy már a múlt század vége előtt a földbirtok régi szerepéhez mért jelentőséget elveszítette, és hogy az új termelő mód a méhében lappangó s egyre jobban felhalmozódó gazdagságnak segítségével oly ropant befolyásra tett szert, amely nemcsak a népesség összes *életviszonyaira* hatott ki, hanem nagy befolyást gyakorolt az elszegényedett nemességre is, amely vele szemben alárendelt helyzetbe jutott.

A társadalom belsejében, a *tényleges* életviszonyokban a forradalom már jóval Franciaországban való kitörése előtt végbement s már csak arra volt szükség, hogy ez az átalakulás külsőségekben is *kifejezésére* jusson és jogilag is *szentessé* tessenek.

Igy meggy végbe uraim egyáltalán minden *forradalom*. Forradalmat *sohasem* lehet *csinálni*, hanem csak a társadalom reális életviszonyaiban végbement forradalmat *jogilag el lehet ismerni és következetesen keresztül lehet vinni*.

Csak balga, éretlen, a történelmi fejlődés törvényeit nem ismerő emberek akarhatnak forradalmat *csinálni*.

De ugyanilyen éretlen és gyerekes dolog az, ha azt a forradalmat, amely a társadalom testében már végbement, vissza akarják szorítani, ha jogilag nem akarják elismerni és ha azokat a társadalmi rétegeket, vagy egyeseket, akik ennél a folyamatnál a szülész nő szerepét elvállalják, azzal a szemrehányással illetik, hogy forradalmárok. Ha forradalom van a társadalomban, *tényleges* életviszonyaiban: akkor

ennek a forradalomnak kifelé is kell érvényesülnie s a törvényekben is kifejezésre kell jutnia.

Hogy ez mennyire igaz, s mennyire megtörtént már abban az időben, amelyről beszéltém, azt a következő példa bizonyítja:

Szólottam az imént a munkamegoszlásról, melynek fejlődése abból áll, hogy a termelést egy csomó egyszerű gépies és gondolkodás nélkül végezhető műveletre bontja szét.

Ennek a szétbontásnak előhaladása arra a felfedezésre viszi az embereket, hogy ezeket a műveleteket egyszerűségük és léleknélküliségük miatt épp olyan jól, sőt jobban végezhetik élettelen tényezők s így találja fel 1775-ben tizennégy évvel a francia forradalom előtt Arkwright Angliában első gépét, a híres gyapjufonó gépet.

Ei lehet mondani, hogy ez a gép ugyan nem teremtette meg a forradalmat, hogy ez a találmány, amelyet azonfelül Franciaországban mindjárt nem is alkalmaztak, csak rövid idővel előzte meg, hanem, hogy ez a gép a valóban bekövetkezett és végbement forradalom megtestesítője volt. Ez a gép ártatlan külseje ellenére is a *testet öltött forradalom volt*.

Okai a következők:

Őnök bizonyára hallottak már a céhrendszerről, amely a középkori termelés formája volt.

Épp oly kevésbé fejthetem ki ezuttal a középkori céhek mivoltát, mint a szabad versenyt, amely a francia forradalom óta helyére lépett. Pusztán csak állításommal bizonyítom

azt a tényt, hogy a középkori céhrendszer elvághatatlan összefüggésben állott a középkor egyéb intézményeivel. Ha ennek az összefüggésnek az okait nem is tudom itt megfejtetni, a tényt magát a történelem bizonyítja. Az egész középkoron keresztül egészen a francia forradalomig fennállottak a céhek. A német birodalmi gyűlésen már 1672-ben szó esett megszüntetésükről, de eredménytelenül. A francia États généraux, az országos rendek gyűlésén már 1614-ben követeli a burzsoázia a céhek megszüntetését, mivel a termelést korlátozzák. De itt is eredménytelenül. 1776-ban, tehát tizenhárom évvel a forradalom előtt a híres Turgot, a nagy reformok minisztere megszünteti a céheket. De a középkornak kiváltságokon nyugvó feudális világa a maga halálos veszedelmének ítélte azt, ha az ő életvének, a kiváltságnak érvényességét valamely társadalmi osztályra nézve megszüntetik s ezért rábirják a királyt, hogy hat hónap mulva oly rendeletet adjon ki, amely a céheket újból visszaállítja. Amit Németországban 1672 óta, Franciaországban 1614 óta, tehát szinte *két század óta* hiába próbálnak törvényes uton elérni: azt a forradalom — egyetlen napon, a Bastille ostromával végbeviszi. Láthatják ebből uraim, hogy bármilyen nagy előnyei is vannak a törvényes uton való reformálásnak, igazán fontos kérdéseknél az a hátránya van, hogy évszázadokig tehetetlen s másrészt, ha sok minden szól is a forradalmi út ellen, az az előnye kétségtelenül meg van, hogy gyorsan és energikusan tud megvalósítani gyakorlati célokat.

Ha most, uraim, velem együtt emlékeztükbe idézik azt a tényt, hogy milyen szoros kapcsolat volt a középkori intézmények és a céhek között: akkor rögtön be fogják látni annak az igazságát, hogy az első gép, az Arkwright feltalálta gyapjufonógép egyúttal azoknak a társadalmi intézmények teljes felforgatását jelentette.

Miképen lehetett volna a céhrendszer fennállása alatt géppel termelni, amikor ez a rendszer szigorúan megsabta, hány legény és hány inas dolgozhatott egy mesternek a műhelyében? Miképen lehetett volna a céhrendszer fennállása alatt, amely az egyes munkanemeket szigorúan elválasztotta egymástól s egy mesternek csak egy munkanem üzését engedte meg, annyira, hogy például a párisi szabók a foltozó szabókkal, a szegkovácsok a lakatosokkal évszázadokon pörösködtek az iparágak határainak pontos megállapításáért — kérdem, miképpen lehetett volna ilyen céhrendszer mellett gépekkel termelni, ami a különféle munkanemeknek ugyanazon egy tőkés kezében való tömörítését kívánja meg?

Az történt, hogy a termelés állandó fokozatos javulása olyan munkaeszközöket teremtett meg, amelyek az addigi állapotokat lerombolták, olyan munkaeszközöket és termelőmódokat, amelyek a régi viszonyok között nemcsak, hogy nem fejlődhettek tovább, hanem bennük már el sem fértek.

Ily értelemben mondtam, hogy az első gép már önmagában a forradalom volt, mert

noha ez nem látszott meg rajta, fésűiben és kerekeiben ott szunnyadt már csirájában a szabad versenyre alapított egész új társadalmi rend, amelynek az élet és erő törvényei szerint ebből a csirából ki kellett fejlődnie.

Ha nem csalódom, uraim, akkor ma is így állanak a dolgok, ma is számos olyan jelenséggel találkozunk, amelyekben már benne van a dolgok új rendje s amelyekből ez az új rend szükségszerűséggel ki is fog fejlődni; olyan jelenségekkel, amelyekben azonban ezt kívülről nem lehet észrevenni, úgy, hogy ugyanazok a hatóságok, amelyek sokszor egészen jelentéktelen agitátorokat üldözőbe vesznek, ezek mellett a jelenségek mellett nemcsak közömbösen elhaladnak, hanem bennük a művelődés jelét, sőt virágát és tetőpontját látják és elismeréssel és dicsérettel emlékeznek meg róluk.

Ezek a fejtegetések meg fogják Önökkel uraim értetni, Sieyès abbénak 1788-ban a forradalmat megelőző évben megjelent híres röpiratát, amelynek tartalmát ez a mondat foglalja magában: Qu'est ce que c'est que le tiers état? Rien! Qu'est il doit être? Tout.

Tiers état-nak, vagyis harmadik rendnek Franciaországban azért nevezték a burzsoáziát, mert az rendi gyűléseken a nemességgel és papsággal, ezzel a két kiváltságos renddel szemben a harmadik — az egész kiváltságghijjas népet képviselő — rendet jelentette.

Az a röpirat tehát, a Sieyès felállította és megválaszolta kérdésben foglalható össze: Mi a harmadik rend? Semmi. Mi legyen? Minden.

Ily módon fogalmazta meg Sieyès ezt a kérdést és feleletet.

Szabatosabban és világosabban így kellett volna azonban a kérdést és a feleletet megfogalmazni:

Mi a harmadik rend a *valóságban*? Minden.

Mi a harmadik rend a *jog* szerint? Semmi.

Arról volt tehát szó, hogy a harmadik rend *jogi* helyzetét összhangba hozzák *tényleges* jelentőségével. Arról volt szó, hogy *tényleg* meglévő jelentőségét jogilag is kifejezésre juttassák és elismerjék. Az 1789-ben kitört francia forradalom ezt a munkát látta el és hatásai átterjedtek Európa többi országára is.

Nem lehet az a feladat, hogy a francia forradalom történetét ezen a helyen elmondjam. Csak az egyes társadalmi korszakok legfontosabb és döntő mozzanatait vehetjük szemügyre s ezeket is a rendelkezésünkre álló idő rövidségénél fogva, csak úgy röptében.

Azt a kérdést kell tehát felvetnünk, mi volt ez a harmadik rend vagy burzsoázia, amelyik a francia forradalom segítségével legyőzte a kiváltságos rendeket és meghódította az államhatalmat?

Mivel ez a harmadik rend a társadalom kiváltságos rendjeivel szemben állott, azért önönmagát eleinte az egész néppel azonosította, s az ő ügyét az egész *emberiség* ügye gyanánt fogta fel. Ez teremtette meg azt a fenséges és hatalmas lelkesedést, amely abban a korban uralkodott. Kikiáltják az *emberi jogokat* s a dolog úgy fest, mintha a harmadik rend felsza-

badulása és uralmának megalapítása teljesen véget vetne a törvényen alapuló kiváltságok rendszerének s mintha a minden *jogi, kiváltságos* megkülönböztetés beleolvadt volna a nagy, közös szabadságba.

Igaz, hogy már a mozgalom elején, amikor 1789 áprilisában a király azzal a szándékkal hívja össze a birodalmi rendeket, hogy ezuttal a harmadik rend egymaga ugyanannyi képviselőt küldjön, mint a nemesség és papság együtvéve — már akkor a következőket írja egy, éppen nem forradalmi lap:

Qui peut nous dire, si le despotisme de la bourgeoisie ne succédera pas à la prétendue aristocratie des nobles? Magyarul: Ki tudja, vajjon a nemesség állítólagos uralmát nem váltja-e majd fel a burzsoázia önkényuralma?

De az általános lelkesedés korszakában az ilyen szavak nyom nélkül hangoztak el.

Mindazonáltal foglalkoznunk kell ezzel a kérdéssel; fel kell vetnünk azt a kérdést, hogy a burzsoázia ügye valóban az *egész emberiség* ügye volt-e, avagy pedig ennek a *harmadik* rendnek méhében ott élt-e már az a *negyedik* rend, amelyet a burzsoázia magától jogilag meg fog különböztetni és uralmának alá fog vetni?

Ha nem akarom, hogy esetleg félreértsék fejtegetéseimet, akkor most meg kell állapítanom, hogy a *burzsoázia* vagy nagyburzsoázia *politikai pártelnevezéseivel* szemben mit értek én burzsoázián.

A burzsoázia szót polgársággal lehetne visszaadni. De én nem ebben a jelentésben használom, mert hiszen *mindannyian*: munkások, kispolgárok, nagypolgárok — *polgárok* vagyunk. A történelem folyamán a burzsoázia *határozott politikai* irány elnevezése lett s ezt akarom most éppen kifejtetni.

A francia forradalom bekövetkezésekor és még ma is két csoportra lehet osztani az egész nem-nemes polgári osztályt. Az egyik azoknak osztálya, akik vagy teljesen, vagy *főképpen* saját *munkájukból* huzzák jövedelmüket s vagy egyáltalán nincsen, vagy csak olyan csekély tőkék van, amely éppen, hogy lehetővé teszi számukra a termelő, saját magukat és családjukat eltartó tevékenység üzését. Ebbe az osztályba tartoznak a munkások, a kispolgárok és kézművesek s általában a parasztok. A második azoknak az osztálya, akiknek nagy polgári vagyoniuk van, akik nagytőke felett rendelkeznek és akik ennek a *nagytőkének* az alapján termelnek, vagy járadékot huzznak. Ezeket talán ellentétben a kispolgárokkal *nagypolgároknak* lehetne nevezni. De uraim, még a *nagypolgár* sem burzsoá.

Egyetlen polgár sem kifogásolja azt, hogy a nemes ember otthonában nagyra van őseivel és birtokával. Ha azonban a nemes ezeket az őseit és ezt a földbirtokát az állami érvényesülés eszköze gyanánt akarja felhasználni, ha ezek segítségével az állami akarat urává akar lenni: akkor haragra lobbán a polgár a nemes ellen és feudálisnak nevezi el.

Ugyanilyen különbségek vannak a tulajdon tekintetében a polgárok között is.

Hogy a nagy polgár otthonában nagyra van azokkal a kellemességekkel és előnyökkel, amelyeket a nagy vagyon tulajdonosának nyújt — ez egyszerű természetes és jogos dolog.

A munkásnak és a kispolgárnak, szóval az egész nem tőkésosztálynak joga van azt követelni, hogy az állam minden erejével és tehetségével igyekezzék a dolgozó néposztályok gonddal terhelt és inséges helyzetét megjavítani, hogy törődjék avval is, hogy azok, akiknek keze teremti meg azt a gazdagságot, amelylyel polgárosultságunk annyira kérkedik és azokat a javakat, amelyek nélkül a társadalom egyetlen napig se tudna fennállani — mondom, hogy azoknak bőségesebb és biztosabb kereset, ennek nyomán a *művelődés* lehetősége és emberhez méltó sors jusson osztályrészüil. Bármilyen jogosak is a dolgozó néposztályoknak az állammal szemben felállított ilyen követeléseik, hiszen ezek alkotják az állam tulajdonképpeni célját mindazonáltal nem szabad a munkásoknak megfélemlkezniök arról, hogy a törvényesen szerzett tulajdon sérthetetlen és jogos.

Ha azonban a nagypolgár nem éri be a nagy tulajdon tényleges kellemességeivel, hanem a polgári tulajdont, a tőkét az államhatárolomban való részesedésnek, az állami akarat és az állam célja megszállásában való közreműködés *feltételévé* is akarja tenni: akkor a nagypolgár burzsoává lesz, akkor a tulajdon *tényét* a politikai hatalom jogi alapjává

teszi, akkor új kiváltságos rend gyanánt lép fel, amely most az ő kiváltságának bélyegét akarja ráütni minden társadalmi intézményre éppen úgy, mint ahogy a fennebb kifejtettek szerint a középkorban a nemesség a földbirtokot tette a politikai hatalom alapjává.

A francia forradalomra és a belőle kisarjadzó történelmi korszakra nézve tehát a következő kérdést kell felvetnünk: burzsoáziának érezte-e magát ebben az értelemben az a harmadik rend, amelyet a francia forradalom hatalomra juttatott és alávetette-e, vagy alá akarta-e vetni a népet kiváltságon nyugvó politikai hatalmának?

A történelem nagy tényei felelhetnek csak erre a kérdésre s ezek a tények *igennel* felelnek.

Csak röpké pillantást vethetünk a legfontosabb ténycsoportokra, de ezek is eldöntik a kérdést.

A francia forradalomban létrejött első 1791 szeptember 3-iki alkotmány felállítja a *citoyen actif* és a *citoyen passiv*, az aktív és passzív állampolgár között való különbséget. Csak az aktív polgárok kapnak választójogot és aktív polgár eszerint az alkotmány szerint az, aki bizonyos nagyságu *egyenes adót* fizet.

Az adótétel akkor még meglehetősen alacsony volt. Mértéke három munkanap értéke volt. Ha tehát egy munkanapot 10 ezüst garasra becsülünk, akkor egy tallért tett ki. De még ennél fontosabb is az a rendelkezés, amely ki mondja, hogy a *serviteurs à gages*, vagyis a *bérért* szolgálók mindannyian *passzív* állam-

polgárok, amely rendelkezés az egész munkásosztályt kirekesztette a választójogosultak sorából. Nem szólva arról, hogy az ilyen rendelkezéseknél nem is *hatályosságuk* köre, hanem az *alapelv* a fontos.

Ez az alkotmány behozta a *cenzust*, vagyis a *polgári tulajdonnak* bizonyos nagyságát szabta meg a választójognak, ennek az elemi és legfontosabb politikai jognak feltétele gyanánt, a tulajdon nagyságától tette függővé az állami akarat és az állami cél megszabásában való közreműködés lehetőségét.

Mindazok, akik vagy egyáltalán nem fizettek egyenes adót, vagy kevesebbet fizettek, vagy *bérmunkások* voltak: ki voltak rekesztve az államon való uralomból és elnyomott, szolgásgba hajtott tömeggé váltak. Az állam hatalmában való részvétel most a *polgári tulajdontól*, a *tőke tulajdontól* függött, míg a középkorban a nemesi tulajdon, a *földbirtok* volt ennek feltétele.

A cenzusnak ez az elve uralkodott a francia forradalom teremtette valamennyi alkotmányban, kivéve a francia köztársaságnak 1793-iki rövid korszakát, amelyet saját zavarosságai és az akkori viszonyok egyaránt tönkretettek és amelylyel ezuttal bővebben nem foglalkozhatom.

Az elvek mivoltából szükségképpen származó következetesség megerősítette és kiépítette a cenzusnak ezt az elvét.

A XVIII. Lajos oktrojálta 1814-iki alkot-

mány a választójogosultságot 300 frank vagyis 80 tallérra rugó adófizetésétől tette függővé, szemben a régebbi három munkanap értékét kitevő adóval. 1830-ban diadalmaskodik a juliusi forradalom, de ennek ellenére az 1831. április 19-iki törvény a választójogot csak a 200 frank, vagyis 53 tallér adót fizetőknek adja meg.

Louis Philippe és Guizot uralma alatt a *pays légal, a törvényes ország*, vagyis „a törvényesen számbaveendő ország” 200.000 férfiuból állott. Ugyanis csak 200.000 ilyen polgári tulajdonnal rendelkező férfiú élt akkor Franciaországban s ezek uralkodtak a 30 milliónyi lakosu országban.

Csak mellékesen jegyzem meg, egészen mindegy, vajjon a census elve, a vagyontalanoknak ez a kizárása közvetlen és *nyílt* módon érvényesül-e, mint a francia alkotmányokban, avagy pedig valamilyen álarcos módon. A hatás mindig ugyanaz.

Igy a második francia köztársaság 1850-ben nem vonhatta vissza nyíltan az általános és közvetlen választójogot, amelylyel különben még majd foglalkozunk. De oly módon segített magán, hogy az 1850. május 31-iki törvényben megszabta, hogy csak azok a polgárok gyakorolhatják választójogukat, akik három év óta megszakítás nélkül laknak ugyanazon a helyen.

Mivel ugyanis a munkások Franciaországban kénytelenek gyakran lakóhelyüket változtatni és más községben keresni munkát és foglalkozást, evvel a rendszabálylyal a munkásoknak azt a nagy tömegét, amelyik nem tud három

évi egy helyben lakást kimutatni, megfosztották választójoguktól.

Ez a rendszabály tehát a leplezett censusnak példája.

Még sokkal rosszabb nálunk a helyzet a három osztályos választójog oktrojálása óta. Ugyanis az illető helység viszonyai szerint a harmadik osztályba tartozó 3, 10, 30, vagy még több vagyontalan választónak csak annyi választójoga van, mint egyetlen nagytőkésnek, nagypolgárnak, aki a választók első osztályába tartozik. Ha ezt az arányt átlagban az 1:10 vesszük, akkor a valóságban tíz olyan férfi közül, akinek 1848-ban választójoguk volt, kilenc az 1849-iki oktrojált választójogi törvény révén elvesztette választójogát és csak látszat szerint választó.

A hivatalos lajstromokból merített egynéhány számmal be fogom igazolni önök előtt e választórendszer hatásait.

1848-ban az akkor behozott általános választójog alapján 3,661.993 ösválasztó volt.

Az 1849. május 30-án oktrojált háromosztályu választójog a választók számát 3,255.703-ra szállította le, még pedig úgy, hogy az állandó lakóhely nélkül szükkölködöket vagy azokat, akik mint szegények segélyben részesültek, kizárta a jogosultak sorából. Ez a rendszabály 406,000-el csökkentette a választók számát. De ez csak kezdete volt a jogfosztásnak.

A még megmaradt 3,255.000 ösválasztót az

oktrojált választójog három osztályba sorozta. A hivatalos kimutatás szerint:

1. a választók első osztályába 153.808;
2. a választók második osztályába 409.945;
3. a választók harmadik osztályába 2.691.950 választó tartozott.

Mellőzzük egyelőre a második osztályt és hasonlítsuk össze az elsőt és a harmadikat, a nagypolgárokat és a vagyontalanokat. Azt látjuk, hogy 153.800 gazdagnak ugyanannyi választójoga van, mint 2.691.950 munkásnak, kispolgárnak és parasztnak, vagyis *egy* gazdagnak annyi választójoga van mint *tizenhét* vagyontalannak. Ha most még tekintetbe vesszük azt, hogy az 1848. április 8-iki törvény behozta az általános választójogot s hogy, így ezen törvény alapján a választásnál 153.808 munkásnak, vagy kispolgárnak ugyanannyi befolyása volt, mint 153.808 gazdagnak, vagyis hogy *egy* vagyonosnak ugyanannyi, mint *egy* vagyontalannak: akkor megállapíthatjuk, hogy a mai választójog, amely mellett csak 17 szegény választójoga olyan hatályos, mint 1 gazdagé, tulajdonképpen 17 munkás és kispolgár közül 16-ot jogtalaná tesz.

De uraim, ezek is még mindig csak *átlag* számok. Az egyes helységek viszonyainak különbözőségei miatt a helyzet még kedvezőtlenebb s a legkedvezőtlenebb ott, ahol a vagyoni különbségek a legnagyobbak. Így például Düsseldorf kerületben 6356 elsőosztályú választóval 166.300 harmadik osztályú választó áll szemben.

Ott tehát 26 harmadik osztályba tartozó választónak van annyi joga, mint egy gazdagnak.

Ha most újból felvesszük fejtegetéseink fő fonalát, akkor bebizonyítottunk tekinthetjük és még tovább is fogjuk bizonyítani, hogy miképp lett a burzsoáziának a francia forradalom révén történt uralomra jutása után a polgári tulajdon, tehát a burzsoázia alapelve, minden társadalmi intézmények uralkodó elve, miképpen nyomta rá a burzsoázia, éppen úgy, mint a nemesség a középkorban a *földbirtokkal*, most *ő* a polgári vagy tőke tulajdonnal az *ő* kiváltságának bélyegét a társadalom minden intézményére. A nemesség és a burzsoázia eljárásának hasonlósága egészen világos.

A legalapvetőbb kérdésre, a birodalmi alkotmányra nézve ezt már kimutattuk. A középkorban a birodalmi gyűléseken való képviseltetés alapelve a földbirtok volt, most ellenben nyílt vagy álarcos cenzus formájában az adófizetés és mivel ez végső elemzésben a *tőke tulajdontól* függ, így hát az országgyűlési választójog és az állam hatalmában való részesezés is a vagyontól van függővé téve.

Figyelmeztettem már Önöket a középkori nemesi földbirtok *adómentességére* és szólottam arról is, hogy minden *kiváltságos* uralkodórend a közterheket az elnyomott vagyontalan néposztályokra igyekszik áthárítani.

Ugyanígy tesz a burzsoázia is. Nyíltan ugyan nem hirdetheti, hogy nem akar adót fizetni. Ellenkezőleg azt hirdeti, hogy mindenki jövedelme arányában fizessen adót. De ugyan-

azt az eredményt éri el a közvetett és közvetlen adók megkülönböztetésével, csak hogy *leplezett* módon.

Egyenes adóknak uraim, azokat nevezik, amelyeket mint pl. a jövedelmi adót, a jövedelemre vetik ki és amelyek a jövedelem vagy tőke nagysága szerint igazodnak. Közvetett adóknak ellenben azokat nevezik, amelyeket a szükségleti tárgyakra, például sóra, gabonára, sörre, husra, fűtőanyagra vagy például a jogvédelem, igazságszolgáltatás költségeire, okmánybélyegek formájában vetnek ki és amelyet az egyes áruk árába belefoglalnak, úgy, hogy aki fizeti, nem is tudja, hogy adót fizet és e miatt drágább az áru.

Már most könnyű megérteni azt, hogy ha valaki 20, 50, 100-szor olyan gazdag, mint más valaki, azért nem fogyaszt el 20, 50, 100-szor annyi sót, kenyeret, húst, nem iszik 50-szer vagy 100-szor annyi bort, sört, nincs szüksége 50-szer vagy 100-szor annyi kályhamelegre, és így fűtőanyagra, mint a munkásnak, vagy kispolgárnak.

Ez okozza, hogy a közvetett adókból származó bevétel nem tőkékük, vagy jövedelmük arányában terheli az egyeseket, hanem tulajdonképpen mértékben a vagyontalan, a szegényebb osztályok megadóztatásából ered. Igaz, hogy nem lehet azt állítani, hogy a burzsoázia találta ki a közvetett adókat, meg voltak azok már előbb is. De a burzsoázia építette ki rendszerüket úgy, hogy jóformán minden állami adót ezekből fedezett.

Ennek bizonyítására vessünk egy pillantást a porosz állam 1855-iki költségvetésébe.

Az állami bevételek ebben az évben kerek számban 108.930,000 tallért tettek ki. Ebből az összegből, mint az állami földbirtokok és erdők jövedelmét le kell számítani 11.967,000 tallért. Marad tehát körülbelül 97 millió tallér egyéb állami bevétel. Ebből az összegből a hivatalos kimutatás szerint körülbelül 26 millió származik *egyenes* adókból. Ez azonban nem igaz és pusztán látszat, mert költségvetésünket nem tudományos alapelvek szerint állítják össze, hanem csak az adó behajtásának módját veszik figyelembe. Ebből a 26 millióból le kell számítani 10 millió földadót, amelyet a földbirtokos közvetlenül fizet ugyan, de amelyet beleszámít a gabona árába és így ezt is áthárítja a gabona-fogyasztókra s így ez is közvetett adó. Ugyan-eből az okból le kell számítani 2.900,000 tallér ipari adót is.

Ilyenformán igazán *egyenes* adók csak a következők:

2.928,000	tallér	minősített jöv. adó
7.884,000	„	osztályadó
2.036,000	„	pótadó

összesen: 12.848,000 tallér.

Tehát a 97 millió állami jövedelemből az egyenes adók 12.800,000 tallért fedeznek. Ami ezen az összegben túl van — természetesen, ha az ember nem a költségvetés tudománytalan

rendszerét követi, amely például a sómonopolium 8.300.000 tallér hozadékát, vagy az igazságügyi 8.849.000 tallér bevételt nem számítja a közvetett adókhöz — mondom, ami ezen az összegben túl van, mindaz néhány jelentéktelen tétel kivételével oly jövedelmi forrásokból származik, amelyeket a közvetett adók csoportjába kell sorolnunk.

A közvetett adók segítségével teremti meg tehát uraim a burzsoázia az adómentesség kiváltságát a nagytőke számára és evvel háritja át az állam fenntartásának költségeit a szegényebb társadalmi osztályokra.

Vegyék számba uraim annak az eljárásnak furcsa ellentétességét és furcsa igazságosságát, amely az állam eltartásának összes költségeit közvetett adókból és így a szegényebb nép megadóztatásából teremti elő, de, amely a választójogban s így a politikai hatalomban való részvétel mértékévé és feltételévé azokat a közvetlen adókat teszi, amelyek az államnak 108 milliónyi szükségletéből csak 12 milliót fedeznek!

Említettem már azt is uraim, hogy a középkori nemesség minden polgári és ipari tevékenységet társadalmi megbélyegzéssel sújtott.

Ugyanilyen a helyzet ma is. Ma ugyan a munka minden fajtáját egyforma becsülésben részesítik és ha valaki rongyszedésből vagy utca-seprésből milliókat keresne, azért biztos lehetne abban, hogy a társadalom becsülését tőle meg nem vonja.

De, hogy milyen kevés megbecsülésben van

része azoknak, akik polgári tulajdon nélkül dolgoznak, akármilyen munkát végeznek s akármilyen jól végzik is azt el — ez olyan tény, — amelyet önök nem az én előadásomból ismernek meg, hanem amelyet sajnos a mindennapi életben igen gyakran tapasztalnak.

Azt lehetne mondani, hogy a burzsoázia némely vonatkozásban még kérlelhetetlenebbül érvényesíti az ő sajátos kiváltságának uralmát, mint ahogy a középkorban a nemesség tette.

A népoktatás — a felnőttek oktatása — a középkorban a papság tiszte volt. Azóta az újságok vették át ezt a munkát. De az óvadékok, amelyeket az újságoknak le kell tenniük és a hírlapbélyeg, amelylyel nálunk csakugy, mint Franciaországban és másutt megadóztatják az újságokat, a napilapot igen drága, csak nagy tőkével megteremthető intézménynyé teszik. Ez idézi elő azt, hogy a közvélemény felvilágosítása és vezetése a sajtó útján szintén a nagytőke kiváltságává lett.

Ha ezekkel a nehézségekkel nem kellene küzdeni, akkor egészen másfajtaúak és sokkal jobban volnának az újságok.

Érdekes megállapítani, hogy milyen korán jelentkezik a nagyburzsoáziának az a törekvése s milyen naiv leplezetlen módon, amely a sajtót a tőke kiváltságává akarja tenni. Már 1789. júl. 24-én néhány nappal a Bastille ostroma után, tehát a burzsoázia politikai uralmának első napjaiban a párisi községtanács rendeletet bocsátott ki, amely a kiadókat teszi felelőssé azért, ha olyan röpiratokat bocsátanak ki, amelyeknek

írói „sans existence connue“ megélhetés nélkül szükölködnek.*

A csak imént megszerzett sajtószabadsággal tehát csak a biztos megélhetésű írók élhessenek! A tulajdon ily módon a sajtószabadságnak, sőt azon túl az író erkölcsiségének feltételévé lesz. A burzsoa uralom első napjainak ez a navitása gyermekes nyíltsággal fejezi ki azt, amit ma az óvadékok és hírlapbélyegek bonyolultabb módján érnek el.

Mint a középkornál, úgy itt is be kell érünk uraim, ezeknek a nagy jellemző tényeknek felsorolásával.

Eddig a világtörténelemnek két korszakát láttuk, amelyeknek mindegyikét a társadalom ama bizonyos rendjének uralkodó eszméje szabta meg, amelyik az ő létezésének alapelvét a kor minden intézményére átvitte.

Az első a földbirtoknak, vagy a nemeseknek az eszméje, amely a középkor uralkodó elve volt és bélyegét ráütötte minden intézményre.

Ez a korszak a francia forradalommal befejeződött, noha különösen Németországban, ahol ezt a nagy átalakulást nem a nép, hanem a kormányoknak igen lassu és tökéletlen reformjai vitték végbe, az első korszak számos csökevényével találkozunk, amelyek a burzsoázia érvényesülésének akadályai.

Szemügyre vettük másodszer a mult század végén a francia forradalommal megkezdő-

* Lásd Arrété Buchez et Roux. Hist. parl. II. kötet 192.

dött korszakot. Ennek a nagy-polgári tulajdon, vagy a tőke az alapelve. Ez a kor ezt olyan kiváltsággá fejlesztette ki, amely minden társadalmi intézményt meghatároz s amelytől függ az államhatalomban való mindennemű részese-
sedés.

Noha külsőségek még nem mutatják, de valójában már ez a korszak is befejeződött uraim.

1848 február 24-e új történelmi korszak hajnalpirkadásának napja volt.

Ezen a napon tört ki ugyanis Franciaországban, abban az országban, amelynek hatalmas belső harcaiban a szabadság győzelme és bukása az egész emberiség győzelmeivé és bukásává lesz —, kitört az a forradalom, amely az ideiglenes kormány tagjai közé bejuttatott egy munkást, amely az állam célja gyanánt a dolgozó osztályok sorsának javítását hirdette. Azonfelül megteremtette az általános közvetlen választójogot s így minden 21 éves polgárnak részt juttatott az államhatalomból s módot adott neki arra, hogy az állami akaratra s az állam céljának meghatározására befolyást gyakorolhasson.

Az 1789-iki forradalom a Tiers état-nak, a harmadik rendnek forradalma volt. Most azonban uraim, az a negyedik rend, amelyik 1789-ben még ott szunnyadt a harmadik rend méhében s vele szinte egy test volt, akarja saját létezésének alapelvét a társadalom uralkodó elvévé és minden intézmény alapjává tenni.

De a negyedik rendnek uralma avval az

óriási különbséggel jár, hogy ez a rend a társadalom utolsó, legalsóbb kitagadott rendje, amely a hatalomból való kirekesztésre sem jogi, sem tényleges feltételeket, sem nemességet, sem földbirtokot, sem tőkét nem tud és nem is akar felállítani, hogy ezekből új kiváltságot fejlesszen és új kiváltságos intézményeket teremtsen. *Mindannyian munkások vagyunk, ha megvan bennünk az az akarat, hogy a társadalom számára valamilyen hasznos tevékenységet végezzünk.*

Ez a *negyedik* rend, amelynek méhében tehát *semmiféle* új kiváltságnak a csirája nem lappang, azonos az *egész emberiséggel*. Az *ő* ügye tehát valóban az *egész emberiség* ügye, az *ő* szabadsága valóban az *egész emberiség szabadsága*, az *ő* uralma *valamennyiünk* uralma.

Aki tehát a kifejtettem értelemben viszi be az életbe a munkásosztály eszméjét, mint uralkodó társadalmi eszmét, az nem oly ígét hirdet, amely a társadalmi osztályokat elválasztja és egymás ellen uszítja; ellenkezőleg; az a *kien-gesztelődésnek* az egész társadalmat felölelő ígétjét hirdeti, olyan ígét, amely kiegyenlíti a társadalmi ellentéteket; az *egyesülés* ígétjét hirdeti, amelyet mindenki a magáévá tehet, aki nem akarja, hogy a népet a kiváltságos rendek elnyomják és szolgaságban tartsák; az a *szeretet* ígétjét hirdeti, amely ha egyszer előtört a nép szívéből, mindenkorra a *nép igazi kívánsága marad* s amely tartalmánál fogva még akkor is a *szeretet szava lesz*, ha a nép osatakiáltása gyanánt hangzik majdan el.

Háromféle vonatkozásban vegyük most még szemügyre a munkásosztálynak a társadalom uralkodó eszméjévé lett eszméjét:

1. megvalósulása formai eszközének szempontjából;

2. erkölcsi tartalmának és

3. az állam céljáról alkotott politikai fel-fogásának szempontjából.

Egyéb vonatkozásait el kell mellőznünk és az előrehaladott idő miatt ezeket is csak igen röviden vizsgálhatjuk meg.

Ez elv megvalósításának formai eszköze a már említett általános, *közvetlen* választójog. Általános és közvetlen választójog, uraim, nem pedig a puszta általános választójog, amely 1848-ban már élő-jog volt nálunk is. A választási aktusnak ösválasztókra és bizalmiférnikra való kettészakítása azt a célt szolgálja, hogy a választás meghamisítsa a nép akaratát.

Igaz, az általános és közvetlen választójog sem olyan varázsvessző, amely lehetlenné tenne pillanatnyi tévedéseket.

Láttuk, hogy 1848-ban és 1849-ben egy-másután kétszer is rosszul működött Franciaországban. De az általános és közvetlen választójog az egyetlen eszköz, amely jóvá teszi pillanatnyi helytelen felhasználásnak tévedéseit. Olyan mint az a lándzsa, amely meggyógyítja a saját maga ütötte sebeket. Az általános és közvetlen választójog uralma alatt szükségszerűen elkövetkezik az a pillanat, amikor a megválasztott testület a választást gyakorló népnek pontos tükörképévé válik.

A nép tehát az általános és közvetlen választójogot nélkülözhetetlen politikai fegyverének, alapvető és legfontosabb követelésének fogja mindenkor itélni.

Vessünk most egy pillantást a fejtegetett társadalmi elv erkölcsi tartalmára.

Az a gondolat, hogy a *legalsó társadalmi osztályok* eszméjét tegyük az állam és társadalom uralkodó eszméjévé, némelyek előtt veszedelmes és erkölcstelen színben tűnhetik fel, mert az a veszedelem lappanghat benne, hogy az egész erkölcsöt és művelődést ez „a modern barbárság” elpusztíthatja.

Nem is lehetne rajta csodálkozni uraim, ha ez a gondolat ilyen színben tűnnék fel sokak előtt, mert hiszen amint már említettem volt, a mai közvéleményen rajta van a *tőke* és a kiváltságos nagy burzsoázia műhelyéből kikerültségnek bélyege.

Ez a félelem azonban csak előítéletből fakad s be lehet bizonyítani, hogy ez a gondolat az erkölcsnek olyan haladását és diadalát jelentené, aminőre még nem volt példa a világtörténelemben.

Ez a nézet csak előítélet, még pedig *mai*, kiváltságuralta korszakunk előítélete.

Más időkben, például az 1793-iki első francia köztársaság idején — amelyről már említettem, hogy nem foglalkozhatom vele behatóban és hogy saját zavarossága pusztította el — evvel teljesen *ellenkező* előítélet volt az uralkodó. Dogma gyanánt hirdették akkor, hogy a felsőbb rendek erkölcstelenek és romlottak és

csak a nép jó és erkölcsös. Rousseau tanítása volt ez a nézet. Az emberi jogoknak az az új kiáltványa, amelyet a konvent, a hatalmas alkotmányozó testület, megalkotott, külön szakaszban, a 19-ikben, ki is mondja ezt: „Toute institution qui ne suppose le peuple bon et le magistrat corruptible est vicieuse.” („Minden olyan intézmény rossz, amely nem abból a feltevésből indul ki, hogy a nép jó és a hivatalnokok megvesztegethetők.”) Ez éppen ellentéte a mai bizalom előlegezésnek, amely alig ismer nagyobb vétket, mintha valaki kételkedni mer a hatóságok erényességében és jóakaratában s amely viszont a népet vadállatnak és minden rossz kutfejenek tekinti.

Ezt az ellenkező dogmát akkoriban annyira tulozták, hogy már egy egész kabátnak birtoklása romlottá és gyanussá bélyegezte tulajdonását és jónak, tisztának, hazafias erkölcsűnek csak azt ítélték, akinek rongyos volt a ruhája. A sansculottizmus korszaka volt ez.

Ennek a felfogásnak, uraim, igazság az alapja, csak hogy ez az *igazság hazug és fonák* formában jelentkezett. Nincsen veszedelmesebb dolog a hazug, fonák formában fellépő igazságnál. Mert akárhogy is viselkedik is vele szemben az ember, mindenképpen rosszul jár. Ha ebben a hazug, fonák formájában elfogadja: akkor esetleg szörnyű pusztításokat vihet időnként végbe; példa erre éppen a sansculottizmus. Ha ellenben a hazug, fonák forma miatt az ember az egész igazságot elutasítja: még helytelenebbül jár el. Mert az ember *igazságot* uta-

sitott el magától, még pedig ez esetben éppen olyan igazságot, amelynek felismerése nélkül a mai államéletben nincsen egészséges haladás.

Tehát nincsen más hátra, mint az, hogy fonák és hazug köntöséből kihámozzuk ezt az igazságot és megtaláljuk valódi értelmét.

Mondottam már, hogy a mai közvélemény az egész tételt elveti és a francia forradalom meg Rousseau üres szavalatának bélyegzi. Ha Rousseauval és a francia forradalommal szemben még lehet is erre az álláspontra helyezkedniök, teljesen lehetetlenné válik ez az álláspont a legnagyobb német bölcsészek egyikével szemben, akinek százéves születési évfordulóját éppen most készül megünnepelni ez a város: Fichtevel, minden idők és népek egyik leghatalmasabb gondolkodójával szemben.

Már pedig Fichte is azt tanította, hogy a társadalmi ranglétrán felfelé haladva egyre nagyobb erkölcsi romlottsággal találkozunk, s hogy — így mondta szószerint — „a rosszaság az előkelőséggel arányosan növekszik”.

Ezeknek a tételeknek alapokát azonban Fichte sem fejtette ki. Ennek a romlottságnak okát a felsőbb osztályok önösségében, önzésében keresi. Erre azonban rögtön fel kell vetni azt a kérdést, hogy hát vajjon az alsóbb osztályok kevésbé önzők-e s ha igen, miért? Ellenmondásra ingerlő meglepetésnek kell tekintenünk első pillantásra ezt a megállapítást, hogy az alsóbb osztályokban kisebb az önzés, mint a felsőkben, mert hiszen az utóbbiaknak műveltségből és neveltségből, ezekből az erkölcsöt

teremtő erőkből, sokkal több jutott, mint am azoknak.

Ahol a fejlődés erőinek működését, a történelem szívverését érzi az ember: ott hosszú idő óta mindig csak arról van szó, hogy egyre inkább megszűnjenek azok a kiváltságok, amelyek a felsőbb osztályokat felsőbb és uralkodó osztályokká teszik. A kiváltságok megőrzésének kívánsága vagyis a *személyes érdek* a felsőbb osztályok minden tagját — ha csak nem tartozik azok közé, akik nagy összefoglaló áttekintés révén személyes érdekeik fölé tudtak emelkedni s érthető, hogy ilyen mindig csak kevés és kivételesen akad — már eleve is elvi *ellenfelvétel* teszi mindannak, ami a népet előreviszi, a műveltséget és tudást elterjeszti, a művelődést fejleszti, szóval minden olyasminek, amiben ott lüktet a történelmi élet győzelmes heve.

A felsőbb osztályok személyes érdekeinek és a nemzet művelődésbeli haladásának ez az ellentétessége okozza a felsőbb osztályoknak nagyfokú és szükségképpen megtermő erkölcselenségét. Aki elképzeli ennek az életnek állandó feltételeit, az már meg is érti, hogy csak erkölcsi züllés lehet a következménye. Aki ezt éli, annak *mindennap* szembe kell helyezkedni minden szép és nagy dologgal, *busulnia* kell a szép és nagy dolgok sikerén, örvendeznie bukásán, dolgoznia kell haladása feltartóztatásán, az elért haladás visszacsínálásán. Mintha ellenséges országban élne s ez az ellenség a saját népének erkölcsi kö-

zössége, amelynek közepette él az ember és amelynek előmozdítása az igaz erkölcsiség valódi mivolta. Mintha *ellenséges országban* élne az, aki így él s az a nép, amelynek ő is tagja, *az ellensége!* S azt, hogy ellenségnek tekintik és ilyen gyanánt bánnak vele, el kell leplezni és az ellenséges állapotot különféle ürüggyekkel el kell takarni előtte.

Vegyük még hozzá azt, hogy mindezt a lelkiismeret és értelem szava *ellenére* kell végbe-
vinni vagy pedig szavukat, amely nyugtalanít, el kellett hallgattatni, hacsak nem olyan emberekre van szó, akik a lelkiismeretük és értelmük szavát sohasem hallották és akik így a *saját hasznuk vallásán* kívül jobbat és egyebet sohasem ismertek.

Az ilyen élet, uraim, odajuttatja az embert, hogy minden ideális törekvéstől kicsinyléssel és megvetéssel fordul el; hogy szánakozó mosoly-nál egyebe nincsen, ha egy nagy eszmének csak a nevét is hallja; hogy kelletlenül vesz tudomást meg-nemértette nagy és szép dolgokról, hogy az önös haszonnak és az élvezetvágynak uralkodó szenvedélye elpusztít lelkében minden erkölcsi elemet!

A személyes érdekeknek és a nemzeti művelődés kifejlődésének ez az *ellentétessége*, uraim, szerencsére nem érvényes a társadalom alsóbb osztályaira nézve.

Igaz ugyan, hogy itt is bőven, bővebben burjánzik az önzés, semmint kellene. De az az önzés, amelylyel itt esetleg találkozunk, a

egyes embernek egyéni hibája és nem az egész osztálynak szükségszerű fogyatékosága.

A homályos ösztön is megsugta az alsóbb osztályok tagjainak, hogy helyzetük javulását nem remélhetik, ha mindegyikük csak saját magával törődik és ha saját magára gondol. Amennyiben és meddig azonban a társadalom alsóbb osztályai *mint osztály* törekednek soruk javítására, tehát *osztályuk sorsának* javítását kívánják: annyiban és addig ez a *személyes* érdekük nemhogy ellentétes volna a történelmi fejlődés *irányával* és ezáltal szükségképpen erkölctelenné válnék, hanem ellenkezőleg megegyezik az egész nép fejlődésének irányzatával, az *eszme* győzedelmével, a *művelődés* haladásával, a történelem éltető elvével, ami nem egyéb, mint a *szabadság* kifejlődése. Vagy amint más szóval már mondtam uraim, az *Önök* ügye az *egész emberiség* ügye.

Önök uraim tehát abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy *személyes érdekeik* nemcsak közömbössé nem teszik Önöket az eszmével szemben, hanem éppen ezek teszik Önöket különösen fogékonyá iránta. Önök olyan szerencsések, hogy személyes érdekeik a történelem viharos lüktetésével, az erkölcsi fejlődés éltető elvével azonosak. Önök tehát *egyéni szenvedélyességük* minden erejével szegődhetnek a történelmi fejlődés szolgálatába és nyugodtak lehetnek: minél tüzesebb és pusztítóbb ez az ebben az értelemben *keifogott szenvedélyük*, annál erkölcsösebbek lesznek az Önök cselekedetei is.

Ime ezek az okok jogosítanak arra az állí-

tásra, hogy a negyedik rendnek az államon való uralma az erkölcsnek, a művelődésnek, a tudománynak olyan virágzását idézik majd elő, amelynek nincsen párja a történelemben.

Ugyancsak erre az eredményre vezet még egy másik ok is, amely amíg egyrészt szorosan összefügg az eddig mondottakkal, addig egyuttal másrészt be is tetőzi őket.

A negyedik rendnek nemcsak politikai formális alapelve más, mint a burzsoáziáé: az általános, közvetlen választójog a cenzussal szemben; nemcsak az erkölcsi tényezőkkel áll életkörülményei folytán más viszonyban, mint a felsőbb osztályok, hanem egyuttal, bizonyos fokig mind ennek következtében, az állam erkölcsi rendeltetéséről is egészen más felfogása van, mint a burzsoáziának.

A burzsoázia erkölcsi eszméje csak azt követeli, hogy mindenki számára biztosítani kell erőinek szabad érvényesítését. Ha mindannyian egyenlő erők, egyenlő okosak, egyenlő műveltek és egyenlő gazdagok volnánk, akkor kielégítőnek és erkölcsösnek ítélnék ezt az eszmét.

Mivel azonban *nem vagyunk* és *nem is lehetünk* ilyenek, ez a gondolat nem kielégítő és végső következményeiben súlyos erkölcsteleniséget nemz. Mert azt idézi elő, hogy az erősebb, okosabb, műveltebb és gazdagabb kizsákmányolja és összetöri a gyengébbet.

A munkásosztály erkölcsi eszméje ellenben az, hogy az egyéni erők szabad érvényesítése önmagában még nem biztosítja az erkölcsi rendet s ez csak akkor jön létre, ha ezt az *érdekek szo-*

lidaritása, a fejlődésben való közösség és kölcsönösség kiegészíti.

Összhangban van a felfogásnak evvel a különbözőségével az, hogy a burzsoázia szerint az állam erkölcsi rendeltetése a következő: az egyes ember szabadságának és a tulajdonnak megvédelmezése.

Bakterfelfogásnak lehetne az ilyet elnevezni, azért bakterfelfogásnak, mert ez a nézet az államot olyan bakternek tekinti, akinek nincsen egyéb tiszte, mint a betörés és rablás megakadályozása. Sajnos, evvel a bakterfelfogással nemcsak a szabadelvűek soraiban találkozunk az ember, hanem a kellő átgondoltság hiánya miatt sok állítólagos demokratánál is. Ha a burzsoázia végig gondolná ezt a gondolatot, akkor el kellene ismernie, hogy szerinte államra sem volna szükség, ha nem volnának rablók és betörők.

Egészen más és az igazságnak megfelelő felfogása van a negyedik rendnek az állam céljáról és rendeltetéséről.

A történelem, uraim, a természettel való szakadatlan küzdelem; harc a nyomorral, a tudatlansággal, a szegénységgel, a szolgasággal, vagyis a szabadság hiányának mindazokkal a formáival, amelyek a történelmi fejlődés kezdetén senyvesztették az emberi nemet.

Ennek a szolgaságnak szakadatlan visszaszorítása — a szabadság kifejlődésének ezt a képét tárja elénk a történelem.

Ebben a küzdelemben sohasem tudunk volna s nem tudnánk ezután sem egyetlen lépést sem tenni előre, ha minden egyes a

maga számára és egymagában akarta volna azt a lépést megtenni.

Az állam az az intézmény, amelynek tiszte, hogy a szabadságnak ezt a fejlődését, az emberiségnek a szabadság felé való ezt a fejlődését végbevigye.

Az állam az egyéneknek erkölcsi egészszé összefoglalt egysége, amely az ebbe az egységbe beletartozó minden egyes egyénnek erejét megsokszorozza, amely minden egyesnek milliószor annyi erőt bocsáthat rendelkezésére, mint amennyi egyénileg különben rendelkezésére állana.

Az állam célja tehát nem az, hogy az egyes ember szabadságát és tulajdonát megvédelmezze, amelyekkel a burzsoázia felfogása szerint már az államba való belépés pillanatában állítólag mindenki rendelkezik; az állam célja az, hogy az egyeseknek egyesítésével olyan állapotokat teremtsen, hogy olyan célokat, olyan életlehetőségeket érhessen el, amelyeket egymagában különben nem érhetne el: annyi műveltséget, annyi hatalmat és szabadságot, amennyi az egyes számára különben teljesen elérhetetlen volna.

Az állam célja és rendeltetése tehát az, hogy az egyén pozitív érvényesülését és kifejlődését lehetővé tegye vagyis hogy megvalósítsa az ember rendeltetését: annyi kulturát, amennyi az emberiségtől csak egyáltalán telik. Az állam célja az emberi nemzetnek szabadságára való nevelése és fejlesztése.

Ez, uraim, az államnak tulajdonképpeni

erkölcsi mivolta, ez igazi, magasrendű feladata. Annyira így van ez, hogy a dolgokban rejlt kényszer az államot akarata nélkül, öntudatlanul, sokszor az állam vezetőinek egyenes akarata ellenére rászoritotta ezeknek a feladatoknak jól-rosszul való elvégzésére.

A munkásosztályban, a társadalom alsó osztályaiban ellenben uraim már csak azért is, mivel nem tudnak sorsukon egyénenként segíteni, elevenen él az az ösztön, hogy éppen ez az állam rendeltetése: valamennyi erejének egyesítésével megnyitani olyan fejlődési lehetőségeket az egyesek számára, amelyek különben el volnának zárva előle.

A munkásosztály uralkodó eszméjétől vezérelt állam öntudatosan és világosan ennek az erkölcsi célnak megvalósítására törekednék, szemben az eddigi államokkal, amelyek szintén, csak hogy a viszonyok erejének és a körülmények nyomásának hatása alatt, öntudatlanul és sokszor akaratuk ellenére működtek ilyen irányban. A munkásosztály eszméjétől áthatott állam saját akaratából és végső következményéig megcsinálná mindazt, aminek hiányos és tökéletlen keresztülvitelére is csak nagy ellentételek legyőzése után lehetett rászoritani az eddigieket s éppen ezáltal — ha az ezen dolgok közötti részletes összefüggést már nem is tudom most Önök előtt kifejteni — a szellemi életnek olyan virágzását, a boldogság, műveltség, jó-mód és szabadság olyan korszakát idézné fel, amelynek mását nem találni a világtörténelem-

ben és amelyek a régebbi korok legtöbbet dicserít állapotait is árnyékba borítanak.

Ez uraim a munkásosztály állameszméje, az állam rendeltetéséről való felfogása, amely, amint most már Önök is láthatják, éppen annyira különbözik a burzsoázia állameszméjétől, mint amennyire különbözik a munkásosztálynak az államhatalomban, államakarásban való részesedéséről szóló eszméje, vagyis az általános választójog, a burzsoáziának idevágó eszméjétől, a cenzustól.

Ezt az Önök előtt kifejtett gondolatsort nevezem én a munkásosztály eszméjének. Erre gondoltam, amikor előadásom kezdetén arról az összefüggésről szóltam, amely a történelem mostani korszakát a munkásosztály eszméjével összekapcsolja. Ennek az 1848 február havában megkezdődő történelmi korszaknak a feladata ennek az állameszmének megvalósítása és csak örömmel gondolhatunk uraim arra, hogy oly időben születünk, amely a történelemnek ezt a legnagyobb szerű feladatát meg fogja oldani és amelyben megadatik nekünk, hogy ebből a munkából kivegyük részünket.

A munkásosztály minden tagját pedig az elmondottak egészen új viselkedésre kötelezik.

Semmi sem tud valamely osztályt a méltóságnak és erkölcsösségnek érzésével annyira eltölteni, mint az a tudat, hogy uralkodásra termett, hogy az a hivatása, hogy osztálya alapelvét az egész kor uralkodó eszméjévé tegye, hogy az ő alapeszméjét a társadalom vezető

gondolatává emelje és így az egész társadalmat a saját képmására alakítsa át.

Ennek a hivatásnak nagy világtörténelmi tisztessége szükségképpen lefoglalja az önök minden gondolatát. Nem illenek többé önökhöz sem az elnyomottak fogyatkozásai, sem a léhák hívságos mulatozásai, sőt még a jelentéktelen emberek játszi könnyelműségei sem. Önök az a szikla, amelyen a mi korunk temploma felépül.

E gondolat nagy erkölcsi komolyságának az önök lelkét teljesen hatalmába kell kerítenie, érzéseiket lefoglalnia és egész életüket e nagy gondolathoz méltóvá és vele minden ízében összefüggővé kell tennie. E gondolat erkölcsi komolyságának sohasem szabad önöktől elmaradnia, foglalkozniok kell vele a műhelyben munkájuk tartama alatt, szabad idejükben, sétáikon s társas összejöveteleiken; sőt amikor kemény fekhelyükön nyugalomra térnek, akkor is ez a gondolat foglalkoztassa és töltse be álomba hanyatló lelküket. Minél kizárólagosabb módon odaadják magukat e gondolat erkölcsi komolyságának, minél inkább befojadják lelkükbe perzselő tüzet, annál hamarabb következik el az az idő, amelyben a történelem mostani korszakának rendeltetése betellik és annál hamarabb következik el az az idő, amikor az önök feladata beteljesedett.

Ha Önök között uraim, csak ketten-hárman is akadnának, akikben fel tudtam volna szítani ennek a gondolatnak erkölcsi tüzet, oly mélyen és igazán, mint a hogy azt én gondolom:

ezt én nagy nyereségnek és előadásom méltó jutalmának tartanám.

Mindenek előtt uraim azonban üzzék ki lelkükből azt a kishitúséget és kételkedést, amely könnyen urrá lesz azokon, akik a történelmi eseményeket kellő gondolatbeli előkészítés nélkül veszik szemügyre.

Igy például egyáltalán *nem igaz az*, hogy Franciaországban a köztársaságot buktatta meg az 1851-iki decemberi államesiny.

Azidétt Franciaországban nem a köztársaság bukott el és omlott össze, hanem az a köztársaság amely az 1850 május 30-iki választójogi törvénnyel — amint már azt kifejtettem — az általános választójogot megszüntette és a munkásokat álarcos, leplezett cenzussal kizárta a jogosultak sorából. A burzsoá köztársaság bukott el, amely a burzsoázia jellegzetes bélyegét, a tőke uralmát, a köztársasági államformára is rányomta. Ez adta meg a francia bitorlónak azt a lehetőséget, hogy az általános választójog színleges helyreállítása ürügyén leterítse azt a köztársaságot, amelynek más körülmények között a munkásosztály legyőzhetetlen testőrsége lett volna.

Franciaországban tehát nem a köztársaság, hanem a *burzsoá-köztársaság* bukott meg. S így alapos vizsgálat mellett ez a példa is azt igazolja, hogy az 1848. februárjában kezdődő történelmi korszakban egyetlen olyan állam sem tud fennállani, akár *monarchikus*, akár *köztársasági szervezetű*, amely a munkásosz-

tály politikai alapelvét nem akarja érvényesíteni vagy megtartani a társadalomban.

A tudomány magas hegyormain uraim, korábban látja meg az ember új nap hajnalhasadását, mint lent, a köznapi élet tömkelegében.

Magas hegyről láttak-e már Önök napfelkeltét, uraim?

Uj világosság hirnöke gyanánt biborsáv festi vérvörösre a szemhatár szélét; köd és felhő nekigomolyodik, összetorlódik, ráveti magát a pirkadó hajnalra és eltemeti egy pillanatra minden sugarát — de nincs erő a világon, amely megakaszthatná a napnak lassu és méltóságos felkeltét, amely csak egy óra múltán, mindenki számára láthatóan, fényt és meleget árasztva uszik az égbolton.

A természet mindennapos színjátékában a napfelkeltének ez az egy órája — ennyi és nem több egy-két évtized abban a sokkal hatalmasabb színjátékban, amely a világtörténelem új napjának felkeltét jelenti.

A MUNKÁSOK ÉS A TUDOMÁNY.

Lassalle Ferdinánd védőbeszéde, amelyet a berlini büntetőbiróság előtt mondott el, amikor avval volt vádolva, hogy a vagyontalan osztályokat gyűlöltre és megvetésre izgatta a vagyonosok ellen.

Elnök ur és bíró urak!

Azzal kell kezdenem, hogy elnézésüket kérem. Védekezésem igen alapos s így szükségképpen hosszadalmas lesz. De azt hiszem jogot ad erre egyrészt a büntetés nagysága, amely a büntetőtörvényköny 100. §-a alapján kiszabható rám, s ez a büntetés egészen két évi fogsáig emelkedhetik; másrészt és főképpen jogot ad az, hogy ebben a pörben sokkal nagyobb dolgokról van szó, mint *egy* emberről és büntetéséről.

Engedjék meg, hogy a közönséges pörökösödés színvonaláról rögtön arra a magaslatra emeljem vitánkat, amely méltán megilleti.

Az ellenem emelt vád csunya és szomorú jele közállapotainknak.

Ez a vád nemcsak az érvényes törvények megszegése; hanem azontul alkotmány sérelem is. Ennek megállapítása védelmem első fegyvere.

I. Az alkotmány 20. §-a így hangzik:

A tudomány és minden tanítása szabad.

Mi értelme van és lehet ennek az alkotmányban megállapított szabadságnak, ha nem

az, hogy a tudományra és tanításaira nem érvényesek a közönséges büntetőtörvény rendelkezései.

Vajjon ez: „a tudomány és minden tanítása szabad“ azt is jelentheti, hogy „szabad a közönséges büntetőtörvénykönyv korlátain belül?“ Hiszen ezeken a korlátokon belül minden vélemény szabad s nemcsak a tudomány és tanításai. A közönséges büntetőtörvénykönyv határain belül minden firkásznak, sőt minden korfának is megvan az a szabadsága, hogy azt mondja és írja, amit akar. Ezt a minden véleménynyilvánításra érvényes szabadságot nem kellett volna az alkotmány külön szakaszával a „tudomány és minden tanítása“ számára külön biztosítani.

Aki tehát így értelmezi az alkotmánynak ezt a rendelkezését, az egyszerűen letagadja azt, olyan módon értelmezi, amely tulajdonképpen megszünteti — s az alkotmány hallgatóságos felfüggesztésének ez a módja nem éppen példátlan napjainkban.

A jogi értelmezés főszabálya, hogy nem lehet valamely törvényt, még kevésbé az alkotmány valamelyik rendelkezését oly módon értelmezni, hogy fölöslegessé, képtelenné, hatálytalanná váljon. S így egészen bizonyos, hogy az alkotmány eme rendelkezésének az az értelme, ami: hogy a tudomány és minden tanítása szabad, hogy nincsen alávetve a közönséges büntetőtörvény rendelkezéseinek.

Egészen bizonyos, uraim, az is, hogy az alkotmánynak ez a rendelkezése azzal a céllal

hozódott meg, hogy a tudomány számára azt a kiváltságot biztosítsa, hogy reá nem vonatkoznak a büntetőtörvénykönyvben a közönséges véleménynyilvánítással szemben felállított korlátok.

Érthető, ha a törvényhozás arra törekszik, hogy az ország intézményeit megvédelmezze. Természetes a törvénynek az a tilalma, hogy a polgárokat nem szabad felszólítani a fennálló intézmények erőszakos megváltoztatására.

Bizonyos jogi álláspontból még az is érthető, hogy a törvények megtiltják a vak szenvedélyek felkeltését, a fennálló intézmények becsmérlését és kigunyolását, hogy megtiltják azt, hogy a tömegek könnyen fellobanó érzéseinek felszítása révén a gyűlölet és megvetés érzelmeit ébresszük fel.

Csak egy dolog van, amelynek szabadnak és zabola nélkül valónak kell lennie, amely az állam számára is fontosabb lévén minden törvénynél, működési szabadságában nem korlátozható egyetlen törvénnyel sem — s ez uraim, a tudományos megismerés ösztöne.

Minden intézmény tökéletlen. Megeshetik, hogy azok az intézmények, amelyek szerintünk a legszükségesebbek és neántsvirágok, valójában a legkártékonyabbak és megváltoztatásra leginkább ráutaltak.

Aki lelki szemével végignéz a történelmen az indiaiak és egyiptomiak kora óta, avagy csak egy század óta is: az nem tagadhatja ezt.

Az egyiptomi fellah nyomoruságos agyagkunyhójának kemencéjében az egyiptomi faraók-

nak, az örökkévaló gulák hatalmas építettöinek mumiáival rak tüzet. Szokások, intézmények, törvénykönyvek, királyi családok, államok, népek — mindezek eltűntek az idők forгатagában. Mindezeknél hatalmasabb csak egy dolog volt, ez sohasem pusztult el, egyre gyarapodott, a jón bölcsészet őskorától kezdve mindent túlélve egyre fejlődött, egyik államról a másikra, egyik népről a másikra szállt át tiszteletben tartott örökség gyanánt s ez uraim: a tudományos megismerés hatalmas sudara.

Mi a kutfefe a szakadatlanul előrehaladó, folytonosan és észrevétlenül szaporodó, békésen végbemenő történelmi változásoknak, ha nem a tudományos megismerés? Ezért kell szabadnak lennie, ezért nem lehet semmi olyan állandó és szilárd, amit fel ne bonthatna; ezért nem lehet számára semmi a világon nebánsvirág. Tudományos megismerés szabadsága nélkül posványba, vadságba sülyedne minden. S amint a tudomány szabadsága soha ki nem apadó kutfefe minden emberi intézmény tökéletesítésének: azonképpen ez s a meggyőződések lassan átfurmáló ereje egyetlen biztosítéka a biztos fejlődésnek is. Aki tehát ezt a forrást eldugaszolja, aki bármilyen ponton gátakat épít eléje, az nemcsak a javulás útját torlaszolja el, nemcsak sötétséget és barbárságot idézett az emberiségre: az a közbátorságot döntötte veszedelembe, az az államra ráidézte az erőszakos forradalom és pusztulás felhőit. Mert betömte azt a biztosító szelepet, amelyen keresztül a társadalom felszivja mindazt, amit a társada-

lom megváltozott viszonyaival összhangban a tudomány ereje megteremtett s ami az emberek lelkét és intézményeit lassanként átalakítja. Betömte a biztosító szelepet és az államot robbanásos talajra vitte rá. Megtiltotta a tudománynak, hogy rámutasson a sebre és gyógyszerére s a betegség vizsgálatának és gyógyításának helyére az eltitkolt sebből előtörő halálos konvulziókat tette.

A tudományos kutatás korlátlan szabadsága tehát nemcsak az egyén elidegeníthetetlen joga, hanem egyuttal, sőt első sorban az összességnek, főképpen az államnak életérdeke.

Ezért fogadta el a társadalom ezt a tételt „a tudomány és minden tanítása szabad“, szabad feltétlenül, minden megszorítás, minden korlát nélkül és ezért iktatta be ezt a tételt, mint a társadalom békés továbbfejlődésének időtlen-időkre szóló zálogát, a többi törvénnyel szemben az alkotmányba, hogy ily módon is kifejezze, hogy még a törvényhozó se támadhassa meg vagy ismerhesse félre.

De Önök azt hihetik, uraim, hogy valami ujdonsült és eddig hallatlan tételt állítok fel Önök előtt. Talán visszaélek az alkotmány szövegével, hogy ily módon perbeli előnyhöz juthassak?

Igen könnyű dolog lesz, Önök előtt bebizonyítani, hogy az alkotmánynak ezt a rendelkezését soha másképpen nem fogták fel, hogy ez az elmélet a gyakorlat és megszokás révén az alkotmányt megelőző századokban is uralkodó volt nálunk, hogy a germán nemzeteknek

jellemzetes és a hagyomány megrögzítette vonásával állunk itt szemben.

Sokrates idejében még lehetett vádat emelni azért, hogy új isteneket, *καυρόνς θεούς*-hoz be valaki. Sokrates e vád következtében üritette ki a bürökserleget.

Az ó-korban ez egészen természetes dolog volt. Az antik világ szelleme annyira egy volt az állami viszonyokkal — és a vallás az állam alapvető intézményei közé tartozott, hogy nem tudott az államiság héjjaiból kibontakozni. Az állami intézményekkel együtt győzhetett csak és velük együtt kellett elbuknia — s el is bukott velük. A közszellem ilyen állapota okozta, hogy a tudománynak minden olyan tanítását, amely az állam valamely alapvető intézményét támadta meg, ilyen támadás gyanánt fogták is fel és bántak el vele.

Az antik világ pusztulása után a germán népek egészen más viszonyokat teremtenek ezen a téren. Ezek a nemzetek ki tudnak bujni régi hőrükből; ezeknek alapelve a szubjektív szellemnek hajlékonysága és fejlődésképpessége, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy szellemük átalakulásával maguk is átalakuljanak; ezek a nemzetek töméntelen és szerfölött mélyreható átalakulásokon mentek már keresztül s e változások nem a halálnak és pusztulásnak, hanem a magasabb fejlődésnek és virágzásnak lettek forrásaivá.

Ennek a nagyobb virágzás felé vezető átalakulásnak eszközét ezek a népek a tudományos kutatás korlátlan szabadságának elvében találták meg.

Innen van, hogy már régen, sokkal régebben, mint ahogy a mai világ hinné, amely a tudomány szabadságát a modern kor vívmányai közé számítja, — innen van mondom az, hogy ezek a népek ösztönszerűen felismerték, hogy a tudomány szabadságát nem szabad sem valamely személy tekintélyének, sem semmiféle emberi törvényeknek alárendelni, hanem, hogy az minden emberi intézménynél fölebbvaló, kiválóbb és isteni jogon alapuló erő.

IV. Sándor pápa a párisi egyetemhez 1255-ben intézett leiratban — s meg kell jegyezni, hogy a középkorban a tudomány is, mint általában minden, csak *testületi*, korporatív életet élt, a következőket írja: „Quasi lignum vitae in Paradiso Dei et quasi lucerna fulgoris in Domo Domini, est in Sancta Ecclesia Parisiensis Studii disciplina“. („Amilyen isten paradicsom-kertjében az élet fája s amilyen az isteni világosság ragyogása az isten házában: olyan a szent egyház kebelében a párisi tudományok egyeteme.“)

Azonban nagyon tévedne az, aki azt hinné, hogy a középkori egyetemek a tudományos cenzurának — a *censura doctrinalis*nak — jogát, amelylyel igen bőven éltek, az ilyen és hasonló pápai, császári, vagy királyi leiratokra alapítják. Nem *ex jure humano* — mondja Petrus Alliacensis, oly férfit, akit 1381-ben a párisi egyetem Magnus Magisterévé választottak s aki később érseki és bibornoki süveget is viselt — nem *ex jure humano*, mondja Petrus

Alliacensis, s a későbbi kor scolastikusai egyetértettek vele, nem emberi jog adja meg a tudománynak azt a jogot, hogy bírálatot gyakoroljon, hanem ez a jog ex jure divino (istení jog alapján) illeti meg és a pápák, császárok, királyok adományozta privilégiumok és konstitúciók csak elismerései ennek a tudományt ex jure divino, vagy amint ugyancsak mondani szokták, ex jure naturali, természet jog alapján megillető jognak.

Rendszerint uraim a sötétség és barbárság korszakának szokták mondani a középkort.

Ez a nézet sok tekintetben jogosulatlan, de egyben sem jogosulatlanabb, mint ha a tudománynak arra az ünnepélyesen és többszörösen elismert jogára gondolunk, hogy bármikor és kimélet nélkül a pápa és a királyok ellen is felemelhette szavát.

Csak az imént voltunk szemtanui a kormány és a képviselőház között meg nem szavazta összegek miatt támadt összeütközésnek. Az országban azt a hitet próbálták felkelteni, hogy a képviselőház valami felforgató s szerfelett merész dolgot vitt ezzel végbe és bizonyára nem egy képviselő volt, aki elcsodálkozott a saját merészségén.

Azonban uraim, 1412. februárjában a párisi egyetem, amelynek a pénzügyek vitelére, vagy ellenőrzésére semmiféle megbízatása nem volt, felirattal fordult VI. Károly francia királyhoz, „pour la chose publique de vostre royaume“ „a királyság közjava érdekében“. Ebben a feliratban a pénzügyi igazgatást, de azon túl az

ország egyéb igazgatási ágait is a legélesebben bírálja és a legkeményebben elítéli. A párisi egyetem eme Rémonstrance-ában sokkal merészebb kifejezésmóddal és követelésekkel találkozunk, mint aminők a mi képviselőházunktól kitellettek.

Ez a Rémonstrance figyelmezteti a királyt, hogy az állami bevételeket nem rendeltetésükre fordítják („or appert clairement que lesdictes finances ne sont point employées à choses dessus dictes“ etc.) és felsorolását a következő kemény felszólítással fejezi be: „Item et il fault savoir, où est cette finances“. („Item és tudnunk kell, hol vannak ezek a pénzek.“) A pénzügyi igazgatás egész személyzetét, még pedig a legmagasabbrendű hivatalnokokat, a pénzügyminisztert, a kormányzókat, a korona tárnokmesterét, a törvénytörő gonosztevők bandája, az ország romlására összeesküdött csirkefogók hordája gyanánt jellemzi. Szemére veti a királynak, hogy a legfőbb törvénytörőknél, a párisi parlamentnél történt kinevezésekkel megbecstelenítette a jog nevét is. Szemére veti, mennyivel kevesebb költséggel uralkodott előde, „au quel temps estoit le royaume bien gouverné, autrement que maintenant“, „amikor is a királyságot jól kormányozták, másképpen, mint most.“

A Rémonstrence elmondja, milyen súlyos nyomás nehezedik a szegényekre, amit meg kell szüntetni. Ajánlja, hogy ennek megszüntetésére vessenek ki adót a gazdagokra. Majd utal arra, hogy ez a felterjesztése szerfelett

hiányos, mert hiszen több nap alatt sem lehetne a botrányos kormányzás minden hibáját felsorolni.

Ehhez a dörgedelmes felterjesztéshez az egyetemnek saját állítása szerint a tudomány adja meg a jogot, amelyről mindenki tudja, hogy teljesen önzetlen, amely nem törekszik állások után, sem anyagi haszon után, amelynek csak az igazság keresésével kell törődnie, de amelynek, ha alkalom kínálkozik rá, fel kell emelnie szavát.

Az egyetem végső következtetése ez: a király minden halogatás nélkül (sans quelque dilacion) csapja el az összes (sans nul excepter) kincstári igazgatókat, fogassa el őket, helyezze zár alá birtokaikat s a halálbüntetés és vagyonelkobozás terhe alatt tiltsa meg a többi pénzügyi tisztviselőket, hogy ezekkel a kormányzókkal összeköttetést tartsanak fenn.

Ha uraim Önök ezt a hosszú Rémonstrence-ot, amely az azon korból való Engeurrand de Monstrelet kronikájában található (liv. I. cap. 99. T. II. pag. 307. sq. Ed. Douet-D'Aroy) elolvasnák, akkor arra az eredményre jutnának, hogy ha például a berlini egyetem intézte volna a mi napjainkban ezt a felterjesztést: alig akadna a büntetőtörvénykönyvben megállapított büntettek közül egy is, amelyet az államügyész ebben a felterjesztésben meg nem talált volna.

Tisztviselők megsértése és nyilvános rágalmozása, állami intézményeknek és hatósági rendeleteknek becsmérlése és kigunyolása,

felségsértés, az állampolgárok egyrésznének gyűlöletre való felizgatása — ezeket és még számos más büntettet találna meg az államügyész ebben a Rémonstrence-ban.

Hiszzen, amint a lapokban olvasható volt, alig egy év előtt fegyelmi eljárást indítottak egy olyan felterjesztés miatt, amelyben valamelyik egyetemünk válaszolt a miniszternek a választásokban való részvételre felszólító leiratára.

A sötét középkorban ilyesmi még nem volt szokásban. Ellenkezőleg: a tárnokmestert, Audry Griffart-t, valamint számos más pénzügyi tisztviselőt az egyetem kívánsága szerint letartóztattak, s a többiek csak úgy kerülhették el ezt a sorsot, hogy a menedékjoggal felruházott templomok egyikében kerestek buvóhelyet.

Ez 1412-ben történt. De már 80 évvel ezelőtt ennél is fontosabb esemény történt, amelyre röviden rátérek.

XXII. János pápa a visio beatifica dogmájának új értelmezést adott és megparancsolta, hogy eszerint prédikáljanak a templomokban. A párisi egyetemet „nec Pontificis reverentia prohibuit, — mondja a krónikás — quominus veritatis insisterent“ (a szent atya iránt való tisztelet sem tartotta vissza az igazság hangoztatásától), a párisi egyetem, noha itt hitelvről van szó, amelylyel szemben a pápa illetékessége nem vitatható: a párisi egyetem ennek ellenére 1332. évi január 2-án megjelent decretumában a dogmának ezt a felfogását tévelygésnek bélyegzi.

VI. Fülöp király ezt az egyetemi decretumot ama kijelentés kíséretében küldi el az

Avignonban székelő pápának, hogy ha vissza nem vonja, akkor a pápát, mint eretneket elégetteti. A pápa, noha már halálos ágyán feküdt, mégis visszavonta, amint ez Bulaeusnak „Historia Universitatis Parisiensis“, Páris, 1668. fol. To. IV. p. 335. sq. művében részletesebben olvasható.

Ezek a példák s még számos ilyet hozhatnék fel, világosan mutatják, hogy a középkorban még a pápával és királylyal szemben is milyen korlátlan, a büntető törvény határain túlmenő szabadságot élvezett a tudomány, amely, amint már mondtam, a középkorban csak korporatív, testületi életet élt.

A felállított elmélet tehát már 500 évvel ezelőtt, a katolikus korban és a román népeknél is érvényben volt.

S most lép fel a protestantizmus és az állam egész épületét a szabad kutatás elvére építi fel. Ez az elv egész állami életünk alapjává lett azóta. A protestáns államok létjoga és lehetősége ezzel az elvvel függ össze. Ki hallott arról, hogy ennek megvalósulása óta Poroszországban tudományos tanítás ellen büntető vádat emeltek?

Amikor Christian Wolf Halleban a Leibnitz-féle bölcsészeti tant népszerűsítette, elhittették I. Frigyes Vilmostal, az akkori katonakirálylyal, hogy Wolfnak a Harmonia praestabilitariól szóló tanítása szerint a katonák nem szabad akaratukból, hanem az isten rendelte Harmonia praestabilita alapján dezertálnak és hogy ez a tanítás a katonák között elterjesztve

kárhuzatos gyümölcsöket hozhatna. Való, hogy a katonakirályt, akinek szemében a hadsereg alkotta az államot, ez oly indulatba sodorta, hogy 1723. novemberében rendelettel megparancsolta Wolfnak, hogy különbeni felakasztás terhe mellett kétszer huszonnégy óra alatt hagyja el a porosz állam területét. Wolfnak menekülnie is kellett. De, ha a királyok lettres de cachet-i ellen nem lehet felebbezni akkor, amikor kibocsátják őket, annál kevesebb jelentőségük és értékük van a történelem szemében. De ettől eltekintve, az a katonakirály nyíltan az erőszak álláspontjára helyezkedett s így nem becsstelentette meg legalább a jog formáit. Azzal fenyegette meg Wolfot, hogy felakasztatja s katonáival ezt a fenyegetést valóra is válthatta volna. A nyíltan fellépő erőszakban még van a méltóságnak némi nyoma. De még ez a katonakirály sem gyalázta meg azzal a követéllyel bíróságait, hogy ítéljék el a tudományt: legalább nem akarta az erőszakot a jog köntösébe öltöztetni.

Azonfelül alig került 1740. május 31-én Nagy Frigyes a trónra, akinek szintén szűksége volt katonákra, de aki nemcsak a katonák, hanem az állam királyának is érezte magát; hat nappal ezután 1740 június 6-án Reinbeck egyháztanácsoshoz levelet intézett Wolf ügyében, akit egyébként már I. Frigyes Vilmos is, megbánva erőszakoskodását, sikertelenül hívogatott vissza.

„Ich bitte ihn, sich um des Wolfen mühe zu geben, ein Mensch, der die Wahrheit sucht

und sie liebet, muss unter aller menschlichen Gesellschaft wehrt gehalten werden und glaube ich, dass er eine Conquête im Land der Wahrheit gemacht hat, wenn er den Wolf hierher persuadieret“. („Felszólítom kegyelmedet, szorgoskodjék Wolf ügyében. Amely ember az igazság után kereskedik és szerelmetes utána: illik, hogy minden emberi társaságban megbecsültesék. Kegyelmed jeles szolgálatot téssen az igazságnak, ha Wolfot a közénk való jövetelre rábirandja.“)

Igy hát ez az összeütközés is új fényvel övezte és a koronával is elismertette azt a régi elvet, hogy a tudományos kutatást és az igazság hirdetését sem korlát, sem kimélet nem akadályozhatja és hogy a tudománynak önmagán kívül semmi egyébire sem kell tekintettel lennie.

A tudomány tanításaival szemben még isten létezése sem részesül védelemben. Az új büntetőtörvénykönyv csak az istenkáromlást, istennek a mások hitét sértő meggyalázását, nem pedig létének tagadását bünteti. S így a tudomány szabadon sorolhatja fel isten létezése ellen szóló bizonyítékait.

Poroszország magasztalói az alkotmány kibocsátását megelőző évtizedekben csak erre az utolsó menedékre szoktak utalni, csak ezzel büszkélkedhettek.

Őnök mindannyian emlékeznek arra, mily nagy feltűnést keltett Bruno Bauernek, a bonni theologiai fakultás magántanárának esete, akit az evangéliumról felállított elmélete miatt a rosszhirnevű abszolutisztikus, pietisztikus Eich-

horn-kormány meg akart fosztani a licentia docenditől (az egyetemi előadási jogtól) ebben az évszázadban ez volt az első, a mostanihoz képest persze egészen jelentéktelen eset, amelyben a tudomány szabadságára kezet emeltek. A fakultásokon valóságos forradalom tört ki, nyilatkozatok és szakvélemények röpködtek a levegőben, nagy hírnevű férflak — Marheinecke és Andre — kijelentették, hogy a protestantizmus és intelligencia alapzata rendül meg, ha ennek a Poroszországban eddig hallatlan vakmerőségnek sikere lesz. Még azok a szakvélemények is, amelyek a miniszter kívánsága szerint készültek, arra alapították következtetéseiket, hogy itten a theologiai fakultáson érvényes licentia docenditől van szó. Bauer elmélete az evangéliumokról e fakultás alapelveivel van ellentétben. Még ezek is kijelentették, ha valamely nem theologiai, ha a bölcsészeti fakultásról volna szó: akkor egész másképp kellett volna határozni. De senkinek, még Eichhornnak sem jutott eszébe, hogy az ellen a tanítás ellen büntetőjogi vádat emeljenek. A theologiai tanszékről távoznia kellett annak, aki theologia-ellenes tudományos igazságokat hirdetett, de hogy furkósbottal támadjanak rá — ilyen mélyre az abszolutizmus korszaka nem süllyedt.

Miért nem érte meg a sokat szidott Eichhorn ezt a mai napot!

Milyen csodálattal és a gunyos elégtétel minő érzésével tekinthetne alkotmányos utódaira.

Még Eichhornnak pietisztikus abszolútizmusa alatt, az ecclesia militans sötéttségének ezen az évadján is becsülték annyira az ősi hagyományokat, hogy a tudomány méltóságát és szabadságát meg akarták védelmezni, az előzetes cenzurával szemben, amely abban az időben fölöslegessé tette a megtorló törvények alkalmazását. Külső ismertetőjelekkel akarták megállapítani, ügyetlenül, valamely könyv tudományos voltát s ezt a könyv terjedelmében vélték megtalálni. S így kimondották: a legalább 20 éves könyvek nem tartoznak a cenzura elé.

Ezt az 500 esztendősi hagyományt, ezt a tételt, amely törvénynyé válása előtt megtestesült a modern nemzetek gyakorlatában, a germán nemzetek szellemi életének ezt az ősrégi hagyományát rögzítette meg végül a társadalom az alkotmány 20. §-ában, amely a későbbi korok törvényhozóit is figyelmezteti arra, hogy: „a tudomány és minden tanítása szabad!”

Szabad korlátok nélkül, szabad határok nélkül, szabad fékek nélkül! A törvényes állapotokban minden dolog meglesi a maga korlátját: minden hatalom, minden tevékenység, minden jogkör. Csak egy dolog van, amelynek, mivel határtalan és örökkévaló, mint a napnak a világűrben, határtalan és örökkévaló szabadságban kell állania minden megállapodottság fölött: s ez az egy dolog az *elméleti megismerés napszeme*.

Szabadnak kell lennie, annyira szabadnak, hogy vissza is élhessen szabadságával. Ha a tudományal és tanításaival kapcsolatban egy-

általán helyén való lehetne visszaélésről beszélni, amit igen határozottan kétségbevonok, uraim, itt olyan helyzettel állanánk szemben, amelynél az, aki meg akarja akadályozni, hogy egyszer *visszaéljenek* vele, azt érheti el, hogy millió áldástnemző esetben nem *élhetnek* majd vele. Ha volnának állami- vagy osztályintézmények, amelyeket a tudománnyal szemben a törvény védelmébe venne, úgy hogy a tudomány nem mutathatna rá ezeknek az intézményeknek hiányosságaira és ártalmaira, igazságtalan voltára vagy pusztító hatásaira: ugyan kinek a szelleme volna olyan nagy látókörű, annyira tuljárom valamennyi kortársának és a jövő nemzedékeknek szellemén, hogy csak sejthetné is, minő áldásos felfedezések, minő gyümölcsöző fejlődési lehetőségek, a szellemnek minő gazdagodása vált lehetetlenné csirájában ama visszaélés ellen felállított egyetlen korlát révén, vagy, hogy minő erőszakos rázkódások vagy pusztulás veszedelme idéződött fel emiatt az államra?

S azonfelül ki tudja azt megállapítani, mikor *él*, mikor *él vissza* a tudomány a szabadsággal? Hol van a helyes élés és a visszaélés határa, ki van hivatva azt megállapítani? Elnök ur és bíró urak, önök bizonyára igen bölcsek, de minél bölcsebbek, annál inkább be kell látniok, hogy mind ennek a megállapítása nem telhetik ki egy törvényszéktől, hanem csak olyan testülettől, amelyben korunk valamennyi tudományszakának és ágának elsőrangú tudományos tekintélyei ülnek együtt. Nem, még ezt

is rosszul mondtam, nemcsak korunk, hanem az utánunk jövő korok tudományos tekintélyeinek is ott kellene lenniök. Mert milyen gyakran jegyzi fel a történelem, hogy a tudomány uttörő szellemeinek milyen harcot kellett vívniök saját korunk tudományával!

Ötven, sőt százéves viták dönthették csak el, hogy mi volt a tudomány helyes használata, a visszaélés.

Amióta az alkotmány fennáll, kísérlet sem történt arra, hogy valamely tudományos tanítás ellen vádat emeljenek.

1848 óta, 1850 óta, uraim, súlyos megpróbáltatásokat kellett átélnünk Poroszországban, s e próbák felsebezték vállunkat és elfárasztottak bennünket.

De még Manteuffel-Westphalen alatt sem kellett megérnünk azt, hogy tudományos tanítás ellen vádat emeltek.

A legerősebb támadások, olyan támadások, amelyeket egyébként igen könnyű lett volna büntetőjogilag üldözöbe venni, büntetlenek maradtak, ha e támadások tudományos műben, tudományos tanítás formájában történtek.

Nekem magamnak is módomban van erről tanuságot tenni.

Körülbelül két évvel ezelőtt tettem közzé azt a művemét, „A szerzett jogok rendszerét“, uraim, amelyben talán sikerült azt a tudományt, amely az igazságszolgáltatásnak alapja, tehát az önök tudományát uraim, némileg előre vinnem. E művemben (I. kötet 238. old.) következöket írom: „A tudomány, amelynek a gondolkodás

élessége elsörangú tiszte, nem is mondhat le arról a jogáról, hogy fogalmai szabatoságának megfelelő szabatos és éles kifejezésekbe öltöztesse mondanivalóját.“ Ez alapon bebizonyítom munkámban, hogy az 1850 óta hozott porosz agrártörvények nem egyebek, — s ezt a szót használom művemben — mint a szegényeknek a gazdag földbirtokos arisztokrácia javára történt jogellenes és ilyenül felismert kirablása.

Milyen könnyű lett volna e megállapítás alapján — ha másutt történt volna ez — vádat emelni állami intézmények ócsárlása, a hatóság rendeletei ellen való izgatás címén.

De mindez tudományos műben volt olvasható, lelkiismeretes tudományos kutatás nyomán megállapítva s így a vád elmaradt.

De persze ez még 2 évvel ezelött történt.

Az ellenem emelt vádnak én azt a vádat vágom a szemébe, hogy ezzel a mai nappal meggyalázta Poroszországot, mert ma történt meg ennek az államnak a fennállása óta először, hogy tudományos tanítást a törvényszéki terembe hurcoltak.

Mit válaszolhat minderre az államügyész, ha elvben kénytelen okfejtésemet elismerni, ha kénytelen elismerni, hogy a tudomány és minden tanítása szabad s nem esik semmi büntetőjogi korlát alá.

Talán kétségbe vonja azt, hogy én a tudomány képviselője vagyok? Avagy talán azt fogja állítani, hogy az a mű, amelyről itt szó van, nem tudományos munka.

Ugylátszik, az államügyész érzi annak a

helyzetnek kellemetlenségét, amelyet munkám tudományos jellege megteremt, mert vádiratát a következő tétellel kezdi: „Noha a vádlott iparkodik a tudományosság látszatát felkelteni, mindazonáltal minden ízében gyakorlati célokra törekszik.“

A tudományosság látszatát? Miért csak a látszatát? Felhívom az ügyészt, bizonyítsa be, mily alapon állítja, hogy ez a tudományos alkotás a tudományosságnak csak a látszatával van felszerelve!

Azt hiszem, ha annak megállapításáról van szó, mi tudományos alkotás, mi nem az: nekem több jogom van erre nézve nyilatkozni, mint az államügyésznek.

A tudomány különböző és szerfelett nehéz ágaiiban terjedelmükre nézve is nagy műveket alkottam, nem sajnáltam fáradságot, nem átvirrasztott éjszakákat, hogy a tudomány határait kiterjesszem s Horátius-szal elmondhatom: militavi non sine gloria.

De kijelentem Önöknek uraim: soha életemben, legnagyobb műveimben nem találnak egyetlen olyan sort, amely tudományos szempontból átgondoltabb volna, mint annak a munkának minden sora, amelyről itt szó van.

De azt állítom ezenfelül, hogy ez a röpirat nemcsak olyan tudományos munka, mint sok más, amely ismert eredményeket összefoglal, hanem hogy sok tekintetben valóságos tudományos cselekedet, új tudományos gondolatmenet kifejtése.

Mi az ismertetőjele valamely mű tudományos voltának? Nem lehet más, mint a tartalma.

Vessünk tehát egy pillantást e röpirat tartalmára.

Tartalma szerint ez a röpirat a történelemnek 44 oldalra összesűrített filozófiája, amely a középkornál kezdődik és korunknál ér véget.

Felmutatja ez a röpirat annak a szellemi folyamatnak a kifejlődését, amelyen Európának utolsó évezredbeli története fölépült. Felfedi azt a lelki tartalmat, amely a csak látszatra valódi, csak látszatra tapasztalati, empirikus történelmi realitás mögött lappang s amely mindezeket az eseményeket, mint mozgató és nemző erő a világra hozta. Ez a röpirat rövidege ellenére is pontos bizonyítása annak, hogy a történelem nem egyéb, mint az észnek és szabadságnak a külső és anyagi viszonyok köntösébe öltöztetett, valójában azonban belső szükségszerűséggel végbemenő folytonos kifejlődése.

Röpiratom szűk keretei között három világ-történelmi korszak képével ismertetem meg az olvasót; mindegyikről kimutatom, hogy egységes alapelven nyugszik, amely a legellentétebb területeket is összekapcsolja, az illető kor legkülönbözőbb és legtávolibb tüneményein is uralkodik; mind a három korszakról azután kimutatom, hogy az előző a következőnek szükséges előkészítése és uttörője volt, minden következő az előzőnek immanens továbbfejlődése, természetes következménye és betetőzője volt, s így mind a három együtt magasabb egységbe és észszerű szükségességbe olvad össze.

Az első a feudálisnak, vagyis a hűbéri-

ségnek a kora. Kimutatom, hogy e kor minden jelensége a földbirtok uralmának közös alap-
elvén nyugszik és kimutatom egyuttal azt is,
hogy abban az időben, amikor a társadalmi
termelés tulnyomó részét a földmivelés szolgál-
tatta, miért kellett a földbirtoknak az uralkodó
elvnék, vagyis minden társadalmi és állami ha-
talom alapjának lennie.

Engedjék meg uraim, hogy felhívjam figyel-
müket arra, milyen tárgyilagosságra törekedtem
s mennyire elkerültem minden irányzatosságot.

Az államügyész azzal vádolja röpiratomat,
hogy a vagyontalan osztályokat a vagyonosok
ellen gyűlöletre izgatja. Ha van tény, amelynek
kiszínezésével ezt az irányzatos célt el lehetett
volna érni: a paraszt forradalmak bizonyára
ilyenek.

Ha van történelmi tény, amelyre a tudomá-
ny, a közvélemény, különösen a vagyontalan
osztályok közvéleménye olyan gyanánt emléke-
zik kegyelettel vissza, mint erőszakkal elnyo-
mott nagy nemzeti fölkelésre: a paraszt forra-
dalmak bizonyára ilyenek.

Nos tehát, nem törődve a tudománynak és
a közvéleménynek ezzel a paraszt-forradal-
makat dédelgető kegyeletes felfogásával, lerán-
tom a hamis látszatoknak ezt az álarcát a pa-
raszt-forradalmakról és kimutattam, hogy mi-
voltuk szerint reakciós mozgalmak voltak, ame-
lyeknek éppen a szabadság kifejlődése érdeké-
ben el kellett bukniok.

Továbbá:

Ha meg kell neveznem Németországban

azt az intézményt, amelynek ma elkeseredett
ellensége vagyok, amelyet nemzeti pusztulá-
sunk, szegyenünk és gyámoltalanságunk kut-
fejének tartok: akkor a territoriális fejedelmi
intézmény nevét kell kiejtenem.

S íme röpiratom annyira tárgyilagos és tu-
dományos, annyira hijjával van minden szemé-
lyes irányzatosságnak, hogy kimutatom: kelet-
kezésének idejében a territoriális fejedelmi in-
tézmény történelmileg jogosult és forradalmi
erő, az eszmei haladásnak képviselője volt, mert
a tulajdon viszonyoktól független államiság
gondolatát juttatta kifejezésre és fejlesztette ki,
szemben a paraszt forradalmakkal, amelyek az
államot és az állami jogokban való részesedést
még mindig a földbirtok alapelvére akarták
ráépíteni.

Kimutatom azután, miképpen következik
a hűbériség kora után a világtörténelemnek új
korszaka. Kimutatom, hogy a csak saját elgon-
dolásukban forradalmi paraszt-háborúkkal egy-
idejűleg mint veszi kezdetét egy valódi forra-
dalom: az iparból és a polgári termelésből kifej-
lődő tőke-gazdaság, amely az összes viszonyo-
kat gyökeresen átalakítja, amely az 1789-iki
francia forradalomban csak betetőződik, csak
jogi szentesítést nyer, amely azonban valójában
a megelőző 3 évszázad alatt fokozatosan ment
végbe.

Rámutatok azokra a nemzetgazdasági té-
nyezőkre, az új termelő eszközökre és a nyo-
mokban kisarjadzó új termelő módokra, —
aminek megismétlésével nem akarom Önöket

uraim fárasztani — amelyek az ipari termelést teszik a társadalmi gazdagság legfontosabb kut-fejévé, háttérbe szorítják és viszonylag minden jelentőségétől megfosztják a földbirtokot.

Kimutatom továbbá, hogy miképpen kell a tőkének, eme második világtörténelmi korszak uralkodó elvének, az állami jogokban való részesedés kiváltságos föltételévé, az állami akarat és az állami cél megszábasában való részesedés föltételévé válnia, aminek föltételéül a hűbériség közjoga a földbirtokot állapította meg. Kimutatom, hogy miképpen válik az egyenes és közvetett adó, a sajtóbélyeg és sajtóvadász, a cenzushoz kötött választójog stb. segítségével a tőke a társadalomban való uralkodás elvévé s miképpen kellett ebben a korszakban ugyanolyan következetességgel és történelmi szükségességgel a tőkének elfoglalnia ezt a helyet, mint régebben a földbirtoknak.

Ez a majdnem 350 évre terjedő történelmi korszak is befejeződött s az 1848-iki forradalom újabb, harmadik világtörténelmi korszak hajnalhasadását jelenti, amely az általános, egyenlő választójog elismerésével mindenkinek vagyónára való tekintet nélkül részt juttat az államhatalomból, mindenkinek módot arra, hogy az állam akaratának és céljának megszábasára befolyást gyakoroljon s amely így, sem a föld, sem a tőke birtokához nem fűzött szabad munkát teszi a társadalom uralkodó elvévé.

Kifejtem azután a burzsoázia és a munkásosztály erkölcsi eszméjének különbségeit s rámutatok arra a különbségre is, amely e két

osztály az állam céljától alkotott felfogása között van. A nemesség felfogása szerint az egyén értéke származásától és társadalmi helyzetétől függött. A burzsoázia erkölcsi eszméje ezzel szemben az, hogy minden fajta jogi korlátozás igazságtalan, hogy az egyén értéke önmagában van és hogy egyébre nincs szükség, mint arra, hogy minden egyén számára biztosították erőinek korlátlan használata. Ha mindannyian egyenlő gazdagok, egyenlően okosak egyenlően műveltek volnánk, — így okoskodom röpiratomban — akkor ez az erkölcsi eszme helyes és elfogadható volna. Mivel azonban ilyen egyenlőség nincs és nem is lehetséges, mivel nemcsak mint egyének, hanem mint különböző vagyoni helyzetű és különböző tehetségű emberek jövünk a világra s mivel ezek a különbségek később művelődésünk fokát is meghatározzák: azért nem kielégítő ez az erkölcsi eszme. Ha a társadalomnak egyébről nem kellene gondoskodnia, minthogy az egyén szabadon fejthesse ki minden erejét: akkor ez a felfogás a gyöngébbnek az erősebb által való korlátlan kizsákmányolásához vezetne. A munkásosztály erkölcsi eszméjének tehát az a tartalma, hogy az egyéni erők szabad tevékenységének biztosítása egymagában még nem elegendő, hanem hogy erkölcsi alapon felépülő társadalomban ezt az elvet ki kell egészítenie: az érdekek szolidaritásának, a fejlődésben való kölcsönös segítségnek.

Az erkölcsi alapelvnek ebből a különböző-

ségéből folyik azután a két osztálynak az állam céljáról alkotott eltérő felfogása.

A burzsoázia a következő elméletet állította fel: Az államnak az a feladata, hogy védje meg az egyének személyes szabadságát és vagyonát. Ezt az elméletet hirdetik a burzsoázia tudományos képviselői, ez politikai vezéreinek, vagyis a liberalizmusnak az elmélete.

Ez az elmélet szerintem szerfölött vékony-péNZÜ, tudománytalan és az állam valódi természetével ellenkező.

A történelem nem egyéb, mint a természetel, a nyomorusággal, a hatalom nélkül valóssággal: vagyis a szolgaság minden fajával való szakadatlan küzdelem. Ebben a szolgaságban éltünk az őállapotban a történelem kezdetén. Ennek a szolgaságnak egyre alaposabb legyőzése — ime ez a szabadságnak egyre erővel teljesebb kifejlődése, amelyre a történelem tanít bennünket. Ebben a harcban soha sem győzhettünk volna, ezen az uton egyetlen lépést nem tehetünk volna előre s nem tehetünk ezután sem, ha ezt a harcot minden ember maga, a saját maga számára akarná megvívni vagy így kellett volna megvívnia.

Az állam az egyéneket erkölcsi testületté, egységgé forrasztja össze, oly egységgé, amelynek az a hivatása, hogy ezt a harcot megvívja, oly egységgé, amely a részeit alkotó egyének millióinak erejét megsokszorozza, amely azokat az erőket, amelyek minden egyesnek külön rendelkezésére állának, sokmilliószor meghatványozza.

Az államnak tehát nemcsak az a célja, hogy az egyén személyes szabadságát és tulajdonát megvédelmezze, amelyeket a burzsoázia felfogása szerint már mindenki magával hoz, amikor az állam tagjává lesz, holott valójában mindkettő: szabadság és tulajdon csak az állam révén és segítségével jön létre. Az állam célja ezzel szemben csak mind annak a végbevitelére lehet, ami eredetileg is az állam funkciója volt: vagyis államba való tömörülés segítségével az egyes számára lehetővé tenni azt, hogy olyan célokot elérhessen és az élet olyan színvonalára emelkedhessen, amelyet mint elszigetelt egyén sohasem érhetne el.

Az államnak végső és tartalma szerint kifejezett célja tehát ez: lehetővé tenni az ember számára minden bennerejlő értéknek napfényre hozatalát és folytonos kifejlődését, vagy más szóval hozzásegíteni az emberiséget ahhoz, hogy hivatását betölthesse, vagyis az emberiségtől még éppen kitellő legmagasabb kulturát valóra válthassa. Az állam hivatása, hogy az emberiségnek szabadságra való nevelését elvégezze.

Már az antik műveltség is, amely a német szellem elévülhetetlen alapelemei közé tartozik, hozzájárult ahhoz, hogy az állam rendeltetéséről szóló ez a felfogás nálunk meghonosodjék. Idézem az antik tudomány nagy mesterének, August Böckh-nek következő szavait: „Az antik műveltség szerint az állam fogalmát oly kiterjesztő módon kell értelmezni, amely szerint az állam az az intézmény, amelyben az emberiség minden erénye testet ölthet.”

Az állameszmének ez a fejlett formája azonban mindenekelőtt a munkásosztály állameszméjének tekinthető. Mert ha mások belátásuk és tanultságuk révén eljuthatnak is az állameszméjének ehhez a magasröptű felfogásához: a munkásosztályt az a rossz sors, amely tagjainak, mint egyéneknek osztályrészül jut, már ösztönszerűleg, anyagilag és gazdaságilag fogékonytá teszi az állam ilyen felfogására.

A gazdasági helyzet ebben az osztályban szükségképpen felkelti azt az ösztönszerű megismerést, hogy az államnak csak az lehet a rendeltetése, hogy az egyes számára, valamennyi erejének összekapcsolása segítségével, olyan fejlődési lehetőségeket teremtsen, amelyeket különben nem tudna elérni.

Azonfelül az államnak ez az erkölcsi felfogása nem is valami új dolog, nem is olyan, ami már eddig is ne lett volna az állam uralkodó eszméje. Ellenkezőleg, amint az már a fentebbiekből is kiderül, mindig ez volt az állam öntudatlan természetű, amelyet a dolgok észszerű kényszere az állam akarata, az állam vezetőinek akarata ellenére is érvényesíteni tudott.

Amikor tehát a munkásosztály eszméjét az állam uralkodó eszméjévé akarjuk tenni, akkor nem teszünk egyebet, mint azt, hogy azt, ami mindenkor az állam homályos, organikus rendeltetése volt, öntudatosá tesszük és a társadalom tudatos céljává léptetjük elő.

Az emberi fejlődés nagy folytonossága és egysége éppen abból áll, hogy hirtelen új dolgok sohasem törnek be oda, hogy csak tudatos

megismeréssé és szabad akarattal vállalt dologgá kristályosodik ki az, ami mint öntudatlanul ható szerves erő, addig is benne lappangott a dolgokban.

Az 1848-iki februári francia forradalom jelzi eme megismerés tudatosává válásának időpontját. Mert egyrészt jelképes módon is kifejezésre juttatta ezt azzal, hogy az ideiglenes kormány tagjai sorába munkást is vett fel s másrészt törvénybe iktatta az általános, egyenlő és közvetlen választójogot, amely ez eszme megvalósításának formai eszköze. 1848 februárjában vette kezdetét tehát a világtörténelemnek az a korszaka, amely a munkásosztály erkölcsi eszméjét öntudatosan a társadalom uralkodó eszméjévé tette.

Boldognak vallhatjuk magunkat, mivel oly korban élünk, amelynek e magasztos cél megvalósítása a feladata. A munkásosztályra, amelynek történelmi feladata, hogy saját osztályának eszméjét a társadalom uralkodó eszméjévé tegye, az a kötelesség hárul, hogy magatartása ez erkölcsi eszme nagyságától áthatott és a gondolat nagyságához méltóan komoly legyen.

Íme, ez rövidre fogva ama nyomtatásban is megjelent előadásom tartalma.

Minden igyekezetem arra irányult, hogy hallgatóimmal megértessem a történelem filozófiai tartalmát, hogy ennek az oly nehéz tudománynak felfogását megkönnyítsem számukra, hogy megértessem velük, hogy a történelem belső törvényszerűséggel fokozatosan kifejlődő s összefüggő egész.

Aki ilyen feladat megoldásán fáradozik, annak bizonyára megvan az a joga, hogy az államügyészt Archimedes szavára figyelmeztesse, aki Syrakuzába bevételekor mértani ábrákat rajzolva a homokba, egész figyelmét erre fordítva ily szóval fordult a karddal reátörő durva, zsoldoshoz: *Noli turbare circulos meos. Ne zavard köreimet!*

Öt, sőt annál több tudománynak kellett fejemben összetalálkoznia, öt, sőt annál több tudományban kellett versatusnak lennem, uraim, hogy ezt a röpiratot megírhassem: a történelemnek, a jogtudománynak és jogtörténelemnek, a közgazdaságtannak, statisztikának, pénzügytannak s végül a legnehezebbnek, a gondolat tudományának vagy a filozófiának.

A tudományosság minő csodájának kell lennie az államügyésznek, ha még ez sem elegendő arra, hogy valamely mű az ő szemében a tudományos nevet méltán viselhesse!

A vádirat, ha csak jobban szemügyre vesszük, megmondja miért nem felel meg művem a tudományosság feltételeinek.

A vádirat azt mondja: „Noha a vádlott Lassalle a tudományosság látszatának felkeltésére törekedett, műve azért minden ízében gyakorlati célokat szolgál“.

Tehát az államügyész szerint azért nem tudományos előadásom, mert állítólag gyakorlati célokat szolgál. Az államügyész szerint tehát a gyakorlati célok szolgálatától való tartózkodás a tudományosság ismertető jele. Szeretném megkérdezni az államügyésztől, aki a

Schelling nevet viseli, ugyan kitől tanulta ezt. Az *apjától* bizonyára nem. Schelling, az apa azt tanítja, hogy a filozófiának egy célja van: az egész kor átalakítása. „Azt mondhatnák — írja *Philosophie der Offenbarung* III. kötet. 11. old. — hogy tulsokra becsüli a bölcsészetet az, aki rátermettnek tartja az egész kor megújításának vezetésére“. „Ha azonban — így válaszol erre az ellenvetésre — én a filozófiát korunk zilált állapotainak gyógyítására alkalmasnak, eszköznek tartom, akkor nem valami silány, nem valami összetákolt filozófiára gondolok, hanem egy erős filozófiára, amely megtud birkozni az élettel, amely nem érzi magát tehetetlennek az élet rengeteg realitásával szemben s nem is elégszik meg a pusztá tagadás és rombolás szerepével, hanem amely minden erejét a valóságból meríti és ezért tud ható és maradandó dolgokat teremteni“.

Nem hinném, hogy az államügyész ezzel az ujdonsült és fura fölfedezésével jobban járna a tudomány többi képviselőinél.

„Mi céljuk van — írja Fichte, *Reden an die deutsche Nation* című művében — mi céljuk van elvont ismeretek körül való fáradozásunknak? Hígyjék meg, fáradozásainknak közvetlen célja, hogy a tudomány egyik nemzedékről a másikra átszarmasztassuk s így fennmaradását biztosítsuk. De miért akarjuk fennmaradását biztosítani? Nyilván azért, hogy kellő időben az életet és a dolgok rendjét át tudják formálni. Ez a végső céljuk és így közvetve,

még ha csak a távoli jövőben is, minden tudomány az államot szolgálja“.

Ez Fichte nézete.

Elnök ur és bíró urak! Az Önök éleslátásában való kételkedés volna az, ha egyetlen szót is vesztegetnék még annak az ügyészi fölfedezésnek cáfolatára, amely szerint gyakorlati célok szolgálatára való *nem-törekvés* a tudományosság előfeltétele.

Röpiratom írásakor az a gyakorlati cél vezetett, hogy olvasóimmal megértessem azt a kort, amelyben élnek s ílymódon irányítólag hassak mindazokra a cselekedetekre, amelyeket ezután el fognak követni.

De hát hol van ebben olyasmi, ami jogot adna az államügyésznek arra a nézetre, hogy ez nem tudományos működés? Talán szerinte nem elég terjedelmes művem? Talán az jogosítja fel erre, hogy ez a munka csak egy hárommives röpirat és nem három nagy folió kötetes munka?

Mióta szokás valamely mű tudományos voltának megállapításánál a terjedelmet és nem a tartamat vizsgálni?

Az államügyész talán kétségbe vonja azt, hogy azok az előadások, amelyeket a királyi tudományos akadémia tagjai tartani szoktak, s amelyek majdnem mind kisebb terjedelműek, mint az én előadásom, tudományos előadások volnának?

Tavaly Fichte születésének évfordulóján mint a filozófiai társaság hivatalos ünnepi szónoka előadást tartottam, amelyben a német

metafizika belső fejlődését kellett megvilágítanom. Ez a röpirat csak 35 oldal terjedelmű, szemben, itt szóban forgóval, amely 44 oldalra rug.

Rövidségére való tekintettel ettől is megvonja majd a tudományos jelleget az államügyész?

Az ilyenféle okoskodással ellentétben mindenki könnyen beláthatja, hogy az itt szóban forgó tudományos produkció annál nehezebb és értékesebb, mivel egyrészt kényszerítve voltam arra, hogy fejtegetéseimet beleszorítsam 2 órás előadás, 44 oldalas röpirat keretébe, másrészt pedig mivel olyan hallgatósághoz szóltam, amelynél semmit sem lehetett tudományosan ismertnek feltételezni. Az ilyen nehézségek legyőzése, ha nem a tudományosság rovására történik, oly szabatoságot, oly koncentrált és világos gondolkozást követel meg, aminőre a rendszerint terjedelmesebb tudományos művek alkotásánál sincsen szükség.

Ujból kérdem tehát: a tudományosság melyik lényeges ismérvének van hijjával ez az előadás?

Talán a hely, amelyiken tartottam, az fosztja meg a tudományosság jellegétől?

Ezzel a kérdéssel a vád lényegéhez, de egyuttal legsebezhetőbb pontjához jutottunk el.

Az államügyész nyilván így gondolkodik: nem kifogásolnám, ha ezt az előadást bárhol — tanszékről, vagy a zeneakadémia ugynevezett előkelő közönségének tartották volna meg. De hogy a népnek, hogy *munkásoknak* tartották,

hogy hozzájuk fordul: ez az, ami ezt az előadást tudománytalanná bélyegzi és büntetté minősíti.

Crimen novum atque inauditum!

Megelégedhetnék erre nézve azzal a felelettel, hogy valamely előadás tartalmát és így tudományos jellegét miben sem érintheti megtartásának helye. Mindegy, hogy a tudományos akadémiában a tudósok szinevirágának, avagy pedig a külváros valamelyik termében gépgyárak munkásainak tartották-e meg.

Azonban uraim, alaposabb választ akarok adni. Legelőször is hadd fejezzem ki csodálkozásomat azon, hogy Berlinben, abban a városban, ahol Fichte halhatatlan népszerű filozófiai előadásait tartotta, ahol korunk alapelveiről és a német nemzetről szóló beszédeivel a nagyközönséghez fordult: hogy ebben a városban akadhat egyáltalán olyan ember, aki valamely előadás tudományos voltának ismertető jeleit a helyben keresi, ahol azt megtartották.

A mi korunk feladatai között egy sincsen nagyobb, mint valóra váltani azt, amit sötétebb évszázadok még elgondolni sem tudtak: a tudományt kivinni a nép közé.

Bármily nagyoknak tünnek is fel e feladat nehézségei: erőfeszítéseink képesek megbirkózni velük, átvirrasztott éjszakáink arra valók, hogy legyűrjük őket.

Csak két dolog tudta megóvni nagyságát ama általános lezüllés közepette, amelyet az európai élet minden jelenségén ott lát a történelem alaposabb ismerője; csak két dolog tudta megőrizni frissességét és teremtő erejét az önzés

lappangó lázának közepette, amely sorvasztja, megfertőzi Európa életének vérkeringését: a tudomány és a nép, a tudomány és a munkások.

Csak e két erőnek egyesülése termékenyítheti meg új élettel az európai állapotok méhét.

A tudománynak és munkásoknak, a társadalom eme két ellentétes sarkának szövetsége, amelyek érckarjuk ölelésével össze fogják ropantani a művelődés minden ellenségét — ime ez az a cél, amelynek szolgálatába akarom állítani minden erőmet életem utolsó lehelletéig.

De uraim, azt hiszik önök, hogy a tudomány történetében eddig hallatlan és új álláspontot hirdetek evvel?

Hallgassák meg uraim, mit mondott erre nézve Fichte a német nemzethez intézett beszédeiben, amelyekkel éppen a művelt rétegeket akarta megnyerni: „Evvel a beszédemmel Németország művelt embereihez fordulok, mivel azt remélem, hogy leginkább ők érthetnek meg engem és felszólítom őket, hogy vállalják ők ennek az új teremtésnek a munkáját. Evvel elérhetik azt, hogy egyrészt eddigi tevékenységükkel kibékítik a világot, másrészt érdemet szereznek jövőbeni fenmaradásukra. Beszédeim folyamán látni fogjuk, hogy az emberiség eszméjének a német nemzet kebelén belül történt minden haladása a néptől indult ki és hogy a nagy nemzeti kérdéseket eleddig mindig első sorban a nép elé terjesztették, a nép vette őket kezébe és mozdította elő őket. Ugy, hogy ezáltal történik először meg, hogy a művelt osztályok ragadhatják magukhoz a nemzet tovább-

hatalmukat. A burzsoázia titokban azért imádkozott, hogy térjen vissza újból a rendőrruralom. Azt a félelmet, amely akkor megreszkettette, még ma sem felejtette el és ez a félelem teszi még ma is alkalmatlanná, hogy a politikai harcokban megállja a helyét.

Hogy történhetett az, hogy oly városban, amely magát büszkén nevezi az intelligencia fővárosának, hogy oly városban, amelynek lakói között ott vannak korunk legkitünőbb szellemei: hogy ily városban a nép hónapokon keresztül a Karbek és Lindenmüllerek prédája volt és önöknek életük meg tulajdonuk biztonságáért kellett remegni?

Hol volt azidétt Berlin intelligenciája, hol voltak a tanult és művelt emberek, hol voltak Önök, uraim?

Egy egész város sohasem gyáva.

De önök azt gondolták: a nép nem érti meg gondolatainkat, sőt nem érti nyelvünket sem. Mély szakadék van a mi tudományos gondolkozás módunk és a tömeg műveltsége, a tudományos gondolat nyelve és a nép képzeletvilága között. A nép meg sem értene bennünket. A szószékre tehát csak a legdurvább állhat ki.

Igy gondolkodtak önök uraim és hallgattak. Kérem önöket, *biztosak benne*, hogy a politikai rázkódtatások Kora végképpen elmúlt? Mernének önök hitet tenni arra, hogy a történelmi fejlődés végére jutottunk már?

Azt akarják, hogy majd akkor megint a Karbek és Lindenmüllerek legyenek az önök életének és vagyónának teljhatalmu urai?

Ha nem ezt akarják, akkor gondoljanak hálával azokra a férfiakra, akik vállalkoztak arra, hogy áthidalják azt a szakadékot, amely a művelt gondolkodás — és kifejezőmódot a néptől elválasztja és ily módon lerombolja azt a korlátot, amely a burzsoáziát és a népet elválasztja egymástól. Legyenek hálásak azok iránt a férfiak iránt, akik szellemük minden erejének megfeszítésével oly munkát végeznek, amelyek eredményei önöknek valamennyiüknek válhatnak javára.

Fartsák el az ilyen férfiakat a prytaneionban s ne emeljenek ellenük újból vádat!

Az előadás megtartásának helyéből tehát szintén nem lehet arra következtetni, hogy ez az előadás nem tudományos.

Mindezek alapján azt hiszem kielégítő módon sikerült megbizonyítanom, hogy művem tudományos munka.

Ha mindennek ellenére kétségbe vonnák ezt, noha oly kitűnő férfiakról, mint aminők önök elnök ur és bíró urak, ezt föl sem tétélezhetem, nos akkor élek avval a joggal, amely minden csizmadiának rendelkezésére áll s amelyet így önök tölem sem vonhatnak meg: szakértők kihallgatása útján kérem annak megállapítását: szakszerű munka-e az, amit végeztem.

Mert hiszen elvégre az, hogy valamely munka tudományos-e vagy sem, a szakszerűség kérdése, amelyet az általános műveltség és így egy bírói tanács sem dönthet el, mivel itt nem jogtudományi kérdésről van szó, amelyben önöknek szakértőknek kell lenniök, hanem

olyan tudományokról, amelyekre az önök tájékozottságának nem kell okvetlenül kiterjednie s amelyben való ismereteiket magánuton, nem pedig bírói mivoltukból kifolyólag szerezhették, ha ugyan egyáltalán megszerezték.

Igenlő választ adhatnak a kérdésre. Mert a tudomány jelenlétének felismerésére a legtöbb esetben az általános műveltség is elegendő.

Tagadó választ azonban nem adhatnak a szakértők meghallgatása nélkül, akiknek megidézésére — amennyiben szükségessé válik — ezennel indítványt teszek. Mert, hogy vajjon az érthetőség kedvéért választott könnyebb és népszerűbb forma nem a tudomány leghevesebb küzködésének gyümölcse, hogy vajjon a tudományos alkotásnak nem annál kiválóbb termékével állunk-e szemben, minél inkább sikerült e küzködés minden nyomát eltakarítani, a tárgyi és formai nehézségeket kiküszöbölni s olyan világos formába önteni minden mondanivalót, hogy tudományos műalkotás áll előttünk, amely Schiller szava szerint mentes az emberi tökéletlenség minden bélyegétől s szabadon, könnyen, szinte játszva, mint a hallgató saját gondolata bontakozik ki — azt, hogy nem áll-e valaki a tudománynak ilyenfajta legnehezebb alkotásával szemben: ezt biztonsággal, olyan biztonsággal, amelynek alapján itélni lehet, csak tudományosan iskolázott szem döntheti el.

Indítványozom tehát, hogy a következő urakat:

August Böckh titkos tanácsost,

Johannes Schulze, volt kultuszminiszteriumi osztályfőnököt,

Adolf Trendelenburg egyetemi tanárt,

Dr. Pertz titkos tanácsost és főkönyvtárost,

Leopold Ranke egyetemi tanárt,

Theodor Mommsen egyetemi tanárt,

Hanssen titkos tanácsos egyetemi tanárt, —

valamennyien a tudományos akadémia tagjai — hallgassák ki mint szakértőket arra nézve, hogy vajjon a szóbanforgó munka tudományos alkotás-e vagy sem?

Ha az, akkor a büntetőtörvénykönyvnek semmi köze hozzá.

Azért nem rösteltem a védelemnek ezt az első eszközét ilyen behatóan tárgyalni, mivel az országnak, mivel a tudomány méltóságának és szabadságának érdekében s végül az államügyész hasonló törekvései ellen elvi döntés provokálhatása érdekében: azt kell indítványoznom, hogy az alkotmány 20. §-a alapján mentsenek fel.

Ezért, nem pedig azért, mintha személyes okokból volna rá szükségem.

Mert ha a büntetőtörvény illetékessége alá is esnék előadásom, akkor sem sértettem azt meg és akkor sem alkalmazható az ügyész idézte törvényszakasza.

Az az egyetlen ellenvetés is elegendő a vád teljes alaptalanságának kimutatására, hogy egyetlen mondat, hogy előadásom egyetlen része sincsen inkriminálva, hanem hogy pusztán *irányát* vádolja az ügyész, hogy tehát ebben az esetben tisztára iránypórról van szó. Az irány-

zatot vádolja az ügyész, már pedig tendenciák sohasem lehetnek büntethetők.

De nem érhetem be a védelemnek evvel a könnyebbik végével. Az a vád, hogy a vagyontalanokat a vagyonosok ellen izgatja valaki, ha a büntetés nagyságára nem is vagyunk tekintettel, olyan természetű, amely a polgár jó hírét és nevét is bemocskolja. Ha formai jogi okokból nem is ad helyt a bíróság neki, a gyanu még ez esetben is hozzátapad a vádlotthoz. Tekintsék elnök ur és bíró urak önök iránt való különös tiszteletem jeléül, hogy nemcsak szabadságomat, de becsületemet is meg akarom védelmezni önök előtt s így épp oly részletességgel fejtem ki azokat a ténybeli okokat, amelyek a vádat megerősítik, mint aminővel a jogiakat. Biztosra veszem, hogy erre való tekintettel önök nem fogják rossz néven venni, hogy védekezésemnek második része majdnem olyan terjedelmes lesz, mint az első.

A büntetőtörvény 100. §-ának alapján helyeztek vád alá. Ez a szakasz így szól:

„Aki a közbékét avval veszélyezteti, hogy az állampolgárok egyrészét a többiek ellen gyűlöletre vagy megvetésre izgatja: 20-tól 200 tallérig terjedő pénzbüntetéssel vagy egy hónaptól 2 évig terjedő fogházzal büntetendő.“

E törvényszakasz csak akkor alkalmazható, ha a következő három feltétel összehalmozik.

I. Végbe kellett mennie a gyűlöletre vagy megvetésre való izgatásnak.

II. Ennek az izgatásnak az állampolgá-

rok valamely osztálya ellen kellett irányulnia, mint ahogy az ügyész valóban avval vádol, hogy a vagyontalan osztályokat a vagyonosok ellen izgattam; s végül;

III. ennek az izgatásnak olyannak kellett lennie, amely alkalmas a közbéke veszélyeztetésére.

E három feltevés összehalmozása esetén alkalmazható csak ez a szakasz s e három feltevés közül egyik sem illik rá a mostani esetre.

Ad. I. A gyűlöletre vagy megvetésre való izgatás esetének kell fenforognia.

Erről a jelen esetben szó sem lehet, még pedig több okból:

1. A 100. §-ban körülírt büntett csak akkor követhető el, ha a gyűlöletre vagy megvetésre való izgatás szándéka is fenforog. Gyűlöletre és megvetésre való nem-szándékolt izgatás nem képzelhető el. Ha ilyen, nem-szándékolt izgatás lehetséges volna, képzeljék csak uraim, minő következményekre vezetne ez! Például mindannyian hallottunk nem is nagyon régen az urakházában tartott oly beszédekről, amelyek bennem s talán nem csak bennem uraim, talán velem együtt a nemzet nagy többségében a gyűlöletnek és megvetésnek végsőig fokozott érzeit keltették fel. Következik ebből, hogy az államügyésznek joga volna azok ellen a szónokok ellen vádat emelni? Még akkor sem tehetné ezt meg az államügyész, ha azokat az urakat nem védelmezné politikai kiváltságuk, mert ha azoknak a beszédeknek ez is volt a hatása, a szónokoknak nem volt az a céljuk, hogy gyü-

löletet és megvetést ébresszenek. De senki sem vonhatja kétségbe, hogy előadásomnak szándéka és célja az ismeretek terjesztése volt. Az államügyész legfeljebb azt állíthatná, hogy rám nézve közömbös volt, vajjon ez az ismeret gyűlöletet és megvetést fog-e ébreszteni, amely állítás meg rám nézve volna közömbös, mert hiszen a gondatlanságból okozott gyűlöletre és megvetésre való izgatás büntette nem létezik.

Az ilyen izgatás szándékát más ok is kizárja, amely egyuttal azt is bizonyítja, hogy ennek az előadásnak nem is lehetett az a hatása, hogy gyűlöletet és megvetést keltsen s amelyet ismétlések kikerülése céljából evvel a második mozzanattal együtt kívánok letárgyalni.

Azt állítom tehát másodsor, hogy ennek az előadásnak nem is lehetett az a hatása, hogy megvetést és gyűlöletet ébresztett a hallgatókban, amint hogy nem is evvel a szándékkal készült.

Mivel szolgál rá valaki vagy valakik gyűlöletre és megvetésre?

Csak gonoszszággal, amely az ember önkényes, szabad cselekedeteiben nyilvánul meg.

Én ellenben kimutatom előadásomban, hogy a burzsoázia uralmának alapelve, amely ellen az államügyész szerint gyűlöletre izgatok, világtörténelmi szempontból szükséges, gazdasági és erkölcsi fejlődési fok, amely kikerülhetetlen és amely ugyanazon természeti szükség-szerűség szerint következett be, mint a föld fejlődésének különféle korszakai. Gyűlöli az ember a természetet, azért, mert harcba száll vele?

Mert működését szabályozni, termékeit megjavítani akarja?

Azután még egyet: mit értett meg tanításomból az államügyész?

Előadásomnak alapgondolata, hogy a vagyonos emberek nem mint öntudatos és szabad, önkéntes elhatározásu és felelősséggel tartozó egyének vetették meg a burzsoázia uralmának alapját, hanem ellenkezőleg: a burzsoák az öntudatlan, akaratlan és így nem felelős eszközei, nem pedig megalkotói ennek a világtörténelmi fordulatnak, amelynek kifejlődését minden szubjektív akaratnál erősebb törvények szabályozták. Sőt hatalomhoz ragaszkodásukat is az emberi természet általános törvényeivel magyarázom meg, amelyek arra ösztönzik az embert, hogy ragaszkodjék a meglévőhöz és tekintse azt szükségességnek. Az államügyész tehát azt a tanítást, amely a vagyonos osztályokat még csak felelőssé sem teszi a fennálló viszonyokért, amely a vagyonosokat a viszonyok *termékének és nem teremőjének* mondja: ezt a tanítást vádolja az államügyész avval, hogy ezekkel a személyekkel szemben gyűlöletet és megvetést akar ébreszteni!

Mert a 100. §. a személyeket és személyek osztályait védi, nem úgy, mint a 101. §., amely az állam intézményeire vonatkozik.

Nem akadt egyetlen egyszerű munkás se, aki annyira meg nem értette volna előadásomat, mint az államügyész, s nem akarom eldönteni, azért-e, mert a jóakarát, vagy azért, mert a megértés tehetsége hiányzott benne.

S ezenfelül: kimutatom, hogy a burzsoázia uralmának eszméje világot megszabadító, történelmi cselekedet volt, hogy hatalmas erkölcsi és művelődéstörténelmi fejlődést jelentett, hogy a munkásosztály erkölcsi eszméjének kifejlődését világtörténelmi szempontból enélkül az előzmény nélkül el sem lehet gondolni.

A munkásosztályt kibékitem a burzsoáziának a történelemben jelentkező uralmával, amennyiben kimutatom ennek az uralomnak objektív szükségességét és észszerűségét. Igenis kibékitem vele, mert soha sem vagyunk valami-vel, ami szorongat bennünket, inkább kibékülve, mint akkor, amikor megértjük észszerűségét.

S ha ezentul kimutatom, hogy a burzsoázia eszméje nem jelenti még a történelmi fejlődés legfelsőbb fokát, a tökéletesség beteljesülését, hogy utána az emberiségnek még magasabb fejlődési foka következhetik el, amely éppen ennek a régebbi korszaknak a fundamentumán épül majd fel — kérdem, hogy ennek a felmutatása gyűlöletre és megvetésre való izgatás-e?

Hiszen akkor a munkásoknak önmagukat, az emberi természetet is gyűlölniök kellene, mert az emberi természet törvénye a fokozatos fejlődés és az, hogy a túlhaladott fejlődési fok az utána következőnek mulhatalan előfeltétele.

Ha örööm telnék a papos kifejezésekben, mint ahogy semmi örööm nem telik bennük, azt is mondhatnám, hogy okfejtésem, amelynek értelmében a burzsoázia uralma szükséges átmeneti fok és világtörténelmi föltétele volt an-

nak, hogy a munkásosztály eszméje egyáltalán kifejlődhessék: ez az okfejtésem a munkásokban a burzsoáziával szemben a *történelmi kegyelet* érzését keltette fel. Mert ha a fiu szabadabb és gazdagabb műveltsége, erővel teljesebb természete alapján többre is akarja vinni, mint apja: azért még nem kell elfelejtenie azt, hogy az apa az ő vérének kutfeje és létének megteremtője. Miért akarják tehát avval sárbarántani azt a magasrendű tudományt, amely azt tanítja, hogy a történelem nem egyéb, mint az észnek, a szabadságnak fokozatos kifejlődése, hogy bűnös izgatással vádolják meg?

Sokáig egyáltalán nem tudtam felfogni, miképpen beszélhet is csak az államügyész gyűlöletről és megvetésről. Végül aztán egy föltevésből kiindulva megértettem ezt. Az államügyész, amikor e munkát olvasta, beleképzelte magát egy munkás helyzetébe s akkor azt érezte, hogy ő, az *államügyész*, ez esetben gyűlöletet érezne.

Az államügyész tehát azt érzi, hogy benne ez a röpirat gyűlöletet keltene.

Nos, uraim, azt is mondhatnám, hogy ez az államügyész sajátos egyéni természetétől függ. Azonban én segíteni akarok az ügyészen. Erősebb alapot akarok vádjának adni, semmint amilyent ő adni tudott. Olyan megokolásra akarom a vádat fölépíteni, amilyenre föl kellene építeni, ha ezt a vádat már emelik valaki ellen. Minél szabatosabb módomban tudom majd így fölfejtetni e vád mivoltát: annál könnyebben tudom alaptalanságát kimutatni.

Az államügyésznek így kellene okoskodnia: Igaz, hogy Lassalle előadása a hallgatók értelméhez és nem akaratához és érzelmeihez fordult. Igaz tehát az is, hogy ez alapon ez ellen az előadás ellen nem lehet büntető eljárást indítani.

A kabátom zsebjei között nincs semmi összefüggés: az egészséges ember lelkében a megismerés, akarat és érzés azonban nem így van szétosztva. Ha az egyik árja emelkedőben van: ez átbugyog a másikba is. Az akarat és érzés, mivel a megismerés szolgálja, uralma alatt is állanak.

Lassalle előadásában nem fordul elő a gyűlölet és megvetés szava. Csak elméletileg mutatja ki, hogy bizonyos intézmények, például a három osztályú választójog, ártalmasak és helytelenek. Tanítását megcáfolni nem tudom. De az ember lelki természetének imént említett összetartozandósága alapján azt kell mondanom: ha igaz a tanítása, akkor minden munkásnak, mint normális érzésű embernek, de sőt azoknak is, akiknek ezek az intézmények javukra válnak: gyűlölettel és megvetéssel kell gondolniok rájuk.

Ez ennek a vádnak logikai szerkezete; ezt a dedukciót vállalja igaznak ez a vád, akár kimondja nyíltan, akár nem.

Nem én tanítom: az államügyész tanítja kurulusi székéről a dolgozó osztályokat erre a szörnyű ígére: gyűlöletnek és megvetésnek kell szívetekben támadni.

Nem nekem: az államügyésznek kell emiatt a burzsoáziával pörbe szállnia.

Mi lesz azonban az én válaszom erre a vádra, amely engem vádol avval, amit az államügyész tett?

Négy dolgot válaszolhatok erre.

Az *első* az, hogy valamely fennálló intézmény hiányosságának vagy ártalmas voltának fölismerése szükségképpen azt az akaratot ébreszti fel minden normális érzésű emberben, hogy igyekezzék ezt az intézményt lehetőleg megváltoztatni és hogy ennek az egész élet tartama alatt hatékony akaratnak a felkeltése minden tudományos működésnek s így az enyémnek is célja volt; hogy azonban ezt az akaratot, ha nem nyilvánul meg államilag tiltott cselekedetekben, üldözni nem lehet; épp oly kevéssé az ily nem tiltott cselekedetek elkövetésére irányuló akarat felkeltését sem; hogy ellenben valamely fölismert tökéletlenségen segíteni vágyó akaratban egyáltalán nincs benne a gyűlölet és megvetés érzése ama tökéletlenség ellen, mert hiszen az a tökéletlenség történelmi szempontból jogosult, történelmileg szükséges, sőt történelmi szempontból felszabadító és műveltséget előmozdító erő lehetett egyszer s ezenkívül még egyéb okoknál fogva is, amelyek megisméltésével és kifejtésével nem akarom önöket fárasztani. Ez tehát az államügyész *első logikai* bakugrása.

Másodszor azt felelhetem, hogy ha az elméleti tudományos megismerés valóban a gyűlölet és megvetés érzelmét keltené fel a normális érzésű emberekben, nos ezt a gyűlöletet és

ezt a megvetést a törvényhozó sem kifogásolhatta.

Ami oly rossz, hogy megismerve gyűlöletet és megvetést ébreszt az emberekben — az meg is érdemli a gyűlöletet és megvetést.

A törvényhozó azt a gyűlöletet és azt a megvetést kifogásolja, amely az érzések és szenvedélyek felkorbácsolásából áll elő. De nem lehet kifogása az emberi észszel és az ember erkölcsi természetével szemben. Nem kifogásolhatja tehát azt a gyűlöletet és megvetést, amely e két tényező szükségképpen következménye. Az államügyész úgy értelmezi a 100. §-t, mintha törvényhozó az észet és erkölcsi természetet akarta volna vele eltüntetni. Holott ilyesmi természetesen eszébe sem juthatott a törvényhozónak. Aligha akad bíró, aki a törvénynek oly értelmezést ad, amely a törvényhozót az ész és tudomány el-lenségévé bélyegzi s itten hivatkoznom kell mindazokra a fejtegetésekre, amelyekkel védekezésem elején az alkotmány 20-ik szakaszát megvilágítottam. Még ha ez a szakasz egyáltalán nem biztosítaná a tudomány és minden tanítása számára a büntető törvénykönyv alól való mentességet: a 100. §., hacsak az emberi természet ellen merényletet elkövetni nem akarna, nem volna alkalmazható a gyűlöletnek és megvetésnek arra a fajtájára, amely csak a tudományos megismerés következménye lehet.

Harmadszor azt válaszolhatom az államügyésznek, hogy az a gyűlölet és megvetés, amelyet valamely intézménnyel szemben érzünk, egyáltalán nem irányul szükségképpen azok ellen a személyek ellen is, akiknek ez az

intézmény javára válik. A 100. §. pedig csak személyek elleni gyűlöletről szól s itt van az államügyész *harmadik* logikai bakugrája és ez már valóságos saltomortale.

Feleletem *negyedik* eleme ténykedésre vonatkozik. Lényege az, hogy ez a vád a legfurcsább *quid pro quo*, amelylyel jogi vitákban valaha is találkoztam. Fölfedésével be fogom bizonyítani, hogy ez a vád hijjával van a második lényeges feltevésnek is, vagyis hogy, ha egyáltalán szó lehetne itt valamiféle gyűlöletről vagy megvetésről, a gyűlöletre és megvetésre való izgatás egyáltalán nem irányult az ellen, ami ellen való gyűlöletre és megvetésre való izgatással vádolnak.

Ad II. Ugy szól a vád, hogy a vagyontalan osztályokat a vagyonosok ellen gyűlöletre és megvetésre izgattam.

„Az előadásnak ez a módja — írja a vádirat — a munkásokat a burzsoázia ellen, vagyis a vagyontalan osztályokat a vagyonosok ellen gyűlöletre és megvetésre izgatja. Miután a vádirat a burzsoázia szónak ezt a meghatározását egyszerűen így becsempészte, a következő végkövetkeztetésre jut:

„Ferdinand Lassalle magánzó ellen ez alapon az a vád, hogy 1. előadásával stb.; 2. az ezen előadást tartalmazó röpirat közzétételével az állampolgárok egyrészét, a vagyontalan osztályokat a vagyonosok ellen nyilvánosan gyűlöletre és megvetésre izgatta.“

Igaz, hogy előadásomban a burzsoáziáról beszéltem. De mi az *én* meghatározásom a bur-

zsoáziáról? Elegendő lesz, ha röpiratom egyetlen részét, azt ahol a burzsoázia szó definícióját adom, idézem ehelyütt s ez be fogja bizonyítani, hogy minő hallatlan, minő érthetetlen mennyire nem is minősíthető az a quid pro quo, amelyet az államügyész becsempész vádiratába, amikor engem avval vádol, hogy a vagyontalan osztályokat a vagyonosok ellen gyűlöletre és megvetésre izgattam.

Röpiratom 20-ik oldalán a következőket írom:

„Ha nem akarom, hogy esetleg félreértsék fejtegetéseimet, akkor most meg kell állapítanom, hogy a *burzsoázia* vagy nagy burzsoázia *politikai pártelnevezéseivel* szemben mit értek én burzsoázián.

A burzsoázia szót polgársággal lehetne visszaadni. De én nem ebben a jelentésben használom, mert hiszen *mindannyan*: munkások, kispolgárok, nagypolgárok — *polgárok* vagyunk. A történelem folyamán a burzsoázia *határozott politikai* irány elnevezése lett s ezt akarom most éppen kifejtetni.

A francia forradalom bekövetkezésekor és még ma is két csoportra lehet ott osztani az egész nem-nemes polgári osztályt. Az egyik azoknak osztálya, akik vagy teljesen, vagy *főképpen* saját *munkájukból* huzzák jövedelmüket s vagy egyáltalán nincsen, vagy csak olyan csekély tőkék-jük van, amely éppen, hogy lehetővé teszi számukra a termelő, saját magukat és családjukat eltartó tevékenység üzését. Ebbe az osztályba tartoznak a munkások, a kispolgárok és kézművesek s általában a parasztok. A második

azoknak az osztálya, akiknek nagy polgári vagyonuk van, akik nagy tőke felett rendelkeznek és akik ennek a *nagy tőkének* az alapján termelnek, vagy járadékot huznak. Ezeket talán ellentétben a kispolgárokkal *nagypolgároknak* lehetne nevezni. De uraim, még a *nagypolgár* sem burzsoá.

Egyetlen polgár sem kifogásolja azt, hogy a nemes ember otthonában nagyra van őseivel és birtokáival. Ha azonban a nemes ezeket az őseit és ezt a földbirtokát az állami érvényesülés eszköze gyanánt akarja felhasználni, ha ezek segítségével az állami akarat urává akar lenni: akkor haragra lobbán a polgár a nemes ellen és *feudálisnak* nevezi el.

Ugyanilyen különbségek vannak a tulajdon tekintetében a polgárok között is.

Hogy a nagypolgár otthonában nagyra van azokkal a kellemetlenségekkel és előnyökkel, amelyeket a nagy vagyon tulajdonosának nyújt — ez egyszerű, természetes és jogos dolog.

Mellékesen jegyzem csak meg uraim, hogy röpiratomban a vagyontalan osztályokat oly módon izgatom tehát a vagyonosak ellen, hogy nyomatékosan elismerem a vagyon, a tulajdon törvényességét, hangsúlyozom a vagyon előnyeit és kellemességeit és azt vallom, hogy az ezen érzett örömnél természetesebb és jogosabb érzés nincs a világon.

Majd a következőképpen folytatom:

A munkásnak és a kispolgárnak, szóval az egész nem tőkésosztálynak joga van azt követelni, hogy az állam minden erejével és tehet-

ségével igyekezzék a dolgozó néposztályok gonddal terhelt és inséges helyzetét megjavítani, hogy törődjék avval is, hogy azok, akiknek keze teremti meg azt a gazdagságot, amelylyel polgárosultságunk annyira kérkedik és azokat a javakat, amelyek nélkül a társadalom egyetlen napig se tudna fennállani — mondom, hogy azoknak bőségesebb és biztosabb kereset, ennek nyomán a *művelődés* lehetősége és emberhez méltó sors jusson osztályrészü. Bármilyen jogosak is a dolgozó néposztályoknak az állammal szemben felállított ilyen követelése, hiszen ezek alkotják az állam tulajdonképpeni célját, mindazonáltal nem szabad a munkásoknak megfélelkezniök arról, hogy a törvényesen szerzett tulajdon sérthetetlen és jogos.“

Oly módon izgom tehát a vagyontalan osztályokat a vagyonosak ellen, hogy folytonosan hangoztatom, mennyire szent és sérthetetlen vagyonos osztályoknak a törvényes módon szerzett vagyona és hogy ennek a tiszteletben tartására szólitom fel a vagyontalanokat.

„Ha azonban a nagypolgár nem éri be a nagy *tulajdon* tényleges kellemességeivel, hanem a *polgári tulajdont*, a *tőkét* az államhatalomban való részesedésnek, az állami akarat és az állam célja megszabásának *feltételévé* is akarja tenni: *akkor* a nagypolgár burzsoává lesz, *akkor* a *tulajdon tényét* a politikai hatalom jogi alapjává teszi, *akkor* új kiváltságos rend gyanánt lép fel, amely most az ő kiváltságának bélyegét akarja ráütni minden társadalmi intézményre éppen úgy, mint ahogy a fennebb

kifejtettek szerint a középkorban a nemesség a földbirtokot tette a politikai hatalom alapjává.“

A vagyonos, a nagypolgár ezek szerint — s erre nyomatékosan és határozotán felhivom ott a figyelmet — csak akkor válik az én szememben burzsoává, amikor nagyobb vagyonának önmagában véve nem kifogásolható és nem támadható tényét az állami akarat meghatározásában való részvétel jogi feltételévé akarja tenni; vagyis akkor, amikor tőke-tulajdonát jogi, politikai kiváltsággá kezdi átalakítani, amikor megszünteti a vagyonosok és vagyontalanok közti jogegyenlőséget és a nép szabadságát, valamint fejlődési lehetőségét nagyobb tulajdonának és uralmának megerősítésére akarja felhasználni. Csak ez s nem a vagyombeli tényleges egyenlőtlenség teszi a burzsoáziát, amint azt nyomatékosan hangoztatom, kiváltságos politikai osztálylyá.

Kimutatom röpiratomban, hogy mindez a választójogi cenzusnak, tehát annak a következménye, hogy az állami akaratnak és az állam céljának választás utján való meghatározásában csak az vehet részt, akinek bizonyos nagyságu tőkéje van. Kimutatom továbbá, hogy a nyílt és leplezett cenzus között e tekintetben semmi különbség nincs és hogy a mi 1849-ben oktrojált három osztályu választójogi törvényünk is ilyen leplezett cenzuson alapszik.

A röpiratomban foglalt tisztára elméleti támadás tehát a három osztályu választójogi törvény ellen irányult, nem pedig a vagyonos

osztályok ellen, amelyeknek tényleges tulajdonát én ellenkezőleg többször is mint szent, sértetlen és teljesen jogos valamit elismerem.

A három osztályu választójog a porosz államnak egyik intézménye.

Miért nem szól tehát az államügysz vadjja a büntető törvénykönyv 101. §-a alapján, amely azok ellen irányul, akik „az állam intézményei ellen gyűlöletet vagy megvetést hirdetnek“. Ha az államügysz így formulázta volna vadját: nem maradtam volna adós a válaszzsal. Ma azonban nem térhetek ki erre, mert a vád nem szól így s mert védekezésnek sohasem jutnék a végére, ha oly vádak ellen is védekeznék, amelyeket ellenem nem emeltek.

De valamennyi lehetetlen vád közül miért választja az államügysz éppen a leghetetlenebbet? Miért tünteti fel támadásomat más tárgyra irányulónak, mint amelyekre valóban céloz? Valaki bebizonyítja azt, hogy a három osztályu választójog igazságtalan, mert a tényleges tulajdonnak önmagában véve nem kártékony tényét az államhatalomban való részesezés föltételévé teszi — s akkor ellene azt a mérgezett vádat hangoztatják, hogy a vagyontalan osztályokat a vagyonosok ellen gyűlöletre izgatta.

Jó hirnevünknek ilyen nyilvános meghurcolása ellen nincsen védelem, uraim?

Allíthatja-e valaki azt, hogy a három osztályu választójog behozatalát a vagyonos osztályok, a német polgárság rovására kell írni? A francia burzsoáziáról lehet ezt állítani: a forra-

dalmi Assemblée constituante elfogadta ott a cenzust. A német polgárság eleddig sehoh sem tette.

Amikor az 1848-iki márciusi forradalom uralomra juttatta a porosz burzsoáziát: az 1848 április 8-iki törvényvel az általános, közvetlen választójogot hozták be.

A német burzsoázia a frankfurti Pál-székesegyházban az általános, egyenlő választójogot szavazta meg.

Az 1849-iki porosz Revisionskammer megerősítette az általános egyenlő választójogot.

A három osztályu választójog oktrojált, még pedig a kormány oktrojálta választójog.

Miért bujtatja az államügysz a kormányt a porosz burzsoázia háta mögé?

A tout seigneur tout honneur!

A porosz kormányt — és nem a vagyonos osztályokat — terheli az ország-világ előtt való felelősség az oktrojált három osztályu választójogért.

Bárminő okok sarkalták is az államügysz a felelőségeknek erre az elcserélésére — később talán majd megtaláljuk őket — annyi kétségtelen, hogy a vádnak ez az alapja is összeomlott. Nem történt izgatás a vagyonos osztályok ellen, nem történt izgatás az ellen, ami ellen való izgatással engem a vád vádol.

De nem forog fenn a közbéke veszélyeztetésének esete, a vád jogosságának harmadik eleme sem.

Ad. III. A 100. §. arról rendelkezik, aki a közbékét avval veszélyezteti, hogy az állampol-

gárokat egymás ellen gyűlöletre és megvetésre izgatja.

Ha az állam közbékéről beszél, akkor nem a lelkek békéjére gondol, mert hiszen az állam nem valami püspök, akinek a lelkek első békéjéhez és az áhítatossághoz bármi köze is volna. Az utcákon való békére és nyugalomra gondol s ezt egészen világosan ki is fejezi, amikor a törvényben a béke mellé odaiktatta „a köz, a nyilvános“ jelzőt.

Ugyanez következik az általános jogelvekből is. A belső lelki béke nem tartozik az állam jogkörébe, amely csak cselekedetekre terjedhet ki. Így az államnak nincsen semmi köze sem a gyűlölethez, sem a megvetéshez, sem az ezekre való izgatáshoz, mindaddig, amíg ezek át nem lépik az érzelmek körét; az izgatás csak akkor válik tilalmassá, ha külső cselekedetekben nyilvánul meg. Kifejezésre juttatja ezt végül a törvényhozó avval is, hogy ezt a kifejezést használja: aki a közbékét veszélyezteti. A törvényhozó nem azt mondja: aki zavarja, hanem aki veszélyezteti.

Ha a törvény szelleme szerint gyűlöletre és megvetésre való mindennemű izgatás büntetendő volna, ha a törvény szellemében pusztán ezeknek az érzelmeknek a fölkeltése is veszélyeztetné a közbékét, akkor a törvényhozó így szólt volna: aki a közbékét avval veszélyezteti, hogy izgat. Ez esetben azt lehetne mondani, hogy a közbéke megzavarása mindannyiszor bekövetkezik, valahányszor gyűlöletre és megvetésre való izgatás történt.

Ez a kifejezés „veszélyeztet“ — a megzavarás lehetőségét jelenti. Ennek a kifejezésnek a használatával azt jelzi a törvényhozó, hogy közbékén nem a lelkek békéjét érti, amelyet az izgatás már megzavart, nem pedig csak veszélybe döntött, hanem az utcák békéjét érti, s hogy a törvényhozó szerint nem következik be okvetlenül a közbéke megzavarása akkor, ha a gyűlölet és megvetés érzései felkeltettek és hogy így ez az izgatás önmagában véve még nem büntetendő, hanem csak akkor, ha az utca nyugalomát és békéjét teszi ki a megzavarás veszélyének; más szóval, ha a gyűlöletre és megvetésre való izgatás a veszélyesség oly fokára emelkedett, ahol már veszélyeket idéz fel, vagyis meg nem engedett külső cselekedetekben nyilvánul meg. A 100. §-t tehát nem lehet úgy értelmezni: aki gyűlöletre és megvetésre izgat, az veszélyezteti a közbékét és így megbüntetendő. Ez nem csak jogi, hanem nyelvtani szempontból is hamis értelmezés volna. Ez a szakasz csak így értelmezhető: ha valaki a közbékét avval veszélyezteti, hogy gyűlöletre és megvetésre izgat, ha tehát az izgatás oly természetű, hogy a közbéke veszedelembé juthat miatta, akkor büntetendő. A törvény tehát ezt a szót „veszélyeztet“ megszorító módon értelmezi, mert azt követeli, hogy ez a veszélyeztetés külső cselekedetekben nyilvánuljon meg és ha ezek oly természetűek, hogy az utcán zavarokat idéznek fel, akkor következzenek be a büntetés.

Hogy ez a harmadik feltevés is mennyire nem illik rá a szóban forgó esetre, hogy az én

állítólagos izgatásom mennyire nem volt oly természetű, hogy közvetlen cselekedeteket eredményezhetett volna, hogy a közbékét az utcán, az állam békéjét megzavarhatta volna: ennek bizonyítására csak arra hivatkozom, hogy egész előadásom folyamán évszázadokra terjedő történelmi korszakokkal foglalkozom s a végén nyomatékosan utalok arra, hogy a világtörténelem új napjának felkeltében egy-két évtized nem több, mint a nap felkeltének egy órája a természet mindennapos színjátékában.

Csak a kifejtett három feltevés összetalálkozása alapozhatná meg ezt a vádat, amely pedig mind a három nélkül szükölködik.

Az már gyakran megesett, hogy valamely vádnak egyik vagy másik feltétele hiányzott.

De azt a vádat, amely az összes megkívánható requisitumok nélkül szükölködik, az ilyen vádat a jogszolgáltatás templomában egészen különös és furcsa hely illeti meg.

Azonban — *audiatur et altera pars!* Ves-sünk egy pillantást végül még arra, minő okokat sorakoztat fel a vádirat. Talán ki fog derülni az, hogy én mindenféle ügyeskedéssel eltüntettem a vád alaposságának ismérveit, avagy talán ki fog tűnni, még az eddigénél is bizonyítóbb erővel, e vádakra teljes számalmas alaptalansága?

A vád egyetlen tétel talapzatára van felépítve. Feltehetjük, hogy legalább ez a tétel kemény kőből van kifaragva. A vádirat eleje az, hogy „az előadás alapgondolata a következő“ s miután ezt a maga módján kifejezte és összefog-

lalta a következőképpen folytatja: „Ennek kifejtése és a nemsokára állítólag bekövetkező szociális forradalomra való utalás a munkásokat nyilván a burzsoázia ellen, vagyis a vagyontalan osztályokat a vagyonosok ellen gyűlöletre és megvetésre izgatja és ily módon veszélyezteti a közbékét, nevezetesen azért, mivel ebben az az egyenes felszólítás is bennfoglaltatik, hogy törekedjenek a legizzóbb és legemésztőbb szenvedélylyel arra, hogy a munkásosztályoknak a társadalom többi osztályain való uralmát megvalósítsák.“

A vádirat egész jogi megokolása ez a mondat. Ha ezt a mondatot, amely a nem tulságosan éptüdejü embert aszmatikussá teheti és amely, úgy van fogalmazva, hogy zavaros gondolatainak fömkelegével tartalmaznak mutatkozzék a felületes szemlélő számára, ha ezt a mondatot szemügyre vesszük, csodálkozni fognak, uraim, mennyi jogi képtelenség, ténybeli valótianság és ferdítés, mennyi hihetelen értelmetlenség van benne összezsufolva!

Mi által követtem el tehát eme mondat alapján a gyűlöletre és megvetésre való izgatást? „Ennek kifejtésével“ mondja a vádirat idevágó része; tehát csak valaminek kifejtésével, a tárgyilagossági történelmi előadásával annak, amit a vádirat maga is előadásom gondolatmenetének nevez, tehát a tények tudományos előadásával, vagyis a tudomány tanításaival követtem el az izgatást. Bárhogy forgatjuk is a vádiratot, mindig csak arra lyukadunk ki, hogy beismerni kénytelen, hogy tudományos fejtegetéseket

vagyis a tudományt és tanításait akarja vád alá juttatni.

De a vádnak van még ezenkívül egy „és“-je is. Ennek kifejtésével „és a nemsokára állítólag bekövetkező szociális forradalomra való utalás“-sal követtem el állítólag az igazat.

Melyek ezek a „nemsokára bekövetkező szociális forradalomra való utalások? Hol olvashatók? Miért nem idézi őket az ügyész? Felhívom, hogy idézze őket, ha tudja! Nincsen egyetlen betűje ennek a röpiratnak, amely vádaskodása alapjául szolgálhatna.

A „nemsokára bekövetkező szociális forradalomról“ nincsen szó röpiratomban, ahogy az államügyész állítja, hanem van szó az 1848. februárjában már bekövetkezett szociális forradalomról, de ettől eltekintve valóban gyakran használom fejtegetéseim során a „forradalom“ és „forradalmi“ szavakat. Evvel a szóval akar az államügyész engem lebunkózni. Mert korlátozott jogi értelmében fogva fel ezt a szót, valahányszor olvassa lelki szemével, mindig kiegyenesített kaszákat lát csak. De nem ez a tudományos tartalma ennek a szónak és ha máshonnan nem tanulta meg: munkámból megtanulhatta volna az államügyész a forradalom szónak más, tudományos értelmezését. Elég arra utalnom, hogy a fejedelmi hatalom kialakulását forradalmi jelenségnek nevezem.

Igy hangsúlyozom azt, hogy a paraszt felkelések, amelyeknek pedig oly sok erőszak és vérontás járt a nyomában, csak résztvevők hite

szerint voltak forradalmi, valójában azonban reakciós, nem forradalmi mozgalmak voltak.

Az iparnak a XVII. században végbement fejlődését ellenben, noha az teljesen vértelen volt, ismételten „valóban forradalmi eseménynek“ a gypjufonógépnek 1775-ben történt felfedezését pedig egyenesen bekövetkezett, végbement forradalomnak nevezem.

Azt mondhatná valaki: én visszaélek így a nyelvvel vagy oly újítást alkalmazok a forradalom szó használatában, amely nem helyén való, amikor békés eseményekre alkalmazom és a legvérengzőbb felkelések jellemzésére nem tartom helyén valónak.

Schelling, az apa, így szól: (Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit. Band VII. P. 351.) „Az a gondolat, hogy a szabadságot tegyük a filozófia alapjává, nemcsak az emberi szellemet tette saját magával szemben szabaddá és nemcsak a tudománynak adott erősebb ösztönt, mint bármely előző forradalom“ — látni való, hogy Schellingnek, az apának, nem táncoltak a forradalom szó kiejtésékor mindjárt vasvellák és kaszák a szeme előtt, mint az államügyésznek. Amikor a filozófia alapelveire való hatását vizsgálja, velem együtt oly értelmezést ad ennek a szónak, amely a testi erőszakkal semmiféle összefüggésben nincsen.

Mi a forradalom szónak tudományos értelme és mi különbség van forradalom és reform között?

A forradalom valaminek a felforgatása s forradalom mindig akkor következett be, ha a

létező állapot helyét — akár erőszakkal, akár anélkül, az eszközön nem mulik a dolog — valami egészen új elv foglalta el. Reformról akkor kell beszélni, ha a fennálló állapot elvi alapjának megtartása mellett javítottak s legfőjebb enyhítették, vagy igazságosabban következetesebben keresztülvitték azt. Az eszközökön itt sem mulik semmi. A reform esetleg felkelés vagy vérontás útján, a forradalom a legbékésebb módon mehet végbe. A parasztfelkelések a fegyveres erővel kikényszerített reformkísérletek példái. Az iparfejlődés a békés eszközökkel végbevitt gyökeres forradalom példája, mért egészben új alapelvet iktatott a régi állapot helyére.

Miért nem értett meg engem az államügyész? Miért maradt számára felfoghatatlan, amit a legegyszerűbb munkás is megértett?

Tehát ha még valóban szólottam volna is „a nemsokára bekövetkező szociális forradalomról”, noha ezt nem tettem, még akkor sem kellett volna a kiegyenesített kaszákkal és szuronyokkal végbemenő erőszakos felforgatásra gondolnom.

Huber tanár igen konzervatív ember. hü királypárti s oly férfit, aki önként lemondott berlini egyetemi tanszékéről, mivel az 1850-iki alkotmányra vonakodott az esküt letenni. De ez a férfit megható szeretettel foglalozik a munkásosztály sorsával, fejlődését a legnagyobb gondtal tanulmányozza és a munkások szövetségi és egyesülési mozgalmairól kitűnő műveket írt. E művei legújabbikában (Concordia

p. 24.), miután kimutatta, hogy az angol, francia és német munkásegyletek forgalma már eléri az évi 50 millió tallért, a következőket mondja:

„Ily körülmények s befolyások közepette a főt jellemzett tapasztalatok alapján talán nem idézzük magunkra az általános világboldogítás utópikus álmainak vádját, ha azt valljuk, hogy a gyári munkásnépesség eddigi proletár-életviszonyainak nemcsak igen alapos és mélyreható társadalmi és közgazdasági reformmal egyértékű emelésének nemcsak a lehetőségét adja meg ez az egyesületi fejlődés, hanem hogy ez a dolgok rendes menete mellett is okvetlenül is be fog következni.”

Itt tehát az az álláspont talál képviselőre, hogy az asszociációs mozgalom következtében egész bizonyosan és békés módon be fog következni a leggyökeresebb szociális változás. Nem gondolhattam én teljes joggal arra, hogy két tényezőnek: az asszociációs mozgalomnak és az általános választójognak együttes hatása fogja ezt a gyökeres fordulatot meghozni?!

Én nem lehetek felelős azért, ha az államügyész nem olvas, ha fogalma sincsen mindarról, ami korunkban végbe megy s amit a tudomány elismer és följegyez. Én nem vagyok arra való, hogy az államügyésznek a tudományban való járatlansága miatt legyen kin elverni a port. Ha arra való volnék, ha nekem kellene felelnem mindazért, amit a tudomány legkülönbözőbb terein már elismertek s amiről

az államügyésznek tudomása nincsen — nos igen, uraim, az a büntetés, amelyet ezért szabnának ki önök reám, az joggal volna óriási.

De mindettől eltekintve kérdezem: a bekövetkezendő szociális forradalomra való utalás, — mégha a forradalmat valaki nem is tudja kiegyenesített kaszák nélkül elképzelni — mi köze van a forradalomnak még akkor is a burzsoázia ellen való gyűlöletre és megvetésre való izgatáshoz? Pedig az államügyésznek ezt kell állítania s valóban ezt is állítja minden mondatában. Gyűlöletet és megvetést valaki ellen csak saját cselekedetei és azoknak megismertetése ébreszthet. Az, amit Péter tesz, nem ébreszthet gyűlöletet és megvetést Pál ellen. Ha tehát valaki azt mondja: „a munkások szociális forradalmat fognak csinálni“ — miképpen kelthet ez a forradalomra való utalás a burzsoázia ellen megvetést és gyűlöletet? Az államügyész tétele tehát még nyelvtani és logikai szempontból sem áll helyt. Nemcsak nem igaz, de értelmetlen és esztelen is. Én épp oly kevéssé értem az államügyész nyelvét, mint ő az enyémet. Görögül *barbaros*-nak, barbárnak nevezték azt a valakit, aki nem értette nyelvünket és akinek mi nem értettük nyelvét. Így hát mi ketten, az államügyész és én, barbárok vagyunk egymás számára.

A vádiratnak az a tétele, amelynek elemzésével foglalkozom, még egy harmadik mozzanatra is utal, amely szerint én állítólag elkövettem a burzsoázia ellen való izgatást. A vádirat ezt a részt „a nevezetesen“ szóval vezeti be. En-

nek a kifejtése és ezek az utalások gyűlöletre és megvetésre izgattak, „mivel ebben az az egyenes felszólítás is benfoglaltatik, hogy a munkások a legizzóbb és legemésztőbb szenvedélyvel törekedjenek arra, hogy a munkásosztályoknak a társadalom többi osztályain való uralmát megvalósítsák“. Tegyük fel, hogy ez így van. Ha a társadalom egyik osztályát felszólítjuk, hogy helyezze becsvágyát abba, hogy a társadalom többi osztályain való uralmat megszerezze magának, ez a felszólítás talán gáncsolható volna, de törvény szempontjából mindaddig, amíg büntetendő cselekményekkel nem jár, kifogást emelni ellene nem lehet. Minden osztálynak megvan a joga, hogy az állam hatalmának elnyerésére törekedjék, ha csak e cél megvalósítását nem akarja tiltott eszközökkel elérni. Állami szempontból egyetlen cél sem büntetendő: mindig csak az eszközök. Ennek a mostani pörnek tendenciózus mivolta a vádirat minden sorában kifejezésre jut, amennyiben csak elérendő célokat, de sohasem tiltott eszközökre vagy ilyenek igénybe vételére vonatkozó felhívást tud kimutatni.

De még ha én azt a felszólítást hangoztattam volna, hogy tiltott eszközökkel is biztosítani kell a munkásosztálynak a társadalom többi osztályain való uralmát: akkor esetleg a 61. szakasz (hazaárulás), vagy esetleg más szakasz alapján indíthattak volna ellenem eljárást, de semmi esetre sem vádolhattak volna avval, hogy a 100. §. alapján a munkásokat megvetésre és gyűlöletre izgattam. Mert ha a munkásokat

arra szólítottam volna fel, hogy a társadalom többi osztályain való uralmat maguknak megszerezzék, akkor a munkásokban becsvágyat, de nem mások ellen irányuló gyűlöletet és megvetést keltettem volna. A munkások becsvágyát pedig nem lehet elcserélni és vonatkozásba hozni a burzsoáziával s még ilyen közvetett uton sem lehet tehát így a burzsoázia ellen gyűlöletet és megvetést kelteni. A vádiratnak ez a mondata is tehát hijjával van még a nyelvtani, logikai értelmességnek is. De munkám mely részéből olvasta ki azt az államügyész, hogy én azt a célt tűztem ki, hogy a dolgozó osztályok szerezzék meg a társadalom többi osztályaival szemben a hatalmat?

Egész röpiratomban csak arról van szó, hogy az 1818. februárjával megindult világtörténelmi korszaknak az a rendeltetése, hogy a munkásosztály erkölcsi eszméjét, úgy amint röpiratomban kifejtettem és védekezésem elején jeleztem, a társadalom uralkodó elvévé, az állam vezető eszméjévé emelje.

Ismétlően és a legszabatosabban ismétlően ezt meg. Így például azt mondom egy helyen, hogy amint 1789 a harmadik rend forradalma volt, úgy most a negyedik rend az, „amelyik az ő alapelvét a társadalom uralkodó elvévé és minden társadalmi intézmény alapjává akarja tenni.” Vagy más helyt: „Aki a munkásosztály eszméjére, mint a társadalom uralkodó elvére hivatkozik —“ s majd kissé később ugyanott a következőket mondom: „A munkásosztály eszméjét, mint a társadalom uralkodó eszméjét,

még háromféle vonatkozásban vegyük szemügyre.” Egy más helyt: „Lehetséges, hogy ez a gondolat: a társadalom legalsóbb osztályainak elve legyen az állam és társadalom uralkodó elve — sokak előtt veszedelmesnek tűnhetik fel.” Majd ezután kifejttem a burzsoázia erkölcsi és politikai eszméjének és a munkásosztály erkölcsi és politikai eszméjének különbözőségét s fejtegetésemet evvel végzem: „Így lehetne megfogalmazni a munkásosztálynak az államról alkotott fogalmát.”

S ebből, hogy egy magasztos erkölcsi eszmét olyan gyanánt jelölök meg, amelynek körünkben az állam vezető eszméjévé kell lennie, hogy a legmagasztosabb erkölcsi eszmét, amelyet el tudok gondolni, a legmagasztosabb erkölcsi eszmét, amelyig az állambölcsészet egyáltalán eljutott, s abból, hogy bebizonyítom, hogy ez az eszme, amely összhangzásban van a munkásosztály természetes ösztöneivel és gazdasági helyzetével s így ezt az eszmét méltán lehet a munkásosztály eszméjének nevezni: — ebből a gondolatmenetből kovácsolja az államügyész ellenem azt a vádat, hogy a munkásosztályt felszólítottam, hogy törekedjék a társadalom többi osztályait az ő osztálya uralmának alávetni.

Ugylátszik, az államügyész azt hiszi, hogy én a vagyonos osztályokat a dolgozó osztályok szolgátságába akarom juttatni, hogy fonákjára akarom fordítani a történelmet és talán a földbirtokosokat a munkások zselléreivé és alkalmazottjaivá akarom tenni.

Bármennyire különbözik is az a két nyelv, amelyen beszélünk, bármennyire barbárok vagyunk is egymás számára: mégis hogy keletkezhetett ez, vagy ehhez hasonló félreértés?

Röpiratomban nyomatékosan utalok arra, hogy a negyedik rendnek megkülönböztető jellemvonása, hogy sem jogi, sem tényleges kiváltság gondolata nem fér össze alapeszméjével, amelyet azután kiváltsággá alakíthatna és a társadalmi intézmények alapjává tehetne.

Mindannyian munkások vagyunk, ha megvan bennünk az az *akarat*, hogy a társadalom számára valamilyen hasznos tevékenységet végezzünk.

Ez a *negyedik* rend, amelynek méhében tehát *semmiféle* új kiváltságnak a csirája nem lappang, azonos az *egész emberiséggel*. Az ő ügye tehát valóban az *egész emberiség* ügye, az ő szabadsága valóban az *egész emberiség szabadsága*, az ő uralma *valamennyiünk* uralma.

Aki tehát a kifejtettem értelemben viszi be az életbe a munkásosztály eszméjét, mint uralkodó társadalmi eszmét, az nem oly ígét hirdet, amely a társadalmi osztályokat elválasztja és egymás ellen uszítja; ellenkezőleg: az a *kien-gesztelődésnek* az egész társadalmat felölelő ígétjét hirdeti.

Amikor ily módon lelkem minden erejével, egész meggyőződésemmel mindenféle *osztályuralom* végét, minden *osztályellentét* kiküszöbölését kívánom, akkor az államügyész avval vádol, hogy a munkásokat arra hívtam fel, hogy

a vagyonos osztályokat az ő osztályuk uralmának vessék alá!

Ujból fel kell tehát vetnem a kérdést: miképpen támadhatott ez a félreértés. Had hivatkozzam megint Schelling államügyésszel, a fiuval szemben az apára:

„Az a médium — írta Schelling — amelynek segítségével a szellemek megértik egymást, az a médium nem a levegő, hanem a közös szabadság, amelynek minden mozdulása elhat a lelkek mélyéig. Amikor valamely ember szellemét nem tölti ki a szabadság tudata, akkor a vele való szellemi érintkezés meg van szakítva, nemcsak mások, de a saját maga számára is. Nem lehet csodálni, ha az ilyen ember nemcsak saját maga, hanem mások számára is értetlenné válik és szörnyü magárahagyottságában hivságos szavakkal gyötri magát, amelyekre megértő válasz sem a saját szívéből, sem a máséból nem jön. Ilyen embertől meg nem értetni: nagy tisztesség isten és ember előtt.“

Ezt írta Schelling, az apa.

Fejtegetéseim végére jutottam. Alig tételezhette fel valaki Önökről, elnök ur és bíró urak azt, hogy ennek a vádnak helyt fognak adni. De talán másfajta számítás volt a vád alapja. A burzsoázia és a kormány között való politikai küzdelem némi lankadt lendületet vett. Lehetek olyanok, akik azt gondolták, hogy ily körülmények között az a vád, hogy a vagyontalan osztályokat a vagyonosak ellen gyűlöletre izgat-

ják, alkalmas csillapító a burzsoázia harci kedve számára; ezt hihették talán, hogy ez a vád, ha önök el is utasítják — hiszen ismerik a calumniare audacter, semper aliquid haeret régi igazságát — úgy fog hatni a burzsoáziára, mint a vizes törülköző a kitüzesedő arcra. S én voltam ennek a műveletnek bünbakjává kiszemelve!

De ezt a célt sem fogják elérni.

Ezt a szándékot is meghiúsítja röpiratom elolvasása, amire ezennel felszólítom a burzsoáziát. Ezt a szándékot is össze fogja törni szavam hatalma s éppen azért kellett védekezésem folyamán a ténykörülményekre olyan részletesen kiterjeszkednem. Burzsoák és munkások, ugyanannak az egy népnek a tagjai vagyunk és egyeknek kell lennünk elnyomóink ellen. Befejezem. Oly férfit, aki, amint azt önöknek kijelentetem, életét ennek a jelszónak szentelte: „a tudomány és a munkások“ az ily férfit a munkája közben ért elítélés épp oly kevéssé érintené, mint egy retorta elpattanása a tudományos kísérleteibe elmerült vegyészt. Az anyag ellenállása talán ráncokat rajzol homlokára, de amint a zavar elmulik, nyugodtan kutat és dolgozik tovább.

De gondoljanak a nemzetre és becsületére, a tudományra és méltóságára, az országra és közszabadságaira és gondoljanak a történelmnek önökről, elnök ur és bíró urak, mondandó ítéletére s erre gondolva: Mentsenek fel!

NYILT LEVÉL

az általános német munkáskongresszust előkészítő
leipzig-i központi Szervező-bizottsághoz
Irta: Lassalle Ferdinand

BEVEZETŐ.

Lassalle Nyílt levele, amely a német munkásmozgalom kiinduló pontja lett, tartalmát tekintve a legelavultabb, de történelmi szempontból legfontosabb irata a nagy agitátornak. Régebbi iratai az eszmehirdetés, az agitáció határát nem lépték túl: ebben a politikai közvetlen cselekvés terére lép, megteszi az első lépést a munkásosztálynak önálló politikai párttá való szervezésére, megfogalmazza a német munkásosztály ama korbéli működési és gazdasági fejlettségének megfelelő programot, kijelöli gazdasági célját és politikai eszközeit s mindezek alapján megépíti szervezetének fundamentumát.

A kor vezető és leginkább balfelé álló polgári pártja: a haladópart a munkásoknak a politikai életben való részvételét nem ítélte szükségesnek. A haladópart felvilágosodottabb tagjai a munkások számára önképző egyesületeket, művelődési köröket alapítottak, egyesek — különösen a Delitzsch-ből való Schultze — angol mintára fogyasztó- és egyéb szövetkezetek alapítását ajánlotta a munkások gazdasági bajainak orvoslására s a liberális közgazdaságtani iskola szellemében a „szabadságtól”

remélte a szociális élet minden fogyatkozásának gyógyítását. Főképen ellenezte az államnak a gazdasági élet küzdelmeibe való beavatkozását s nem az állam közreműködését, hanem az érdekeltek „önsegélyét” ítélte a legalkalmasabb eszköznek egészséges gazdasági élet megteremtésére. A polgári liberáliszmusnak ez a programja már akkor nem volt kielégítő, mert ellentétben állott a gazdasági életnek fejlettségével és azokkal a kulturális, politikai és lelki energiákkal, amelyeket ez a gazdasági fejlődés a munkások lelkéből kiváltott. A forradalom eseményei, a nemzeti egység napirendre kerülése és a megoldására való előkészületek, a kormány és a képviselőház között támadt összeütközések, mindez felkeltette a munkások politikai érdeklődését s ők is részt akartak venni a politikai életben. De amint ezt az akaratukat valóra akarták váltani: észrevették, hogy *politikai jogtalanságuk*, a korlátolt, három osztályu választójog akadályozza meg őket ebben. Amint nem elégítette ki a legintelligensebb munkásokat a haladó-párt politikai programjának ez a pontja: ép oly kevésbé nyugodhattak bele a nekik is ajánlott gazdasági megoldásokba: az állami be-nem-avatkozás és a szövetkezeti önszegély orvosszereibe. Akik a szociális bajok, első sorban a szegénység nagyságát látták és ehhez mérték az önszegély haladásának lehetséges ütemét: azoknak észre kellett venniök, hogy ez a vállalkozás olyan, mint azé a gyermeké, aki kagylóval akarja kihordani a tengert. Avval a manchester-liberáliszmussal szemben, amely a szociális kérdés orvosszerét a szabadságban látta s a bajok okát a politikai rendszer helytelenségében kereste: a mű-

helyben és gyárban dolgozó munkások közvetlen tapasztalataikból megtanulhatták, hogy a baj oka mélyebben van, hogy nem a politikai, hanem a *gazdasági szervezet helytelenségében* rejlik.

Lassalle nyílt levele ezeket a gondolkodó munkások nézeteiben és vágyaiban szétszórt és rendszertelen elemeket foglalta össze szabatos és ezekkel a vágyakkal, tapasztalatokkal összhangzó programmá, amelyet röviden így lehetne összefoglalni: a munkásosztály szervezkedjék külön *politikai párttá*, vivja ki szervezetének segélyével az *általános választójogot*, az általános választójogot használja fel az *államhatalom meghódítására*. A munkásosztály politikai hatalmába került állam pedig oldja meg a *szociális kérdést* oly módon, hogy „a munkásosztályt a saját vállalkozójává” teszi: a munkásokat nagy termelő-szövetkezetekbe egyesíti, amelyek az államtól kapott segély erejével felveszik a versenyt a magántőkével és fokozatosan kiküszöbölik azt.

Ennek a programnak az utolsó pontja: az államsegélyes termelőszövetkezet, mint a kapitalizmus megszüntetője és a szociális kérdés megoldásának emelőrudja, teljesen elévült. Itt kapcsolódott bele Lassalle gondolkodása a legközvetlenebbül a kora viszonyaiba, azokba a megoldási kísérletekbe, amelyekkel a polgári liberalizmus próbálkozott. Csak gondolkodásmódja általános irányainak megfelelően, amely az uralkodó individualis felfogással szemben etatista — így is mondhatni: a manchester-liberáliszmussal szemben *államszocialista* — volt: a szövetkezeti önszegély helyére az államsegélyes szövetkezetet tette. A program *gyakorlati* gazda-

sági részénél nem kifogástalanabb elméleti alapvetése: a munkásosztály kizsákmányolásának az „*ehernes Lohngesetz*”-cel, a bér ércerejü törvényével való magyarázata. A „Nyílt levél” tartalmából kiderül pontosan, milyen értelmezést adott Lassalle a klasszikus közgazdaságtan, különösen Ricardo munkabértörvényének, erre itt külön kitérnünk nem lehet, de nem is szükséges. De annyit a közgazdaságtanban járatlan olvasók számára nem lesz fölösleges megjegyezni, hogy a munkabér nemcsak a munkakeresletnek a kínálathoz való viszonyától függ, hogy a nagyobb munkabérek okozta nagyobb népszaporodásnak a munkabéreket leszállító hatása csak 15—20 év múlva jelentkezik s nem magyarázta meg a munkabérek állandó ingadozását, hogy a bérnek Lassalle fogalmazta ércerejü törvénye talán érvényes volt a korai kapitalizmus idején, amelyet a verseny korlátlan szabadsága jellemzett, de semmi esetre sem érvényes a fejlett kapitalizmus idején, amelyben munkáltatói és munkás-egyesületek, kartellek és szakszervezetek jó részben megszüntették a szabadversenyt. A kapitalizmus gazdasági élete nem olyan egyszerű, hogy államsegélyes szövetkezetekkel elintézni, sem nem olyan könnyen áttekinthető és megérthető, hogy ilyen világos és kevésrétű elméleti magyarázattal kimeríthető lenne. Mégis nagyszerű intuícióval két fejlődési tendenciára rámutatott ezzel Lassalle: a szövetkezetekkel a munka társadalmi organizációjának szükségességére és bértörvényével arra, hogy a mai gazdasági szervezeten belül a munkások kizsákmányolását nem lehet megszüntetni. Egy évtizeden keresztül (1864—1875.) a német munkásmozgalom egyik ágának ez volt az

elméleti és gazdasági programja, amely egyrészt közvetlen és elérhető célt tűzött ki, másrészt a tanyak és gondolathijások felrázására alkalmas agitációs fegyver is volt egyuttal.

A Lassalle-féle programnak ez a gazdasági része nem állhatott helyt Marx mély és forradalmi gazdaságtani kutatásaival és ebből leszűrt szocialista elméletével szemben. A német, de egyuttal az egész nemzetközi szocializmus gazdasági programja a marxizmus műve. A szocialista pártok *gyakorlati* politikája, a demokrácia és a parlamenti politika, amely jó ideig Marxnak és szűkebb követőinek ellenzése közben került bele a munkáspártok akciójába, nagy részben Lassallenak és követőjének, J. B. von Schweitzernek elgondolása. A „Nyílt levél”-nek ma is elevenek azok a tanításai, amelyek a minden társadalmi osztálylyal szembehelyezkedő külön munkáspártnak és az általános választójognak szükségességét hangoztatták. Lassalle államférfiúi tehetségének — a kormányzás az előrelátás művésze — legkitünőbb bizonyítéka, hogy — amikor az európai demokrácia elfordult az általános választójogtól, mivel látta, hogy Franciaországban az általános választójog volt III. Napoleon abszolutisztikus és reakciós politikájának alapja — felismerte az általános választójog demokratikus és forradalmi jelentőségét és a demokrácia kivívását jelölte meg a munkásmozgalom politikai céljául.

*

A „Nyílt levél”-lel elröpült a nagy kő s eleinte tömértelen nehézséggel küzdve, Németország legiparosabb vidékein: Szászországban és Rajna-mentén

megalakult az „Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein“, amelyből, mint sejtből nőtt ki a mai német szociáldemokrácia. Az egyesület ilyen formájában természetesen rég megszűnt, de a német munkásmozgalomnak s az egész világ munkásmozgalmainak egyik fontos lelki tényezője ennek a lassalle-anus alapításnak hagyománya: a munkásmozgalomban uralkodó és nélkülözhetetlen *fegyelemre* először a Lassalle-féle egyesület nevelte rá a munkások elite-jét. Az egyesület a legszigorubb centralizáció és fegyelem alapján állott. Lassalle névleg elnöke, valójában *diktatora* volt a mozgalomnak. Az egyesület belső életére vonatkozó ügyiratot közlünk itt, amelyek a mozgalom strukturáját, de még inkább Lassalle egyéniségét rendkívül élesen jellemzik.

HIRDETMÉNY.

Munkások! A svájci fürdőkbe történő hólnapi elutazásom alkalmából visszatértem dr. Dammer Ottó urat (Leipzig) nevezem ki az egyesület alelnökévé. Kelet-Poroszország bizalmi férfiává, azzal a felhatalmazással, hogy egyes helyeken helyettes bizalmiférfiakat nevezhet ki, a frankfurti parlament volt tagját, Martiny ügyvédet nevezem ki Kaukehmenben. Munkások! Ha volt még valaki, aki agitációnk szükségességét és sikereit kétségbe vonhatta: ellenfeleink cselekedetei, amelyekkel szembe akarna velünk szállni, mindenkinek kételyeit eloszlathat-

ták. Egyrészt az ókonservatív párt Berlinben június 22-én tartott gyűlésén Wagner igazságügyi tanácsos előadása alapján azt a követelést állította fel, hogy hatósági jogkörrel felruházott ipartestületeket állítsanak fel, s juttassanak ebben képviselőket az iparossegédeknek is s ezeknek a testületeknek jogkörébe utalandó a munkabérek megállapítása és szabályozása. Másrészt Schulze-Delitzsch ur a „Berliner Zeitung“ június 21-iki számában közzé teszi, hogy három termelő szövetkezetet alapított s számukra a vagyonos osztályok tagjainál 100.000 tallért gyűjtött össze — az önszegély új fajtája ez — hogy a termelő szövetkezetek megfelelő hitelhez jussanak: mindez rövid, alighogy kibontakozó agitációnknak az eredménye. Munkások! Agitáljatok. Amelyik munkás nem veszi ki részét az agitációból, az nemcsak a közügynek, de a saját ügyének árulója. Minél buzgóbban agitáltok, annál inkább rákényszerítetek ellenségeinket arra, hogy felvegyék velünk a versenyt s megpróbáljanak szembeszállni velünk. Minél inkább versenyre szállnak velünk, annál inkább kénytelenek követeléseink jogosságát elismerni, céljainkat előmozdítani s így saját agitációikkal hiveink számát szaporítani. Éljen a demokratikus szociális agitáció! A viszontlátásra öszszel!

Berlin, 1863. június 27.

Az Általános Német Munkásegylet

Elnöke:

Ferdinand Lassalle.

Ugyanez a szellem szól az alábbi közlésből:

PROKLAMÁCIÓ.

Az Általános Német Munkásegyletnek sok helyen való gyarapodása szükségessé teszi, hogy az eredeti és különben is ideiglenes alapszabályokat különféle tekintetben módosítsuk.

Az eddigi szabályok szerint a helyi csoportok megbízottainak kinevezése csakis reám tartozott.

A Rajnamenti helyicsoportok nagy taglétszámára való tekintettel azonban kívánatosnak látszik az, hogy a bizalmiférfi állás betöltésénél a helyicsoportok is meghallgattassanak, hogy ily módon e fontos állás betöltésénél az egyesület helyi tagjai bizalmának módja legyen érvényesülni.

Elrendelem tehát, hogy egyelőre csak a Rajna jobbparti vidékén, nevezetesen Barmenben, Elberfeldben, Düsseldorfban, Ronsdorfban, Solingenben, Wermelskirchenben az Általános Német Munkásegylet tagjai rendkívüli közgyűléseket tartsanak, amelyeken, hogy érvényes határozatokat hozhassanak, a jogos tagok felének kell legalább résztvenni. Ennyi tag jelenlétét a jegyzőkönyvben konstatálni kell.

E közgyűlések mindegyike abszolút szótöbbséggel három jelöltet ajánljon nekem a bizalmiférfi állásra, s ezek közül fogok én választani. A jegyzőkönyvben fel kell tüntetni hány szavazat esett mindegyik jelöltre. Ugyancsak jegyzőkönyvi nyilatkozat veendő ki minden jelölttől arra nézve, elfogadja-e vajjon az állást.

Természetes, hogy a mostani megbízottakat újra jelölhetik a helyi csoportok, aminthogy ez a mostani intézkedésünk egyáltalán nem a jelenlegi bizalmiférfiak iránt való elégedetlenségnek vagy bizalmatlanságnak a jele, hiszen közülük igen sokan dicséretreméltó buzgósággal dolgoznak. Ez a rendelkezés általános jellegű, s hivatva van az Általános Német Munkásegylet felvirágzását előmozdítani.

A bizalmiférfiállás összeférhetetlen a helyi pénztáros vagy pénztároshelyetteség állásával. Ugy hogyha a helyi csoport ilyen tisztviselőket ajánlana a bizalmiférfi állásra és ha én őket ez alapon kinevezném, akkor pénztárosi állásukról le kell mondaniook.

A főntebbiek végrehajtására megbízottamul kinevezem az Általános Munkásegylet választmányi tagját Karl Klings-et Solingenben, megbízom, hogy ezt a proklamációt alkalmas módon a helyi csoportok tagjainak tudomására hozza. Azután személyesen jelenjen meg a fent felsorolt városokban, hívja össze a rendkívüli közgyűléseket, elnököljön azokon, olvastassa ott fel ezt a proklamációt és vagy azonnal, vagy később összehívandó gyűléseken ejtse meg a választásokat, állíttassa ki a jegyzőkönyveket és küldesse el azokat hozzám.

Utasítom az összes bizalmiférfiakat, hogy megbízottamat eme utasítás végrehajtásánál támogassák, valamennyi rendelkezésének úgy engedelmeskedjenek, mintha az enyémeek volnának. Felhatalmazom, hogy mindazokat a bizalmiférfiakat, akik rendelkezéseimnek nem

tesznek eleget, haladéktalanul felfüggeszthesse, helyettük új bizalmiférfiakat nevezhessen ki s evégből felruházom őt mindazokkal a jogokkal és mind azzal a hatalommal, amely engem megillet.

Berlin, 1864. március 17-én.

Az Általános Német Munkásegylet

Elnöke:

Ferdinand Lassalle.

Ami fonákság volt ebben, hogy egy demokrá-
tikus párt vezére „rendelem, utasítom, kinevezem”
hangon beszél párthíveivel, ami visszatetsző és izlés-
telen volt egyáltalán az egész proklamáció-stilusban,
amely inkább illik katonai napiparancsokba, mint
pártközlésekbe: a fonákságok, izléstelenségek, a
Lassalle sok részben teatralis egyéniségének követ-
kezményei kivesztek vele együtt. A mozgalom erő-
södésével ezek az elemek a politikai és gazdasági
fegyelmélettség erős értékeivé fejlődtek ki.

A fordító.

Uraim!

Hozzám intézett irásukban felszólítottak en-
gem arra, mondjam el valamely nekem alkal-
masnak tetsző formában véleményemet a mun-
kásmozgalomról és azokról az eszközökről,
amelyekkel élnie kell avégből, hogy a munkás-
osztály sorsát politikai, gazdasági és szellemi
tekintetben megjavíthassa, ugyszintén arról is,
hogy minő értéke van az egyesületeknek a va-
gvontalan néposztályok számára. Szívesen te-
szek eleget kívánságuknak s a legegyszerűbb,
a dolog természetéből következő formát: a *nyílt
levél* formáját választom.

Előre akarom bocsátani, hogy nagymérvű
elfoglaltságom miatt levelemben a legnagyobb
rövidségekre kell törekednem. Ez egyébként az
Önök céljának is megfelel.

Múlt év október havában tanácskoztak
Önök Berlinben először a német munkáskon-
gresszus ügyeiről. Noha én akkor éppen távol
voltam, mégis figyelemmel kísértem tanácskozá-
saikat, amelyeken két ellentétes felfogás küz-
dött egymással.

Az egyik szerint Önök egyáltalán ne törőd-

jenek a *politikai* mozgalommal, amely az Önök érdekeit nem is érinti.

Evvvel ellentétben a másik azt kívánta, hogy Önök *csatlakozzanak* a porosz *haladó* párthoz és alkossák annak önzetlen kórusát és visszhangját az országban.

Ha akkor részt vehettem volna gyűlésükön, mindkét álláspontot elleneztem volna.

A legnagyobb korlátoltságra vall az a hit, hogy a munkásoknak nem kell törődniök a *politikai* mozgalommal és fejlődéssel.

Ellenkezőleg: a munkások jogos érdekeik kielégítését csak a *politikai szabadság* segítségével érhetik el.

Gyülekezhetnek-e vagy sem, megvitathatják-e érdekeiket, azok érvényesítésére alapíthatnak-e egyesületeket: mindezek oly kérdések, amelyek a *politikai helyzettől* és a *politikai törvényhozástól* függenek. Így hát nem is érdemes behatóan foglalkozni az ilyen korlátolt felfogással.

De ugyanolyan helytelen és téves azt ajánlani Önöknek, hogy csak a haladó-párt *független* tekintsék magukat.

Igazságtalanság lett volna ugyan el nem ismerni azt, hogy a porosz haladó-párt az idén, a porosz kormányval való konfliktusában, a költségvetési joghoz való ragaszkodásával és a katonai újjászervezés ellen irányuló akciójával, tett bizonyos, ha nem is jelentékeny szolgálatot, a *politikai szabadság* ügyének.

Mindazonáltal már akkor is elfogadhatat-

lan volt ez az ajánlat, még pedig a következő okokból:

Először is már eleve sem illett volna ilyen magatartás oly hatalmas és önálló, sokkal inkább elvi *politikai* célokat követő párthoz, mint aminőnek a *német munkás-pártnak* lennie kell, szemben olyan párttal, a porosz haladó-párttal, amely elvi szempontból csak a porosz alkotmányhoz való ragaszkodást írta zászlájára, amely csak a katonai szervezet átalakítása ellen tiltakozik — amit más német államokban meg sem kísérelnek — vagy amely pusztán a költségvetési jog sértetlen fentartását — amelyet más német államokban meg sem támad senki — teszi harcának egyetlen tartalmává.

Másodszor egyáltalán nem volt bizonyos, vajjon olyan méltósággal és erővel harcolja-e majd végig a porosz haladó-párt a kormányval való konfliktusát, amely méltó a munkásosztály meleg támogatására.

Harmadszor az sem volt bizonyos, vajjon a porosz haladó-párt a kormányval szemben esetleg kivivandó diadalát az *egész nép* javára avagy csak a burzsoázia kiváltságainak megerősítésére fogja-e felhasználni; vagyis, hogy ezt a diadalát a munkásosztály demokratikus alapelvei és jogos igényei szempontjából egyaránt fontos általános, egyenlő és közvetlen választójognak visszaállítására fogja-e felhasználni. Igen vagy nem?

Az utóbbi esetben semmi jogot sem formálhatott volna a munkásosztály támogatására.

Arra az ajánlatra nézve akkor ezeket mondtam volna Önöknek:

Ma megtoldhatom ezt még avval, hogy azóta kiderült, aminek előrelátása már akkor sem volt valami nehéz feladat, hogy a porosz haladó-párt hijjával van annak az erőnek, amely szükséges lett volna ahhoz, hogy a közte és a porosz kormány között támadt nem is túl fontos összeütközésben méltón és győzelmesen állja meg helyét.

A kormány kétségbe vonta a költségvetés megszavazásának jogát. A haladópárt ennek ellenére részt vesz a képviselőház tanácskozásai-
ban, tárgyalásokba bocsátkozik avval a miniszteriummal, amelyről *ő maga állapította meg, hogy büntetőjogi módon felelősségre kell vonni.* Evvel az ellentmondó viselkedésével, amely *páratlanul álló gyöngeségnek és méltatlanságnak* a példája, lealacsonyítja nemcsak önmagát, de a népet is.

A haladópárt a kormánynak saját maga megállapította *alkotmányellenessége* ellenére részt vesz a tanácskozásokban, vitákban, a kormány parlamenti ügyleteiben. Evvel segédkezet nyújt ahhoz, *hogy a kormány az alkotmányosság látszatát föntarthassa.*

A haladó-pártnak arra az álláspontra kellett volna helyezkednie, hogy mindaddig nem vesz részt a képviselőház tanácskozásaiban, amíg a kormány ki nem jelenti, hogy abba hagyja a meg nem szavazott költségek utalványozását. Evvel a kormányt az elé az alternatíva elé állította volna, hogy *vagy* tiszteletben

tartja a képviselőház alkotmányos jogát, vagy pedig lemond az alkotmányos kormányzás minden eszközéről és látszatáról is, nyíltan és leplezetlenül abszolút kormány gyanánt viselkedik, vállalja az ilyen terhelő *óriási felelősséget* s így a párt idézte volna fel azt a válságot, amelynek folyamán a nyílt abszolútizmusnak kellett volna bekövetkeznie. Ehelyett a haladó-párt módot adott a kormánynak arra, *hogy az abszolút uralkodás hasznát összekapcsolja a látszatra alkotmányos állapot előnyeivel.*

S így ahelyett, hogy a kormányt belekergette volna a nyílt abszolútizmusba s a népet a tények erejével világosította volna fel az alkotmány hiányáról: ehelyett az alkotmányosság eme komédiájában szerepet vállalt s így hozzájárult annak a látszatnak a megóvásához, amely mint minden csak látszaton alapuló kormányrendszer megtéveszti a nép ítéletét és megrontja erkölceit.

Evvel a viselkedéssel ez a párt bebizonyította, hogy elszánt kormánynyal szemben mindenkor tehetetlen marad.

Ez a párt azt is bebizonyította, hogy a szabadság érdekeinek igazi előmozdítását tőle várni sohasem lehet.

Ez a párt bebizonyította, hogy nincsen jogos igénye a demokratikus néprétegnek támogatására és hogy főképpen hijával van a politikai tisztességérzet ama fokának, amelynek a munkásosztályban elevenen kell élnie.

Evvel kell ma kiegészítenem mondanivalóimat.

Ma is csak úgy, mint akkor, meg kellene Önöknek még mondanom, hogy nem képviselheti a német munkásosztályt az a párt, amelyiket porosz fennhatóságról felállított dogmája arra kényszerít, hogy a porosz kormányt tartsa a német ujjászületés hivatott messiásának, holott Hessent sem véve ki, nincsen német kormány, amely a porosznál visszamaradottabb volna, holott Ausztriát is ide számítva, alig van német kormány, amely a porosznál előrehaladottabb ne volna. Ez a dogmatikus hite ezt a pártot az élettől annyira elfordultnak, elkapottnak és nagy szavakon tulmenő elhatározásra annyira képtelennek bélyegzi, hogy tőle a német nép szabadságának valódi előmozdítását senki sem remélheti.

Az eddig elmondottak alapján megállapítható, milyen magatartást kell a munkásosztálynak tanúsítania a haladó-párttal szemben s milyen viszonyban kell vele állania.

A munkásosztálynak önálló politikai párttá kell alakulnia s az általános, egyenlő és közvetlen választójogot kell a párt elvi jelszavává és lobogójává választania. A munkásosztály képviselete Németország törvényhozó testületeiben — csak ez elégítheti ki politikai szempontból a munkásosztály jogos igényeit. A munkásosztály politikai programja nem lehet más, mint az ezért a célért minden törvényes eszközzel megindítandó törvényes agitáció.

Az is világos, hogy milyen lesz ennek a

munkás-pártnak a porosz haladó-párthoz való viszonya.

A haladó-párttal szemben a következő egyszerű taktikát kell alkalmaznia a német munkáspártnak: mindenütt önálló és külön pártként kell megalakulnia. Ennek ellenére a haladó-pártot minden oly kérdésben támogatnia kell, amelyben érdekeik közösek; ellenben el kell fordulni tőle, sőt fel kell lépni ellene, valahányszor ezektől a közös érdekektől eltávolodik; a haladó-pártot ily módon kényszeríteni kell arra, hogy bátrabban haladjon előre és tul-emelkedjék eddigi színvonalán, vagy pedig, hogy mind mélyebbre süllyedjen a jelentéktelenségnek és hatalom nélküli valóságnak abba a posványba, amelyben már ma is térdig benne van.

Ennyit egyelőre a politikai teendőkről.

Térjünk rá most az Önök felvetette s az Önöket joggal inkább érdeklő szociális kérdésre. Fájdalmas mosolylyal olvastam a lapoknak azt a híret, hogy kongresszusuk ideiglenes napirendjén ott szerepel a szabad költözködés és a szabad iparüzés kérdése is.

Uraim, Önök, a szabad költözködéstről akarnak vitát kezdeni?

Schiller disztichonját juttatja eszembe ez a szándékuk: „Jahre lang schon bedien' ich mich meiner Nase zum Riechen, Aber hab' ich an sie auch ein erweisliches Recht?“

Ugyanigy vagyunk a szabad iparüzés kérdésével is.

Mindezek a viták ötven évvel ezelőtt időszerűek lettek volna, de ma?

A szabad költözködési jog és a szabad iparüzés joga olyasvalami, amiket a törvényhozó testület vita nélkül elhatároz és törvénybe iktat: de vitatkozni senki sem vitatkozik róluk.

Avagy talán a német munkásosztálynak kedve volna ama gyülekezetek komédiáinak eljátszásához, amelyeknek tevékenysége hosszú beszédek elmondásából és megtapsolásából áll?

A német munkásosztályban lakozó komolyság és tetterő elég nagy ahhoz, hogy ily száználmas szereptől megóvja.

De Önök takarékpénztárakat, rokkant- és betegeket-segélyező pénztárakat akarnak talán alapítani?

Elismerem: ezeknek az intézményeknek van némi, noha egészen jelentéktelen és szóra is alig érdemes hasznunk.

Azonban élesen el kell határolni egymástól két kérdést, amelyeknek különben sincs egymáshoz semmi köze.

Az-e az Önök célja, hogy az egyes munkás nyomoruságát elviselhetőbbé tegyék, hogy kivédjék a könnyelműség, a betegség, az öregség s minden fajta balesetek kártékony hatásait, amelyek véletlenül, vagy szükségszerűen fellépve, az egyes munkásokat még a munkásosztály normális elemódjának színvonala alá is lenyomják?

Ez esetben a beteg-, rokkant-, takaré- és egyéb pénztárak helyén való eszközök. Leg-

feljebb azt lehetne mondani, hogy ilyen célért nem érdemes egész Németországban mozgalmat indítani, nem érdemes a német nemzethez tartozó összes munkásokat az általános agitáció eszközeivel megmozdítani. Nem érdemes mesterséges eszközökkel vajudásra indítani a hegyeket, ha csak egy kis egérkéhez akar jutni az ember.

Ezt a korlátolt és alárendelt célt rá lehet bízni a helyi egyesületekre és helyi szervezetre, amelyek különben is jobban munkálkodhatnak érdekében.

Avagy pedig az az Önök célja, hogy az egész munkásosztály normális helyzetét megjavítsák és mai életszínvonala felé emeljék?

Természetesen, ez az Önök célja és nem is lehet más. De csak rá kell mutatni ezekre, a két célt élesen elválasztó határvonalakra s akkor Önök e rámutatásból jobban megértik, mint hosszú értekezésekből, hogy mennyire nem várható ezektől az intézményektől ennek a második célnak az elérése és hogy ennél fogva mennyire közömbösek a mostani munkásmozgalomra ezek az intézmények.

Csak egyetlen szakértőre fogok evégből hivatkozni, a konzervatív és royalista Huber tanár véleményére, aki a szociális kérdés és a munkásmozgalom tanulmányozásával oly sokat foglalkozott.

Azért hivatkozom szívesen erre a férfura — s levelemben többször fogok reá hivatkozni — mert politikai tekintetben teljesen ellentétes, gazdasági tekintetben is eltérő állásponton áll s

így az ő tanuságtétele legalkalmasabb annak a gyanunak az eloszlatására, mint ha én politikai elfogultságtól elvakítva tulajdonitanék olyan kevés értéket azoknak az intézményeknek. Másrészt azért fogok rá hivatkozni, mivel Huber tanár épp oly távol állva az én politikai nézeteimtől, mint a liberalizmustól s elég elfogultatlannak tekinthető nemzetgazdasági kérdésekben, szemben a liberális iskola híveivel, akik nemzetgazdasági kérdésekben kénytelenek a munkásokat s hogy ezt jobban megtehessék, előbb saját magukat félrevezetni, mert csak így hozhatják a dolgokat tendenciákkal összhangba.

„Anélkül, hogy a takarékpénztárak, segélypénztárak, betegpénztárak viszonylagos hasznosságát kétségbe vonnám, — mondja Huber tanár — meg kell állapítani, hogy ezek nagy hátrányokkal is járhatnak, amennyiben hasznosabb dolgoknak utját állják“.

Kártékony hatásukat soha nagyobb mértékben nem gyakorolhatnák és soha hasznosabb dolgoknak utját nem állhatnák, mint az esetben, ha a nagy általános német munkásmozgalmat erőit lefoglalnák, avagy csak meg is osztanák.

Különféle ujságok s amint az Önök levele is mondja, különféle helyekről azt ajánlják Önöknek, hogy a munkásosztály helyzetének javítására használják fel a Schulze-Delitzsch szervezeteit, hitelt és előleget nyújtó egyesü-

leteit, nyersanyagot előlegző és fogyasztási szövetkezeteit.

Arra kérem Önöket, hogy az ezután elmondandókat kísérvék fokozottabb figyelemmel.

Schulze-Delitzsch-et három szempontból lehet szemügyre venni.

Politikai szempontból a haladó párthoz tartozik, amelyet fennebb már jellemeztünk.

Másodszor arra is jogot formált, hogy nemzetgazdásznak tartsák. Mint elméleti nemzetgazdász a liberális iskola alapján áll s osztzik ennek az iskolának minden tévedésében, csalódásában és elvakultságában. Azok az előadások, amelyeket a berlini munkásoknak tartott, bizonyítják ezt. Hamisan jellemzi a dolgokat s oly következtetéseket von le, amelyek nincsenek összhangban az előzményekkel. Azonban sem Önöknek nem célja, sem nekem nem szándékom, hogy e helyen Schulze-Delitzsch nemzetgazdaságtani elméletét megbiráljam, tévedéseit és hamis okoskodásait kimutassam, amelyek különben nem is az ő, hanem az iskolájának tévedései. Egyébként amúgy is kénytelen leszek tanításainak lényegével foglalkozni.

Schulze-Delitzsch-nek azonban *harmadszor* elméleti nemzetgazdaságtani álláspontján túlmenő gyakorlati jelentősége is van.

Pártjának, a haladó pártnak tagjai közül ő az egyedüli — s ezt annál inkább javára kell betudni — aki tett valamit a népért.

Lankadatlan tevékenysége révén, amelyet magára hagyva és nyomasztó viszonyok kö-

zött fejtett ki, a német szövetkezeti mozgalom apja és megalapítója lett. Evvel nagy s következményeiben messzeható szolgálatot tett az egyesülés gondolatának általában, s evvel oly érdemet szerzett, amelyért, most mikor ezeket a sorokat írom, noha elvi ellensége vagyok neki, gondolatban szeretném melegen megszoritani a kezét. Igaznak és igazságosnak lenni az ellenféllel is: — ez oly kötelessége a férfinak, amelyet különösen a munkásosztálynak van oka tiszteletben tartani.

Hogy már ma a német munkásmozgalom foglalkozhatik egyáltalán azzal a kérdéssel, hogy vajjon az egyesülés ügyét az ő szellemében, vagy az *enyém*ben kell-e megvalósítani, ez nagyrésztben az ő érdeme, ez az igazi érdeme, s ezt nem lehet eléggé megbecsülni.

De bármily őszintén elismerem ezt az érdemét, azért mégis bíráló szemmel kell megvizsgálni a következő kérdést:

Várható-e a Schulze-Delitzsch-féle egyesületektől, a hitel, előlegegyesületektől, a nyersanyagot beszerző és fogyasztási szövetkezetektől a munkásosztály sorsának javulása?

Erre a kérdésre *nemmel* kell válaszolni.

E válasz helyességének bebizonyítása igen könnyű.

A hitelt, előleget nyújtó és nyers anyagot beszerző szövetkezeteknek fontossága csak azok számára van, akiknek saját üzletük van: tehát a kisiparosok számára. A szűkebb értelemben vett munkásosztály számára, a nagyipari üzemekben dolgozó munkások számára, akiknek

nincsen olyan saját üzletük, amelynek hitelre és nyers anyagra szüksége volna: ezek az egyesületek nem is léteznek.

Ezek tehát csak a kisipari üzemeknek válhatnak hasznára.

De ezekkel kapcsolatban is tekintettel kell lenni két lényeges körülményre, amelyet figyel-mükbe ajánlok.

Először is az ipari fejlődéssel szükségképpen együtt jár, hogy a kisiparos és a törpe üzem helyére mindinkább a gyárszerű nagy üzem lép s így az iparosoknak napról-napra növekedő tömege válik nagyiparban foglalkoztatott tulajdonképpeni munkássá. Angolországban és Franciaországban, amelyek gazdasági fejlődés tekintetében előttünk járnak, fokozottabban mértékben látható ez, mint Németországban, amely egyébként óriási léptekkel halad előre ezen az uton. Saját tapasztalataik bizonyíthatják ennek az igazságát.

Ebből következik, hogy a Schulze-Delitzsch-féle hitelszövetkezetek, előleget és nyers anyagokat adó egyesületek, még ha valóban segítenének is a kismesteréken, az ipar szükségyszerű fejlődése következtében napról-napra inkább eltűnő és csökkenő embercsoportoknak válnának javára, amelyet művelődésünk haladása egyre nagyobb mértékben sodort bele abba a munkásosztályba, amely a segítség ezen formájának semmi hasznát nem látja. S ez csak az *első* ellenvetésünk, a másik ezzel összefüggő, de következményeiben sokkal fontosabb, így hangzik: a gyárban folyó nagyipari termelés versenyével

szemben, amely a kisipari üzemeket napról-napra jobban háttérbe szorítja, a hitel- és nyers anyagszövetkezetek a kismestereknek egyáltalán nem adnak védelmet. Ujból Huber tanár megállapítására hivatkozom: „Sajnos, — mondja miután Schulze-Delitzsch-féle hitel és egyéb szövetkezeteket csak úgy, mint én itt dicsérettel megemlítette — sajnos, hogy az a feltevés, hogy ezeknek a törpe üzemeknek a nagyiparral szemben való versenyképességét megteremtenék, egyáltalán nem helytálló.”

Álláspontom helyességét azonban minden külső tanúságtételnél jobban bizonyítják a dolog mivoltából következő okaim.

Meddig terjedhet a hitelszövetkezetnek és az olcsó és jó nyersanyag beszerzésének hatása? Ugyebár addig, hogy a szegény iparos számára lehetővé teszi azt, hogy versenyezzen a jómódu iparossal, akinek mestersége folytatására szükséges tőkéje meg van. Tehát legfeljebb egyenlő helyzetbe hozhatja az inséges kismestert azzal, aki nem szűkölködik a szükséges tőke nélkül. Az alapvető tény azonban éppen az, hogy a szükséges tőke nélkül nem szűkölködő kisiparos sem tud megállni a nagytőkének és a gyári tömegtermelésnek versenyével szemben, egyrészt mivel a nagyüzem termelő költségei alacsonyabbak, másrészt mivel a tömegtermelésnél minden egyes előállított darabra kisebb profitra esik s végül egy csomó más, a nagyipar természetéből következő előny miatt. Mivel tehát a hitel és nyers anyag szövetkezetek a vagyontalan kisiparosokat legfeljebb arra a szín-

vonatra emelhetik fel, amelyen a kellő tőkével felszerelt iparosok állanak s mivel ezek sem tudnak helytállani a nagyipari gyárüzem versenyével szemben: ugyanaz a helyzet áll elő azokra az iparosokra, akik csak a szövetkezetek segítségével tudják üzemüket folytatni.

Ezek a szövetkezetek tehát legfeljebb csak meghosszabbíthatják azt az élet-halálharcot, amelynek folyamán a kisiparnak a nagyüzemmel szemben el kell buknia s így megszorítják ennek az élet-halálharcnak gyötrelmeit, haszontalan módon meglassítsák a kultúra fejlődését. Ime, ez lehet az eredményük a kisiparosok osztályának szempontjából. A nagy iparban foglalkoztatott s napról-napra növekedő munkásosztály érdekei szempontjából számba sem jöhetnek.

Most még a fogyasztási szövetkezeteket kell szemügyre vennünk.

A fogyasztási szövetkezetek hatása kiterjedhetne az egész munkásosztályra.

Ennek ellenére teljesen alkalmatlanok a munkásosztály helyzetének javítására. Ezt világossá teszi Önök előtt a következő három ok, amely alapján véve csak egyetlen egy.

1. A munkásosztály rossz helyzete, amint azt az alább kifejtendő gazdasági törvény bizonyítani fogja, nem fogyasztó, hanem *termelő mivoltából* származik. Hatálytalan segély tehát az olyan, amely a munkáson mint fogyasztón akar segíteni, ahelyett, hogy azon a ponton segítene rajta, amelyikből bajai származnak: mint termelőn.

Mint fogyasztók már ma is általában mindannyian egyenlők vagyunk. Mint a csendőr szemében, az eladó szemében is minden ember egyenlő, ha csak fizet.

Igaz, hogy csekély fizetőképessége miatt a munkásosztály számára ebből káros mellékkörülmény állt elő, amely azonban a munkásosztály fő bajával semmiféle összefüggésben nincs: az ugyanis, hogy mindent csak kicsinyben vásárolhat be és így ki van szolgáltatva a szatócs — shopkeeper — uzsorájának. Ezen valóban segítenek a fogyasztási szövetkezetek, de eltekintve attól, hogy 3. alatt látni fogjuk, mennyire foganatos ez a segítség és hol vannak szükségképpen határai, ezt a korlátozott segítséget, amely a munkásosztály szomorú helyzetét éppen hogy valamivel elviselhetőbbé teszi, nem szabad összetéveszteni a munkásosztály helyzetét megjavító azon eszközökkel, amelyek megszerzéséért a munkásosztálynak harcolnia kell.

2. Az az *ércerejű* gazdasági törvény, amely a mai viszonyok között, kínálat és kereslet uralma alatt a munkabért meghatározza, a következő: az általános munkabér mindenkor azonos az önfenntartásnak ama megszokáson alapuló eszközeivel, amelyek valamely nép számára a megélhetést és szaporodást éppen hogy lehetővé teszik.

A valódi munkabér mint valami inga e körül a pont körül végzi kilengéseit, anélkül, hogy bármikor is huzamosan akár fölébe emelkedhetnék ennek a pontnak, akár alája süllyed-

hetne. A munkabér állandóan nem emelkedhetik e fölé az átlag fölé, mert különben a munkások változott jobb sorsa megnövelné a munkásházasságok számát, gyorsabbá tenné szaporodásukat, megsokasítaná a munkáslakosságot és így a munkát kereső kezeket is, amelyek azután a munkabért újból vagy előbbi színvonalára nyomnák le vagy még az alá is.

A munkabér állandóan nem maradhat mögötte az életfentartás szükségleteinek, mert különben kivándorlás, házasságtól és gyermekek nemzésétől való tartózkodás s végül a munkások számának nyomoruságokozta apadása következik be, ami viszont csökkenti a munkásokban való kínálatot s a munkabért régi színvonalára hajtja fel.

A valódi átlagos munkabér tehát az a keringő mozgás, amely e körül a súlypont körül megy végbe, amelybe mindig visszajut s egyszer (az egyetemes vagy részleges fellendülés korszakaiban) e fölé emelkedik, máskor (a részleges vagy általános inség vagy válság idejében) ez alá süllyed.

Az, hogy az átlagos munkabér nem emelkedhetik a valamely nép szokásaival összhangban álló lét és fajfentartási költségek fölé — ez az a kegyetlen és *ércerejű* törvény, amely a munkabért a mai viszonyok között szabályozza.

Ezt a törvényt senki sem vonhatja kétségbe. Annyi nevet hozhatnék fel támogatására, ahány nagy és híres neve van a nemzetgazdaság tudományának, éppen a liberális iskola hívei közül, mert éppen a liberális közgazda-

sági iskola volt ennek a törvénynek felfedezője és hebizonyítója.

Ezt a kegyetlen és *ércerejű* törvényt vessék Önök uraim mélyen szívébe s tegyék gondolkozásuk alapjává.

S ezen a ponton Önöknek és az egész munkásosztálynak csalhatatlan eszközt adhatok kezébe, amelynek segítségével elkerülhetik a csatlódásokat és tévedéseket.

Kérdezzék meg Önök mindenkitől, aki Önöknek a munkásosztály helyzetének javításáról beszél, elismeri-e ezt a törvényt, vagy sem.

Ha nem ismeri el, akkor Önök tudni fogják, hogy az illető vagy félre akarja Önöket vezetni, avagy pedig nemzetgazdasági dolgokban szánalmasan tudatlan. Mert amint már említettem, a liberális közgazdasági iskola valamennyi számottevő nemzetgazdászja elismeri. Adam Smith és Say, Ricardo és Malthus, Bastiat és John Stuart Mill egyetértően igaznak ítélik. A tudomány művelői között e pontban nincsen eltérés.

Ha pedig az, aki a munkásosztály sorsának javításáról szól, az Önök kérdésére azt feleli, hogy elismeri ezt a törvényt, akkor Önök kérdezzék meg tőle:

miképpen akarja a törvény hatályát megszüntetni?

Ha erre nem tud válaszolni, akkor hagyják ott, mert akkor léha fecsegővel van dolguk, aki vagy Önöket, vagy saját magát akarja rászedni és üres szavakkal elvakítani.

Vegyük kissé behatóbban szemügyre ennek a törvénynek hatásait és természetét.

Más szóval így is ki lehetne fejezni ezt a törvényt:

A munka hozadékából (termelésből) annyit vonnak le és osztanak szét a munkások között, amennyi életük fentartására szükséges. (Munkabér.)

A termelésnek — a munka hozadékának — egész fenmaradó feleslege a vállalkozók osztályrésze.

Ennek az *ércerejű* és kegyetlen törvénynek a következménye, — s erre gondolva neveztem én Önöket abban a *Munkásprogrammomban*, amelyre levelükben hivatkoznak, a kitagadottak osztályának — hogy Önök nem részesülnek a munka produktívitásának a civilizáció előidézte fokozásában, vagyis a munkának megnövekedett hozadékában, saját munkájuk bővebb gyümölcszeiben. A munka termelte javakból Önöké az, ami az élet fentartására kell: minden egyéb a vállalkozóké.

Mivel a munka produktívitásának (termelékenységének) fokozása számos iparcikket olcsóbbá tesz: megeshetik, hogy a munka bővebb gyümölcsözése az Önök helyzetét nem mint termelőket, hanem mint fogyasztókat, átmenetileg szintén megjavítja. De ez az előny nem termelő mivoltukban jut ki Önöknek, nem érinti és nem változtatja meg a munka hozadékának Önökre eső hányadát, csak fogyasztó mivoltukat érinti, aminthogy általában a vállalkozóknak és a többi, a termelésben részt sem

vevő embereknek, mint fogyasztóknak a helyzetét megjavítja, még pedig ezeket jobban, mint az Önökét.

De ezt az előnyt is, amely mint embereknek és nem mint munkásoknak jut Önöknek, megszünteti az az ércerejű és kegyetlen törvény, amely a munkabért megint visszaszorítja a lét-fentartás költségeinek színvonalára.

Megtörténhetik, hogy ha a munkának ez a bő gyümölcsözése és a nyomában járó olcsóság hirtelen következik be és ha ez időben összeesik a munkások után való nagyobb keresletnek hosszabb ideig tartó szakával, megtörténhetik ilyenkor, hogy a szerfölött olcsóvá lett árucikkek részeivé lesznek annak, amire valamely népnek megszokás alapján szüksége van élete fentartására.

De az, hogy a munkások és a munkabér állandóan ott mozognak azon a határon, ahol valamely kor szükségletei szerint a lét-fentartás eszközei végződnek, néha innen vannak rajta, néha tulmennek rajta: mindez változatlan marad.

Ezt a határt valamely korban a körülmények összetalálkozása kiigazíthatja és így megeshetik, hogy a munkások helyzetének összehasonlítása azt mutatja, hogy későbbi századokban vagy későbbi emberöltőkben is — amikor ugyanis az élet-fentartás megszokott szükségletei nagyobbak lettek — a munkásosztály sorsa az előbbi századokhoz vagy nemzedékekhez viszonyítva valamelyest megjavult.

Noha tulajdonképpen tárgyammal csak ke-

vessé függ össze, mégis ki kellett erre térnem, uraim, mert azok, akik Önöket félre akarják vezetni, Bastiat példája szerint mindig erre, ezekre a századok és emberöltők folyamán keresztül megvalósult javulásokra hivatkoznak üres és tartalmatlan szavataikban.

Figyeljenek jól szavaimra, uraim. Azt állítom: az említett okok alapján megtörténhetik, hogy ha különböző korszakokat hasonlítunk össze, azt találjuk, hogy a szükséges létminimum és így a munkásosztály helyzete javult. Így van-e ez valóban, valóban megjavult-e századok folyamán, még pedig maradandóan megjavult-e a munkásosztály sorsa? Ezt csak olyan bonyolult és nehéz, olyan tudományos vizsgálatok alapján lehetne megállapítani, amelyek nem tellenek ki azoktól, akik szüntelen csak azzal mulattatják Önöket, hogy tankönyvekből kiírják, milyen drága volt száz év előtt a karton és milyen sok kartonruhát vásárolhatnak most Önök maguknak.

Nincs szándékomban ezt a kérdést itt vizsgálat tárgyává tenni. Mert ebben az írásban nemcsak arra kell ügyelnem, hogy tudományosan megtámadhatatlan, hanem arra is, hogy csak könnyen megokolható dolgokat állítsak. Tegyük fel tehát, hogy ezek a legalacsonyabb életszükségletek és így a munkásosztály helyzete az évszázadok folyamán maradandó módon megjavult.

De azt meg kell Önökkel értetni, uraim, hogy ezek a közhelyek legfeljebb csak arra lehetnek jók, hogy az Önök figyelmét a lényeges

kérdésről eltereljék és az egészet fonákul állítják be.

Félrevezetik, rászedik Önöket, uraim.

Ha Önök a munkások helyzetéről és ennek javulásáról szólnak, akkor Önök a *saját* sorsukat *kortársaik* sorsával hasonlítják össze, vagyis összehasonlításuk alapjává *ugyanannak* a kornak megszokott szükségleteit teszik.

De *amazok* Önöket azzal mulattatják, hogy a mai munkás sorsát az elmúlt századok munkásaival hasonlítják össze!

De ha feltesszük is, hogy a megszokott szükségletek minimuma valóban emelkedett, ha az Önök helyzete jobb is, mint a 80, 200, 300 év előtt élt munkásoké volt, milyen értéke van ennek a dolognak Önökre nézve és minő kielégülést adhat ez Önöknek? Semmilyen, amint-hogy nem ad az a kétségbevonhatatlan tény sem, hogy az Önök helyzete jobb, mint a botokudoké vagy az emberevőké.

Az emberi kielégülés minden korban attól a viszonytól függött, amely a kielégülés eszközei és *abban a korban szokásos életszükségletek* között van, vagy más szóval attól, hogy a szükséglet kielégítésnek mennyi olyan eszköze van, amely *tul van a megszokott életszükségletek legalsó határán*. A legegyszerűbb életszükségletek minimumának növekedése olyan szenvedéseket és nélkülözéseket idéz elő, amelyekről a régebbi korok emberének fogalma sem volt. Nélkülözésnek érzi-e a botokud, hogy nincsen szappana, nélkülözésnek érzi-e az emberevő vad, hogy nincsen tisztességes kabátja, nélkülözésnek

érzte-e a munkás Amerika felfedezése előtt, hogy nem dohányozhatott, nélkülözésnek érzte-e a munkás a könyvnyomtatás feltalálása előtt, hogy nem vásárolhatott magának hasznos könyveket?

Az emberek szenvedése és nélkülözése mindig attól az aránytól függ, amely a kielégülés eszközei és az illető korban kifejlődött szükségletek és megszokások között van. Az emberek szenvedéseinek, nélkülözéseinek és kielégülésének, vagyis az emberek helyzetének mértékét csak úgy nyerjük meg, ha összehasonlítjuk abban a korban élő más emberek helyzetével. Valamely társadalmi osztály helyzetét tehát csak a többi osztályok helyzetéhez viszonyítva lehet megállapítani.

Ha tehát igaz volna is az, hogy az elemi szükségletek színvonala az idők folyamán emelkedett, hogy régebben nem is ismert kielégülések most megszokott szükségletekké váltak s így régebben ismeretlen szenvedések és nélkülözések szakadtak az emberekre, az Önök emberi helyzetén ez mit sem változtatott s ez mindig ilyen volt: a megszokás folytán kialakult elemi életszükségletek legalsó határán mozogtak, néha valamivel fölébe emelkedtek, néha alája sülyedtek.

Emberi helyzetük tehát, uraim, változatlan maradt. Mert azt, hogy Önök, mint emberek milyen helyzetben vannak, nem lehet úgy megállapítani, hogy helyzetüket az őserdő vadállatainak, az afrikai négernek, a középkori jobbagynak, vagy a századok előtti munkásnak a

helyzetéhez hasonlítják, hanem csak úgy, hogy helyzetüket az egyidejűleg élő embertársaik helyzetéhez, a többi társadalmi osztály helyzetéhez viszonyítják.

Ahelyett, hogy Önöket erről felvilágosítanák és ahelyett, hogy arról gondolkodnának, miképpen lehet ezt a kegyetlen törvényt, amely Önöket arra kárhóztatja, hogy soha a megszkott életszükségletek alsó határa fölé ne emelkedhessenek: ehelyett elcsempézik ezt a kérdést az Önök szeme elé és a munkásosztály régibb időkben való sorsát megvilágító igen kétes értékű művelődéstörténeti visszapillantásokkal mulattatják Önöket. Ezeknek a visszapillantásoknak az értéke pedig annál problematikusabb, mert az egyre olcsóbbá váló ipari termékek sokkal kisebb részét alkotják a munkások fogyasztásának, mint az élelmiszerek, amelyeknél ez az olcsóbbodás nem észlelhető. S végül ezeknek a visszapillantásoknak csak akkor volna valami értékük, ha az egész munkásosztály helyzetét s minden tekintetben vizsgálat alá vennék; az ilyen vizsgálatok pedig olyan nehezek és annyi körülményt követelnek meg, hogy éppen azok, akik ezekre utalják Önöket, még a szükséges anyagot sem tudják megszerezni, amely csak a szakszerű tudósoknak állhat rendelkezésére.

3. E szükséges kitérő után vegyük újból elő kérdésünket: milyen befolyást gyakorolhatnak a munkabérnek erre a 2. pont alatt kifejtett *érc-törvényére* a fogyasztási szövetkezetek. Most már könnyen felelhetünk erre.

Amíg csak egyes munkáscsoportok lépnek be a fogyasztási szövetkezetekbe, addig ez a munkabért általában nem érintheti s így addig a fogyasztási szövetkezetek a tagjaiknak az olcsóbb fogyasztás révén megszerzik azokat a jelentéktelen könnyítéseket, amelyeket az 1. pont alatt megemlítettem és kétségbe nem vontam. Amint azonban a fogyasztási szövetkezetek nőnek és felölelik az egész munkásosztályt: a fent megállapított törvény alapján szükség-szerűleg bekövetkezik az, hogy a fogyasztási szövetkezetek által olcsóbbá lett megélhetés miatt a munkabérek ugyanannyival esnek.

Az egész munkásosztályon tehát a fogyasztási szövetkezetek soha és semmi körülmények között sem segíthetnek, a körükbe tartozó munkáscsoportok helyzetét is csak addig változtathatják meg jelentéktelen módon, amíg példájuk kellő követésre nem talál. A fogyasztási szövetkezetek terjedésével és a hozzájuk csatlakozó számának növekedésével ezek a tagjaiknak jutó jelentéktelen előnyök csökkennek s teljesen megszűnnek azon a napon, amelyen a munkásosztály nagyobb része a szövetkezetek körébe tartoznék.

Lehet-e még csak komolyan beszélni is arról, hogy a munkásosztály olyan eszköz megszerzésére törekedjék, amely mint osztályon nem is segíthet rajta és amely egyeseket is csak addig tud lényegtelen előnyökhöz jutatni, amíg az egész munkásosztály tartózkodik alkalmazásától?

Ha a német munkásosztály befogatja ma-

gát egy ilyen taposó malomba, nos, akkor igen sok idő telik el még addig, amíg sorsa valóban megjavul.

Megvizsgáltuk most együtt az összes Schulze-Delitzsch-féle szervezeteket és bebizonyítottam, hogy ezek nem segítenek, de nem is segíthetnek Önökön.

Ott állunk tehát, hogy a munkások szabad egyéni társulása nem segíthet a munkásosztály sorsán?

Korántsem. Segíthet, de csak akkor, ha a gyári és nagyipari termelésre alkalmazzuk.

Csak akkor lehet hatálytalanná tenni azt az ércerejű és kegyetlen törvényt, amely a munkabér megszabja, ha a munkásosztályt a saját vállalkozójává tesszük.

Ha a munkásosztály vállalkozóvá lesz, akkor menten megszűnik a munkabér és a vállalkozói nyereség elkülönítése s ezzel általában a puszta munkabér s helyére lép a munkáért való kárpótlás: a munka hozadéka.

A munkásosztály sorsának egyetlen igazi, egyetlen jogos követeléseit kielégítő, egyetlen nem-képzeletbeli javítása ez lehet: békés, törvényes és egyszerű módon meg kell szüntetni a vállalkozói nyereséget, még pedig úgy, hogy a munkásosztály szabad egyesülések formájában mint vállalkozó szervezkedik s ily módon és csakis ily módon megszünteti azt a törvényt, amely a mai termelési rendszer uralma alatt a termelés gyümölcseiből bér formájában csak annyit juttat a munkásoknak, amennyi a lét-

fentartáshoz okvetlenül szükséges, az egész felesleget ellenben a vállalkozók között osztja szét.

Ámde vessenek egy pillantást a vasutakra, gépgyárakra, hajóépítő műhelyekre, gyapju-fonógyárakra, kartongyárakra és a többiekre, s az ezen üzemekhez szükséges sok-sok millióra s azután vessenek egy pillantást saját üres zsebeikre s akkor fel kell vetniök azt a kérdést, hogyan szerezzék meg Önök az ezekhez az üzemekhez megkívántató óriási tőkéket és hogyan vehetik is át valamikor is a nagyipari üzemeket?

Semmi sem bizonyosabb és nyilvánvalóbb, mint az, hogy ezt Önök sohasem fogják elérhetni, ha kizárólag és merőben a saját elszigetelt egyéni erőikre lesznek utalva.

Epen ezért az állam tiszte és kötelessége, hogy ezt az Önök számára lehetővé tegye, hogy a munkásosztály szabad asszociációjának nagy, ügyét mindenképpen előmozdítsa és támogassa és legszentebb kötelességének tekintse, hogy megadja Önöknek mindazokat az eszközöket, amelyek szervezkedésüket és ezt a társulásukat lehetővé tegyék.

Ne vezesse Önöket félre és ne tévessze meg azoknak zajongása, akik azt mondják, hogy, minden ilyen állami beavatkozás a társadalmi önszegély végét jelenti.

Nem igaz az, hogy megakadályozom azt a torony megmászásában, akinek létrát vagy kötelet adok. Nem igaz, hogy az állam megakadályozza az ifjúságot saját erejének kifejtésében, ha iskolákat, tanítókat, könyvtárakat bocsát rendelkezésére. Nem igaz az, hogy megakadályozza

lyozom a saját erejével való szántásban azt, akinek ekét adok, hogy megakadályozom az ellenségnek saját erejével való megverésében azt, akinek erre alkalmas fegyvert nyomok a kezébe.

És noha igaz, hogy itt-ott akadt valaki, aki a tornyot létra és kötél nélkül megmászta, noha igaz, itt-ott akadt valaki, aki iskola, könyvtár és tanító nélkül kiművelte magát, noha igaz, hogy a forradalom harcaiban a Vendée parasztjai fegyver nélkül is megverték az ellenséget: ezek a kivételek nemcsak hogy meg nem cáfolják a szabály érvényességét, hanem ellenkezőleg, megerősítik. És így noha igaz, hogy egészen sajátos körülmények között az angol munkások egy része az önszegély elve alapján létesített egyesületekkel a nagyipari termelés egyes kisebb ágaiban és bizonyos korlátok között meg tudta sorsát javítani: mindazonáltal igaz marad, hogy a munkás sorsának méltán követelt olyan javítása, amely az egész munkásosztályra, mint osztályra kiterjedne, csakis állami segítséggel érhető el.

De ne vezesse Önöket félre és ne tévesse meg azok zajongása sem, akik ezzel kapcsolatban szocializmust vagy kommunizmust emlegetnek és ezekkel az olcsó frázisokkal akarják követelésük érvényesítését megakadályozni. Aki erre hivatkozva foglal Önök ellen állást: az vagy meg akar tévesztetni, vagy meg van tévesztve. Az ugynevezett szocializmusnak és kommunizmusnak semmi köze sincsen ehhez a követeléshez, amely a dolgozó osztályok egyéni

szabadságán, egyéni életmódján és munkájuk egyéni megfizetésén mit sem változtat és köztük meg az állam között nem teremt meg más viszonyt, minthogy az állam bocsátja az egyesületek rendelkezésére a szükséges tőkét, illetve előleget. De éppen az az állam rendeltetése és tiszte, hogy az emberiség nagy kulturfeladatának elérését előmozdítsa és megkönnyítse. Ez a hivatása, ez létezésének célja, ez volt mindig és ennek kell lennie a jövőben is. Noha sok száz példát hozhatnék fel, hivatkozhatnék az utak, csatornák, a posta, a táviró, a hajójáratok, a földtehermentesítés, a talajjavítás, iparfejlesztés példáira, amelyek mind állami beavatkozás útján létesültek, de mindezek helyett csak egyetlen példára fogok hivatkozni, amely azonban felér száz mással és amely különösen közelről érdekel bennünket: Amikor a vasutakat építették, akkor — néhány egész jelentéktelen vonalat nem számítva — nálunk is, csak úgy, mint más államokban, az államnak valamilyen formában részt kellett vennie ebben a munkában, ha mással nem, hát azzal, hogy a részvények kamatbiztosítását az állam elvállalta.

A kamatbiztosításban a vállalkozók, a gazdag részvényesek, a következő leoninus szerződést kötik az állammal: Ha a vállalat nem jó, akkor hátrányait az államnak kell viselnie, vagyis az adófizetőknek s így első sorban Önöknek uraim, a vagyontalanok nagy osztályának. Ha ellenben az új vállalatok beütnek, akkor minden előny — a magas osztalék — a gazdag részvényesek osztályrésze legyen. Ezt nem

teszi az jóvá, hogy némely államokban, például Poroszországban, az állam számára bizonyos igen távoli időpontban bekövetkező előnyöket kötnek ki, olyan előnyöket, amelyeket a munkásosztály egyesülései, asszociációi sokkal hamarabb meghoznának az állam számára.

Az államnak e nélkül a beavatkozása nélkül amelynek a kamatbiztosítás, amint már említettem, csak egyik igen jelentéktelen formája, az európai szárazföldön talán még ma sem járnának vasutak.

Ez egészen kétségtelen dolog; nem kevésbé az is, hogy a kamatbiztosítás az állami beavatkozásnak egyik formája, hogy ez az államsegély a vagyonos és gazdag osztály javára történt, amelynek pedig az egész tőke és minden hitel amugyis rendelkezésére áll s amely így sokkal könnyebben el lehetett volna az állam segítségével nélkül, mint Önök és hogy végül ez az állami segítség az egész burzsoázia követelése volt.

Miért nem tiltakoztak akkor a kamatbiztosítás ellen, mint az államnak nem helyén való beavatkozása ellen? Miért nem mondták akkor, hogy a kamatbiztosítás lehetetlenné teszi, hogy ama részvénytársaságok gazdag részvényesei a „társadalmi önsegély“ útjára lépjenek? Miért nem izentek az állami kamatbiztosításnak, mint „szocializmusnak és kommunizmusnak“ akkor is hadat?

Persze az az állami beavatkozás a vagyonos és gazdag osztályok érdekében történt s ilyen-

kor az mindig helyénvaló és megengedett. De ha ez a beavatkozás a szegény néposztályok és a tulnyomó többség érdekében történik, akkor persze mindjárt „szocializmussá és kommunizmussá“ válik!

Ez legyen az Önök válasza azoknak, akik az állami beavatkozás helytelenségéről, az ettől veszélyeztetett társadalmi önsegélyről és az ebben megnyilatkozó szocializmusról és kommunizmusról beszélnek ezen — erre semmi alapot nem nyújtó — követelés kapcsán. S toldják meg ezt még a következővel: ha már olyan régen a kommunizmus és szocializmus uralma alatt élünk, mint a vasutak állami kamatbiztosítása és a többi példa mutatja, akkor továbbra is megmaradhatunk ebben az állapotban.

Vegyük számba még azt is, hogy ha igen nagy volt is a művelődésnek a vasutak okozta haladása, ez egészen összezsugorodik a művelődésnek azzal az óriási haladásával szemben, amelyet a *munkálkodó osztályok szabad egyesülései* megteremtének. Mert mit érnek a polgárosodás gyümölcsei, mit a gazdagság dandárja, ha csak néhány ember javára szolgálnak, ellenben az egész nagy emberiség olyan sorsban marad, mint Tantalus, aki mindig hiába nyul ezek után a gyümölcsök után? Még rosszabb sorsban, mint Tantalus, mert ez legalább nem maga teremtette meg azokat a gyümölcsöket, amelyek után szomjas inye elepedt.

A művelődés eme rengeteg előmozdítójának tehát több joga van az állam segítségére, mint

bármely más ügynek volt valaha a történelem folyamán.

Tegyük hozzá még azt is, hogy az állam a nagy forgalmi és hitelintézetek (a bankok) segítségével — amire itt nem térhetek ki bővebben — igen könnyen és anélkül, hogy nagyobb kockázatot vállalna, mint a vasutak kamatbiztosításánál tette, megteremthetné az Önök számára ezt a lehetőséget.

S végül is, uraim: mi az állam?

Vessenek egy pillantást a statisztikába, a hivatalos kormánystatisztikákba, mert nem a magam adatait és beállítását akarom Önök elé tárni.

A porosz királyi statisztikai hivatal, amelynek azidétt Dietrici tanár, valóságos belső titkos tanácsos állott az élén, 1851-ben az adó-lajstromok alapján kimutatást készített a népességnek jövedelem szerint való megoszlásáról.

Szószerint ideiktatom eredményeit. E szerint a porosz állam lakosai közül

1000 tallér jövedelme van a lakosság $\frac{1}{2}\%$ -ának,
400—1000 tallér jöv. van a lakosság $3\frac{1}{4}\%$ -ának,
200—400 tallér jöv. van a lakosság $7\frac{1}{4}\%$ -ának,
100—200 tallér jöv. van a lakosság $16\frac{1}{4}\%$ -ának,
100-nál kevesebb tallér jövedelme van a lakosság $72\frac{1}{4}\%$ -ának.

És ez a jövedelem adófizetésre kötelezettek száma szerint van kiszámítva s Dieterici adatai szerint minden adófizető öttagu családot képvisel, vagyis ennyi jövedelem esik egy öt-, legjobb esetben háromtagu családra. Bizonyos,

hogy hasonló a helyzet a többi német államokban is.

Számbavéve, hogy a statisztika átlagszámái nem tarthatnak jogot mennyiségtani pontoságra és hogy adóbevallás idején mindenki letagadja, kisebbíti jövedelmét, — mindezt számba is véve, noha ebből lényeges különbségek nem állának elő — azt kell mondani, hogy ezek a néma hivatalos számok világosabban beszélnek, mint vastag könyvek beszélhetnének. A lakosság $72\frac{1}{4}\%$ -a 100 tallérnál kevesebb jövedelemmel a legnagyobb nyomoruságban! A lakosság további $16\frac{1}{4}\%$ -a 100—200 tallér jövedelemmel, tehát alig jobb helyzetben s még mindig nyomoruságban. A lakosság $7\frac{1}{4}\%$ -a 200—400 tallér jövedelemmel, tehát még mindig igen nyomasztó helyzetben; a lakosság $13\frac{1}{4}\%$ -a 400—1000 tallér jövedelemmel, tehát egyrészt éppen elviselhető, másrészt már jó módban és végül a lakosság $\frac{1}{2}\%$ -a a gazdagság különböző fokain. A két legalsó fokozatban, tehát a legnagyobb nyomorban él a népesség 89% -a s ha ideszámítjuk, mint ahogy idetartozik, a még mindig szegény, és nyomasztó helyzetű harmadik osztály $7\frac{1}{4}\%$ -át, akkor azt találjuk, hogy a népesség $96\frac{1}{4}\%$ -a nyomasztó, szegényes viszonyok közötti él. Az Önöké, a vagyontalan osztályoké, tehát uraim, az állam, nem pedig a miénk, a vagyonos osztályoké, mert Önök alkotják az államot. Erre a kérdésemre: *Mi az állam* — ez a néhány szám világosabban megadja a választ, mint egy egész könyvtár: *Az állam az*

Önök — a vagyontalan osztályok — nagy egyesülete.

S miért ne támogassa az Önök nagy egyesülete az Önök egyesületeit?

Ezt a kérdést is terjesszék Önök mindazok elé, akik az állami beavatkozás helytelenségéről, szocializmusról és kommunizmusról fecsegnek e követelés kapcsán.

Ha végül még speciális bizonyítékot keresünk arra, hogy a munkásosztály sorsán csakis az állam támogatta szabad egyesületekkel lehet segíteni, akkor vegyük szemügyre Angliát, tehát éppen azt az országot, amelynek példájára szokták hivatkozni azok, akik lehetségesnek ítélik, hogy az egyes munkások, merőben saját, elszigetelt erőikre támaszkodva is alkothatnak az egész munkásosztály sorsát javító egyesületeket. Vegyük szemügyre Angliát, amely egészen különleges okokban gyökeredző helyzeténél fogva leginkább volna alkalmas ennek kísérleti bebizonyítására, anélkül, hogy az angol példából más országokban való lehetséges volta is következne.

Ezt a bizonyítékot az az angol munkás-egyesület szolgáltatja, amelyet éppen ezen álláspont mellett szóló döntő bizonyítéknak szoktak idézni. A rochdale-i pionirokról van szó. Ezeknek 1844 óta fennálló fogyasztási szövetkezete 1858 fonó- és szövőgyárat alapított 5500 font sterling alaptőkével. A szövetkezeti gyár alapszabályai szerint a gyárban dolgozó munkásoknak, akár részvényesei voltak a szövetkezeteknek, akár nem, a szokásos munka-

béren kívül épp oly joguk volt az osztalék formájában szétosztandó nyereségben való részesedésre, mint a részvényeseknek, mert az osztalékot nemcsak a részvénytőke, hanem a munkabér szerint is kellett az alapszabályok szerint felosztani. A gyár részvényeseinek száma 1600, a dolgozó munkásoké 500. Sok olyan részvényes van tehát a gyárnak, aki nem munkás, s másrészt nem minden munkás részvényes is egyuttal. Ennek következtében azoknak a munkásrészvényeseknek körében, akik nem munkásai a gyárnak és azoknak körében, akik egy személyben munkások és részvényesek voltak, 1861-ben agitáció indult meg, amely annak az állapotnak a megszüntetését célozta, hogy a nem részvényes munkások is részesüljenek az üzleti nyereségben.

A munkásrészvényesek arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a pénzügyi világ általános szokásai szerint a munka meg van fizetve a munkabérrel, amelyet a kereslet és kínálat törvényei határoznak meg. (Láttuk fönnebb ennek a törvényét.) „Ezt a tényt — írja Huber tanár az e kérdést tárgyaló jelentésében — olyan gyanánt állították odá, amelynek, mint természetes állapotnak nincsen szüksége további megokolásra, szemben azzal a kivételes, önkényes, noha alapszabályszerű ujitással“. Az egyesület régi alapítói és vezetői derekasan, noha zavaros érzelmi okokkal ellenezték az alapszabályok módosítását. A munkásrészvényesek $\frac{2}{3}$ -ad része, csak úgy, mintha polgári vállalkozók volnának, az alapszabályok módosítá-

sára szavazott s ez a módosítás csak azért nem történhetett egyelőre meg, mert az alapszabályok szerint ehhez $\frac{3}{4}$ többség szükséges. „De senki sem hiheti azt — írja továbbá Huber tanár — hogy ezzel az ügy el van intézve. Az egyesület heves belső harcok előtt áll, amelyek folyamán talán már a jövő évben megtörténik a szóbanforgó módosítás, annál inkább, mert az ellenzék el van határozva arra, hogy az egyesületi állások betöltésénél, amelyhez egyszerű szótöbbség elégséges, érvényesíteni fogja befolyását“. Huber még a következőket írja:

„A legtöbb nagyipari szövetkezet már eleve elfogadta az általános szokást, nyilván minden különösebb gondolkodás, vagy elméleti alap nélkül; alig egynéhány helyezkedett a munka javát célzó kooperatív álláspontra“. Huber azután akarata ellenére és nem szívesen, mert ő az egyes munkások alapította egyesületek híve, kénytelen elismerni, hogy „ez a kérdés igen rövidesen valamennyi termelő szövetkezetben, amelyekben megvan a tőke és munka ellentétsége, fel fog merülni és a verseny az ipari makrokozmoszból át fog származni a szövetkezeti alapon létrejött mikrokozmoszba is“.

Némi gondolkodás mellett beláthatják uraim, hogy nagy kérdéseket csak nagy lélekkel és nem kicsinyesen lehet megoldani. Amíg a munkabért általában a főnti törvény szabja meg, addig a kis egyesületek sem vonhatják ki magukat hatályossága alól. S mi haszna van a munkásosztálynak, mi a munkásnak, mint munkásnak abból, ha munkásvállalkozó és

nem burzsoá vállalkozó számára dolgozik? Nyilván semmi! Csak az történt, hogy az egy vállalkozó helyére, aki az Önök munkájának hozadékát élvezi, sok vállalkozót tettek. De sem a munkát, sem a munkásosztályt nem szabadították fel. Hogy mi haszna van a munkásnak? Annyi, hogy most a romlás, a fertőzet ő rá is átterjed és az egyik munkás a másikkal szemben vállalkozóvá válik. A vállalkozónak csak a személye változott, a dolog megmaradt, a munka, minden jövedelem kuforrása, továbbra is a bérré, vagyis a létfenntartás legszükségesebb elemeire van utalva. E törvény uralma annyira felfordít minden fogalmat, hogy most a gyárban nem dolgozó munkásrésztvényesek, ahelyett, hogy belátnák, hogy osztalékukat a dolgozó munkásoknak köszönhetik s hogy így ők azok, akik amazok munkája révén előnyökhöz jutnak: most még a munkásoknak saját munkájuk hozadékának egy részére való jogát is kétségbe vonják.

Termelő eszközökkel és vállalkozói gondolkozásmóddal felszerelt munkások — ezzé az ocsmány torzképpé lettek a munkásrésztvényesek.

Most még egyetlen, ebből következő döntő bizonyítékot akarok felsorakoztatni.

Láttuk, hogy a rochdale-i pionirok gyárában 500 munkás volt alkalmazva és 1600 munkás volt, mint résztvényes érdekelve. Ha nem hisszük azt, hogy a munkások általában gazdag emberek — ez a hit persze gondolatban min-

den kérdést egyszerre megoldána — akkor fel kell tennünk azt, hogy a valamely gyárban alkalmazott munkások saját erejükből soha sem tudják majd az üzlethez szükséges tőkét előteremteni. Következésképpen állandóan arra lesznek kényszerítve, hogy a gyárban nem dolgozó nagy számú munkáshoz forduljanak. E tekintetben a pionirok gyárában tapasztalható arányt — 1600 munkásrésztvényes szemben 500 dolgozó munkással, vagyis 3 : 1 — igen kedvezőnek és ritkának kell mondani, amely a pioniroknak a munkásosztályban elfoglalt kivételesen kedvező helyzetével magyarázható meg egyrészt. Másrészt avval, hogy az gyártási ág nem tartozik a különösen nagy tőkét igénylők közé s végül avval, hogy ez a gyár még ebben a gyártási ágban sem tartozik azok közé a nagy telepek közé, amelyekben ez a viszony egészen más. Számba kell még venni azt is, hogy az ipar fejlődése és a civilizáció haladása ezt a viszonyt egyre jobban megváltoztatja. Mert a civilizáció minden haladása éppen abban áll, hogy az emberi munka helyét mindinkább természetű erők, vagyis gépek foglalják el s így a befektetett tőke az emberi erőhöz viszonyítva egyre növekedik. Ha tehát a pionirok gyárában 1600 munkásrésztvényes kellett az 500 munkást foglalkoztató tőke beszerzésére, vagyis az arány 1:3 volt, akkor más munkásoknál, más iparágakban, nagyobb üzemekben s a civilizáció haladása következtében ez az arány úgy fog átalakulni, mint 1 : 4, : 5, : 6, : 8, : 10, : 20 és így tovább. Oly gyárhoz, amelyben 500 mun-

kás talál foglalkozást, a szükséges tőke előteremtése 1600 munkásrésztvényest kíván meg. Ám legyen, amíg csak két, három gyárat akarok alapítani, addig gondolatban legalább semmi nehézségbe nem ütközik ez. Gondolatban előteremtsem a fenti munkásrésztvényesek háromszoros, négyszeres számát. Ha ellenben az egyesületet ki akarom terjeszteni az egész munkásosztály számára — s erről van itt szó, nem pedig egyesekről — ha tehát idő folyamán annyi gyárat akarok alapítani, amennyiben az egész munkásosztály foglalkozást találhat, honnan vegyem akkor az összes munkások 3-, 4-, 5-, 10-, 20-szoros számát, akiknek mint munkásrésztvényeseknek ott kellene állani a gyárak mögött, hogy ezeket a gyárakat a szükséges tőkével el lehessen látni.

Láthatják tehát uraim, hogy számtanilag is lehetetlen a munkásosztályt egyes tagjainak elszigetelt erőfeszítése segítségével ezen az uton megszabadítani; hogy csak át nem gondolt nézetek táplálhatják ezt a hiedelmet és hogy a munkásosztály felszabadításához csak egyetlen ut vezet, egyetlen ut a munkabért meghatározó ama szörnyű törvény megszüntetéséhez, amelyre a munkásosztály mint valami bitóra fel van feszítve: — s ez az ut *a szabad, egyéni munkásegysületeknek az állam segítségével való kifejlesztése*. Az egyes munkások elszigetelt, atomizált erejére támaszkodó egyesületi mozgalomnak az volt az értéke s ez az érték igen nagy, hogy kézzelfogható módon, gyakorlatilag rámutatott a felszabadulás útjára, gya-

korlati fényes bizonyítékokkal oszlatta el a gyakorlati keresztülvihetőségre vonatkozó összes alapos kételyeket és ürügyeket s így az államnak el nem utasítható kötelességévé tette, hogy az emberiség eme legfőbb kulturérdekének támogatására siessen.

Másrészt azt is bebizonyítottam már, hogy az állam egy nagy egyesület, a dolgozó osztályok nagy egyesülete és hogy így az a segítség és támogatás, amelyet az állam a kisebb egyesületeknek juttatna, tulajdonképpen nem volna egyéb, mint az a *jogos és természetes társadalmi őnségély*, amelyet a dolgozó osztályok nagy egyesülete saját magának, tagjainak juttatna.

Hogy összefoglaljam: a munkások szabad társulása, de olyan szabad társulása, amelyet az állam keze védelmez és előmozdit — ez az egyetlen a munkásosztály rendelkezésére álló út, — amely kivezetheti a pusztából.

De miképpen birható rá az állam erre a beavatkozásra?

A felelet erre a kérdésre napnál világosabb: erre csak az általános és közvetlen választójoggal lehet rábirni. Az államot akkor és csakis akkor lehet ennek a kötelességének teljesítésére rábirni, ha Németország minden törvényhozó testülete az általános és közvetlen választójog alapján jön létre.

Akkor majd megszólal ez a követelés a törvényhozó testületekben, akkor majd a józan ész és a tudomány vitája megállapíthatja ennek a beavatkozásnak határait és formáit, akkor

majd az Önök helyzetét ismerő, az Önök ügyét odaadással szolgáló férfiak a tudomány ragyogó fegyverzetével oltalmára kelnek az Önök ügyének. És akkor majd a vagyontalan osztályok csak önmagukat vádolhatják, csak azt vádolhatják, hogy rosszul választottak, ha ügyüknek képviselői kisebbségben maradnak.

Az *általános és közvetlen választójog* tehát, amint láttuk, nem csak az Önök politikai, hanem egyuttal *szociális alapelve* is: minden társadalmi segítség alapfeltétele. Az egyetlen eszköz a munkásosztály gazdasági helyzetének megjavítására.

De hogy lehet az általános és közvetlen választójogot kivívni?

E ponton tanuljunk Angliától.

Az angol népnek a gabona-vámok ellen folytatott nagy agitációja öt évnél tovább tartott. De akkor elbuktak a vámok: maga a tory-miniszterium javasolta eltörlésüket.

Alakítsák meg Önök az *Általános Német Munkásegysületet*, amely törvényesen és békésen, de szakadatlanul és fáradhatatlanul agitáljon az általános és közvetlen választójognak az összes német államokba való bevezetéséért. Ha csak 100.000 német munkás csatlakozik is ehhez az egyesülethez: máris olyan hatalom lesz, amelylyel mindenkinek számolnia kell. Vigyék el ezt a jelszót Önök a műhelyekbe, a falukba, a kunyhókba. Osszák meg a városok munkásai több belátásukat és műveltségüket a mezőgazdasági munkásokkal. Mint ama nagy, a gabonavámok ellen irányuló agitációban az an-

golo, úgy vitassák meg Önök is szakadatlanul, naponta, mindenütt békés nyilvános gyűléseken, csak úgy, mint magánösszejöveleteken, az általános és közvetlen választójog szükségességét.

Minél hatalmasabb visszhangja támad szavuknak a tömegekben, annál ellenállhatatlánabb lesz nyomásuk.

Alapítsanak pénztárakat, amelyekbe a német munkás egyesület minden tagjának járulékokat kell fizetnie s amelyek szervezeti szabályzatát Önök megalkothatják.

Ezek a pénztárak a kis járulékok ellenére is az agitáció céljaira hatalmas pénzbeli erőt hozhatnak össze; heti egy ezüst garas járulék 100.000 tag mellett évenként 160.000 tallért jelentene. Ezen a pénzen indítsanak lapokat, amelyek naponta hangoztatják ugyanezt a követelést és a társadalmi állapotok nyomán beigazolják szükségességét. Ugyanezen a pénzen terjesszenek röpiratokat, fogadjanak fel megbízottakat, akik ugyanezt a megismerést eljuttatják az ország legfélreesebb zugaiba is, akik ezt a követelést megszólaltatják minden munkás, minden zsellér, minden béreslegény lelkében. Támogassák az egyet pénzével mindazokat a munkásokat, akik az egyetért való tevékenységük miatt kárt vagy üldöztetést szenvedtek.

Ismételjék meg naponta lankadatlanul ugyanazt, újra ugyanazt, megint csak ugyanazt. Minél gyakrabban hangoztatják, annál jobban elterjed és annál nagyobbra nő hatalma.

Gyakorlati sikerek titka az, hogy minden

erőt egy pontra, a legfontosabb pontra központosítsunk és ne nézzünk se balra, se jobbra. Ne nézzenek Önök se balra, se jobbra, legyenek siketek mindennel szemben, ami nem az általános és közvetlen választójog, ami nem függ vele össze, ami nem mozditja elő.

Ha ezt a követelést a lakosságnak avval a 89-96 százalékaival elfogadtatják, amelyik, amint láttuk, a szegény társadalmi osztályokat alkotja s ezt néhány esztendő alatt elérhetik: akkor nyugodtak lehetnek, hogy kívánságuk hamarosan teljesülni fog. Az megtörténhetik, hogy a kormányok összeveszhetnek a burzsoáziával politikai jogokon. Az is megtörténhetik, hogy Önöktől megtagadják a politikai jogokat és így az általános választójogot is, hiszen politikai jogokat nem szoktak valami viharosan követelni. De ha a lakosság 89—96 százaléka felismeri, hogy az általános választójog *gyomor-kérdés* s ennek megfelelően a *gyomor*, a test melegével hajtja az egész társadalmat a szolgálatába: legyenek meggyőződve, uraim, hogy nincs hatalom, amely ennek az erőnek sokáig ellent tudna állani.

Ezt a lobogót kell Önöknek kibontaniok. Ennek a jegyében fognak győzni. Nincs más megváltás az Önök számára.

Üdvözlétét és készszorítását küldi

Berlin, 1863 március 1-én

F. Lassalle.

A POLGÁRI ELLENZÉK, A
SAJTÓ ÉS A FRANKFURTI
KÉPVISELŐGYŰLÉS

A német közélet három jelensége

BEVEZETŐ.

A tudós, az agitátor, a szervező és jogász Lassallet mutatták be az eddigi iratok. Ez az utolsó fontos jellemvonással egészíti ki ezt a képet: megszólaltatja Lassallet, a politikai harc taktikusát. A kormánynyal harcban álló porosz burzsoázia ellen két oldalról indított Lassalle harcot: egyrészt a munkásokat akarta elszakítani a haladó-párttól, másrészt iparkodott a német egység kérdésének fegyveres erővel való eldöntésén dolgozó *Bismarckot* megnyerni a maga közvetlen politikai céljának: az általános választójog ügyének. Bizonyos, hogy Lassalle maga is ép úgy szomjuhozta agitációja közvetlen sikerét, mint a hozzá csatlakozott munkások: fiatal mozgalmak legerősebb toborzó és igéző ereje a siker. A munkásokat oly módon iparkodott megnyerni az általános választójog eszméjének, hogy politikai és gazdasági felszabadulásuk ügyével kapcsolta össze; *Bismarckot*, a politikai és szociális dolgokban reakciós junkert úgy, hogy folytonosan figyelmeztette arra képviselőháznak a háromosztályu, oktrojált, kiváltságos választójogból való kikerülésére, amelylyel *Bismarck*nak annyi baja volt. *Bismarck* és Lassalle között — valószínűleg *Hatzfeld* grófnő közvetítésével — hosszas tárgyalások folytak, ame-

lyeken Lassalle iparkodott az akkori porosz miniszterelnököt az általános választójognak az ő szempontjából való hasznosságára figyelmeztetni. Ennek a kapacitálásnak alap gondolata ez lehetett: a vagyonos burzsoázia ellen kijátszani a munkásokat, a kiváltságon alapuló haladó-párt politikai erejét megtörni az általános választójoggal.

Lassalle agitációjának ezt a — mindezekről cezarisztikusnak nevezett — fordulatát vezeti be az itt közölt beszéd, amely a legélesebb, sok helyütt demagogikus érvekkel hadakozó támadás a haladó-párt, a kiváltságos választójog és a belőle kikerült képviselőház jogi érvényessége ellen. Bevezetője ennek az új taktikának és e miatt, nem pedig tartalmi érdekessége miatt került bele ebbe a kötetbe. A beszédnek és a vele meginduló taktikának a magyar olvasó számára külön érdekessége és tán politikai fontossága is van: a magyar politika 1905—6-ban olyan kérdések előtt állott bizonyos tekintetben, mint a porosz 1863—4-ben. A kiváltságos választójogból kikerült magyar képviselőház többsége a hadsereg szervezését illető kérdésekben összetűzött a királyi hatalommal. Ebben a helyzetben a magyar kormány kísérletet tett avval a politikával, amelyet Lassalle négy évtized előtt ajánlott Bismarcknak: a cenzusos választójog képviselőháza ellen az általános választójog jelszavával a népre appellált. A magyar szociáldemokrata-párt Lassalle beszédeiből vett érvekkel és idézetekkel támogatta abban az időben ezt a politikát. Senki sem tudhatja, vajjon ilyen helyzet nem térhet-e újra vissza a magyar politikában. A németben nem tért vissza, mert Bismarck Lassalle halála után két évvel a Nord-

deutscher Bund, majd a német birodalom nagygyűlése után, 1870-ben az egységes német birodalom alkotmányának alapjává tette az általános választójogot.

A beszéd miatt izgatási vádat emeltek Lassalle ellen: első fokon két évi, majd fellebbezés után 6 havi fogházra ítélték. A felsőbbirósági tárgyaláson mondott védőbeszédében a következőket mondotta Lassalle:

„Az államügyész avval vádol, hogy az általános és közvetlen választójog segítségével meg akarom dönteni az alkotmányt.

Noha, uraim, semmi közhivatalom nincsen, kijelentem: igen, nemcsak hogy meg akarom dönteni az alkotmányt, de egy év sem telik bele s már meg is döntöttem.

De hogyan? Ugy, hogy egyetlen csepp vér sem fog ömleni, egyetlen kéz sem fog ökolbe szorulni... Kimondom itt, ebben az ünnepélyes órában: nem telik bele egy év és Bismarck ur eljátszotta Robert Peel szerepét s az általános, közvetlen választójog oktrojálása megtörtént.“

Bismarckkal való érintkezésének és Bismarckkal való állandó számításának érdekes dokumentuma a következő levél, amelyet 1864. június 15-én írt Emsből Willmsnek, az egyesület titkárának:

Éppen most kaptam levelét. Kérem, sürgesse meg a legnyomatékosabban a ronsdorfi beszédem haladéktalan kinyomatását.

Helyesebb lesz, ha a Bismarcknak szánt két példányt nem keresztkötés alatt, hanem külön levélben küldi el, még pedig olyformán, hogy

beteszi borítékba s ezt címére: Berlin, Wilhelm-Strasse teszi postára, azzal a jelzéssel: magánügy. Ugyanis valószínűbb, hogy ez esetben utána küldik a levelet, míg a keresztkötés alatt érkező küldeményt, miután látják, hogy nyomtatvány van benne, még az esetben is Berlinben hevertetik, ha a magánügyben jelzés rajta van.

A lapok ugyanis azt írják, hogy Bismarck e hó 14-én elutazik Berlinből. Semmiesetre sem lesz azonban akkor Berlinben, amire a röpirat megjelenik.

2. Miután a „Kreuzzeitung“ válaszat közli, menjen fel a szerkesztőségbe s kérdezze meg, hogy kaphatok-e költségek viselése esetén 50 levonatot cikkemről. Ha igen, akkor küldjön egyet-egyet minden bizalmiférfinak. Ha ellenben a szerkesztőség ebbe nem egyezik bele, akkor mindenesetre vásároljon az illető számból 5—6 példányt.

Egyet ezek közül is tegyen borítékba s így mint levelet küldje el Bismarck Berlin, Wilhelm-Strasse magánügy jelzéssel, hogy ezt a levelet is utána küldjék.

Két példányt tegyen el az iratok között az én számomra, egyet adjon át Buchernak, akitől különben azután vissza is kérheti.

*

Hat hét mulva halott volt Lassalle. Politikai végrendeletét egy évi késedelemmel hajtotta végre Bismarck az általános választójog megadásával, szociális és politikai világnézetét szakadatlan fejlődésével és erősödésével azóta állandóan valóra váltja a német munkásosztályt.

A fordító.

Barátaim!

Nem azért, hogy hosszú beszédeket mondjak: inkább azért, hogy *seregszemlét* tartsak, jöttem el közétek. Szükségét éreztem annak, hogy eljőjtek *abba* a tartományba, amely lakossága szelleménél, anyagi és szellemi tekintetben magas fokon álló munkásosztályánál fogva még Hamburgnál és Leipzignél is inkább tekinthető egyesületünk hatalma alapjának. Fogadjátok ezért köszönetemet, hogy ily nagy számban megjelentetek. Örömmel állapítom meg, hogy a szörnyű időjárás, a patakokban ömlő eső ellenére sokezeren gyűltünk össze e teremben, mint ahogy sokszáz munkás jelent meg érkezésemkor is a pályaudvaron. De még egy másik lelki szükség is arra sarkalt, hogy eljőjtek közétek, annak a szüksége, hogy megköszönjem nektek azt a férfias, erővel teljes támogatást, amelylyel kezdettől fogva mozgalmunk mellé állottatok.

Emlékeztek rá, hogy a haladópartiak alávaló rágalmakat terjesztettek rólam: némely lapjukban azt, hogy, a reakciónak öntudatlan, más lapjukban azt, hogy a reakciónak öntudatos és megvásárolt eszköze vagyok! Még az is

elhihető, hogy akadt közöttük olyan, aki ezt valóban elhitte. Mert hiszen egész jól meglehetne érteni, ha ezek az eunuchok nem tudnák felfogni azt, miképpen mer *egy* férfiü föltámadni mindenki ellen, olyan férfiü, aki mögött nem áll semmi, sem a kormány, sem klikkek, sem érdekszövetkezetek, sem ujságok, aki mögött nincs semmi, mint saját elveiben s a nép erejében és józan eszében való hite.

Ebben az időben szólalt meg a ti lelketekben a harag és felháborodás. Hiszen *ti ismertek* engem! Tíz évet töltöttem a Rajna vidéki munkásság között, a forradalom korát és a fehér rémuralom idejét veletek együtt éltem át. Látátok akkor, amint ezt hozzám intézett feliratokban mondjátok is, hogy mit tettem azidétt. Tudtátok, hogy Hinkeldey-Westphalen fehér terrorja ellenére, hogy ama kor jogtiprásai ellenére, a Rajna vidékén való tartózkodásom utolsó pillanatáig melyik ház volt az, amelyik a demokratikus propaganda meg nem félemlíthető menedéke, melyik ház volt az, amelyik pártunk tagjai számára a meg nem félemlíthető és tántoríthatatlan istápolás mensvára volt.

Azt is tudtátok, hogy én nem változhattam meg. A lecsapó villám gyorsaságával, tiszteletet parancsoló egyhangúsággal seregeltetek a kibontottam zászló köré. A Köln-tartományi iparos gyűlésen, a düsseldorfi, elberfeldi, barmeni munkásgyűléseken tanulságot tettetek mellettem. Dicső napok voltak ezek. Dicsőkké tette őket az a határozottság, gyorsaság és hűség, amelylyel mellém állottatok, mellém, aki 7 év óta nem

voltam közöttetek, akit el is felejtettetek, annál inkább, mert hiszen új munkásnemzedék nőtt fel soraitokban, mellém állottatok, aki éppen akkor nem akartam eljönni közétek, mert meg akartam tudni: vajjon az elvekhez való ragaszkodás személyes kapcsok nélkül is elég erős-e bennetek? S ti megmutattátok, hogy épp oly hűségesek vagytok hozzám, mint én hozzátok és hogy a munkások új nemzedéke a régiek hagyományáiban nőtt fel.

Dicsőnek nevezem végül azokat a napokat különösen azért, mert elhatározástok gyors és biztos volt s nem ingatták meg a szemben álló befolyások, nem az egész sajtónak, még oly lapoknak, amelyek eddig legalább a demokratikus látszatot meg akarták óvni, még ezeknek a javeszékelése sem.

Amikor Berlinben hozzáfogtam a leipzig szervező bizottsághoz intézett „Nyílt levelem” kinyomatásához, legjobb barátaim evvel a kérdéssel akarták lefogni kezem: Megőrült ön? Ilyen mozgalmat akar teremteni anélkül, — mert akkor még így álltunk — anélkül, hogy egyetlen lapra, egyetlen ujságra számíthatna? Azt feleltem nekik: Nem, nem vagyok őrült. Persze burzsoámozgalmat, azt nem lehetne ujságok nélkül nyélbeütni, mert a nyárspolgár megszokta azt, hogy ujságjából tudja meg, mi a véleménye, mert este borozás közben csak azt ismétli meg, amit reggel kávéjánál olvasott. S nem is lehet másféle. A munkásosztály mivoltával ellenben jól összeegyezik a sajtó hatalma alól való emancipáció. A munkásosztályban már

megvan az az eleven osztályérzés, amely függetlenné teszi mindavval szemben, amit az alávaló sajtó föltálal neki. A munkásosztályban már meggyökerezett a következetes és önálló gondolkodás szokása, amely a munkásokat függetlenekké teszi az összes firkászokkal szemben. A munkásosztály önálló gondolkodni tudásába vett hitemet igazoltátok s amikor meggyőződhettem arról, hogy osztályotok mivoltát helyesen ismertem fel — ez volt számomra ama nehéz napok legnagyobb öröme.

De avval, hogy ama napokban oly gyorsan kiálltatok a küzdőtérre: kötelességeteknél egyebet nem tettek. Csak kötelességet teljesítettetek, mert ismertetek; csak kötelességet teljesítettetek, mert hiszen én is csak azokért az elvekért állottam ki a küzdőtérre, amelyeknek közössége 15 év óta egymáshoz fűz bennünket. De hát különben is az az élet rendje, hogy az ember sem többet, sem kevesebbet nem tehet, mint ami valóban kötelessége. S így, amikor hangos szóval, a nyilvánosság előtt hitet tettünk azokról az elvekről, amelyek már régen kimondatlanul is összefűztek bennünket: megteremtettük azt az új kapcsolatot, amely elválatlanul egymáshoz fűz bennünket. Bárhova sodornak is az élet külső körülményei, szívem és lelkem, rajnai munkások, mindig közöttetek él.

Utáltam már arra, hogy nem azért jöttem ide, hogy hosszú beszédek mondjak. A gazdasági és szociális kérdésre vonatkozó mondani-valóinkat egyesületünk közleményeiben kifej-

tettük. Elmondottam abban a frankfurti beszédben is, amely azóta „A munkások olvasókönyve” címen megjelent. Kifejtettem abban az ugyancsak nyomtatásban is megjelent beszédben, amely „A fogyasztási adók és a munkásosztály helyzete” címet viseli. Ki van fejtve végül kölni megbizottunknak, M. Hessnek kifűző röpiratában: A munka jogaiban, amelynek terjesztésére felkérlek benneteket. Olvassátok el gyakran ezeket az iratokat, gondoljátok át minél többször. Minél inkább elolvassátok, minél alaposabban átgondoljátok, annál jobban megtermékenyítik és új ösvényekre vezetnek ezek az iratok gondolkozástokat. Akiknek az a tisztesség jut osztályrészül, hogy a ti vezetőitek lehessenek: azoknak szava legyen tömör s ne legyenek fecsegő és civakodó természetűek, mint a haladó-pártiak. Velős és tartalmas legyen beszédük, az ismétlés hibájába ne essenek. A ti dolgotok, hogy ismételten és ismételten átgondoljátok mindezt. A nép fiszte, hogy megjöjjön az az ezerszeres visszhang, amely annyira kell mögéjük.

Ha tehát azokra az iratokra és beszédekre utalva ma gazdasági tekintetben semmi új mondanivalóm nincsen: annál inkább kötelességem röviden szemügyre venni azokat a politikai eseményeket, amelyek frankfurti beszédem óta történtek.

Tudjátok, miképpen keletkezett ez a mozgalom. A leipzig-i szervező-bizottsághoz küldött Nyílt levelem csak első megnyilatkozása, de nem első teremtő oka ennek a mozgalomnak.

Ez az ok a haladó-pártnak a porosz képviselőházban tanusított viselkedése. Amikor a kormány a képviselőház költségvetés-megszavazási jogát elkobozta és a képviselőház tilalma ellenére továbbra is folyósította a hadsereg ujjászervezésének költségeit, akkor én, mint a demokratikus párt egyik tagja „Was nun?“ című röpiratomban azt követeltem, hogy a képviselőház mondja ki, hogy mindaddig, amíg a kormány be nem szünteti a képviselőház meg nem szavazta kiadásokat, a porosz alkotmány megszűnt létezni; mondja ki továbbá azt, hogy a képviselőház tanácskozásait elnapolja és csak akkor kezdi meg újra, amikor a kormány kijelenti, hogy a képviselőház meg nem szavazta költségeket nem folyósítja.

Ez a követelés, barátaim, nem is nevezhető valami tuldemokratikusnak, hiszen csak a méltó és férfias viselkedés megkövetelése volt. Hiszen 40 évvel ezelőtt már evvel a szóval fordult a württembergi tartományi gyűléshez az a költő, akit nemrégem temettünk el, Ludwig Uhland:

Und könnt ihr nicht das Ziel erstreben,
So tretet In das Volk zurück,
Dass ihr dem Rechte nichts vergeben,
Sei euer einzig lohnend Glück.

Ismétlem, ez a követelés nem is volt valami tuldemokratikus. Hiszen az imént láttuk, hogy a schleswig-i rendi gyűlés Flensburgban ily szellemben, követelésünk szellemében csele-

kedett, noha kisebb oka volt rá. A dán kormány ugyanis a választások alkalmával hamisan értelmezte a választójogi törvényt s amikor a választásokat megtámadták s a királyi biztos e kérdésben való szavazást nem engedte meg: a ház egész baloldala kivonult s így a rendi gyűlést határozatképtelenné tette. A haladópartiak ezt nem kifogásolták, sőt akadtak lapjaik között olyanok, amelyek férfias magatartás példája gyanánt dicsérettel emlékeztek meg erről. De aki a méltóságnak ezt a parányát várta: az is tulsokat várt az olyan párttól, amely a politikában és a nép jogaiban nem komoly férfias cselekvés tárgyát, hanem hivságos, balga fecsegésnek és egyéni fontoskodásnak alkalmát látja. Csak egy képviselő akadt, — azóta lemondott a képviselőségről és jelenleg egyesületünk megbizottja Kelet-Poroszországban — aki ezt az indítványt elfogadta. De már második, aki támogatta volna, nem találkozott.

Ekkor megérlelődött az én elhatározásom. Tizennégy hosszú esztendőn keresztül, 1849 óta, miben sem akadékoskodtunk a liberális pártnak. Ha párthiveink tömege nem is vett részt a választásokban, azért mindent elkerültünk, ami ennek a pártnak ártalmára lehetett volna, ami megzavarhatta volna. Páratlan önmeetagadással lemondottunk mindenről, önálló fellépésünkről, minden sajátos követelésünkről, minden olyanról, ami megingathatta volna azt a hitet, hogy ez a párt az a párt, amely mögött a nép tömegei állanak. De most mindenkinek be kellett látnia, hogy az eredménytelen várakozásnak e

tizennégy esztendeje után az eredménytelen várakozásnak újabb tizszer tizennégy esztendeje következik el, ha ez ellen a párt ellen föl nem lépünk, ha továbbra is eltűrjük, hogy ez a párt „nép” nevében ágáljon. Most végre minden gondolkozó embernek be kellett látnia, hogy ezek a puhányok a szabadság uttörőinek munkáját ellátni sohasem tudják. Most már semmiféle kimélet nem volt helyén, most már nem habozhattunk két lehetőség között, most megérkezett a pillanat, hogy kifelé is megmutassuk azt, amik valójában vagyunk, hogy kifelé is önálló, külön párt gyanánt lépünk fel. Ez egyenesen a becsület követelése volt, mert hiszen nem tűrhettük el továbbra is azt a látszatot, hogy oly párthoz tartozunk, amely a legszegényetesebb gyengeség mocsarában fetreng. Nemcsak saját becsületünket: az ország becsületét is meg kellett mentenünk.

Ezt az okot én oly kényszerítő erejűnek éreztem, hogy akkor is büszkeséggel és elégedettséggel gondolnék rá, ha tiltakozásom társtalan maradt volna. De nem maradt társtalan: Megint kiderült, hogy mihelyt akad valaki, aki az elvek szavát megszólaltatja: a nép lelkéből ezerszeres visszhang felel reá. Sok ezren hallatták utánunk a tiltakozás szavát: egyesületünk is ebből a tiltakozó mozgalomból született meg! Már evvel egymagában is nagy dolgot műveltünk. Ha a későbbi kor történetírói megírják majd napjaink szálnalmas történetét, azt kell majd mondaniok: mégis akadtak férfiak, akik haraggal és felháborodással tiltakoztak mind e gyalá-

zatosság ellen. Mi tettük lehetetlenné, hogy a történetíró evvel a szóval emlékezzék meg korunkról: Nem akadt egyetlen férfi sem Németországban, aki e gyalázat ellen szavát felemelte volna!

Az azóta történt dolgok a haladópart szálnalmas gyengeségét csak még élesebb világításba helyezték. Igaz: Bismarck ur nagy hibát, saját érdekei szempontjából nézve hibát követett el, amikor a képviselőházat májusban elnapolta. Ha nem napolta volna el üléseit, ha még most is együtt ülnének, ha ott ülnének, ugyanarról fecsegve szakadatlanul, ugyanazokat a határozatokat hozva egyre, miközben a kormány a megvetés nyugodt mosolyával térne napirendre határozataik felett — nos, akkor a nép utálatnál egyebet nem érezhetne az ilyen képviselőházzal szemben. Ez a hangulat az elnapolás előtt már meglehetősen általános volt Berlinben, nemcsak a képviselőházban, hanem azon kívül is. A jobbfajta haladópartiak nem tudtak hova lenni szégyenletükben; másik, nagyobb részük ellenben igen nagy hajlandóságot mutatott arra, hogy a kormányhoz átpártoljon. Volt egy haladópart lap is, — Rheinische Zeitung — amely nemrégiben beismerte, hogy fura dolgokat ért meg volna az ország, ha az elnapolás nem történt volna meg. Ekkor jött Bismarck ur az elnapoló rendelettel — a haladópartiak térdenállva köszönték meg gondolatban Bismarcknak ezt a segítséget — s ilymódon kimenekültek abból a lehetetlen zsákutcából, amelybe a saját hibájukból jutottak.

Noha Bismarck ur saját érdekei szempontjából nagy hibát követett el, mindazonáltal annak a pártnak gyámoltalansága és értéktelensége számos eseményben azóta is megnyilvánult.

Elsősorban meg akarom említeni a képviselőknek Rajnamenti ünnepségét, amely itt a tíz szomszédságokban, Kölnben és Rolandseckben tartódott. A német burzsoázia Saturnáliái voltak ezek az ünnepségek. Nemcsak Kölnben, de amerre a szem ellátott Németországban, ellátott a német ujságokban, — mindenütt ünnepségekről, ünnepségek rendezéséről, ünnepségeken való képviselőletről olvasott és hallott az ember. Nem furcsa dolog ez? *Minek* az ünnepét ülték meg ezek a furcsa fickók? Az ország helyzete olyan, hogy zsákba kellene öltözni és hamut hinteni fejünkre: s ezek ilyenkor ünnepet ülnek. Aminőt a franciák győzelmes forradalmak után szoktak megülni: ezek az olyan ünnepet leveretésük után ülik. Hogy a harc elől kitérhessenek a legyőzöttek: ünnepet ülnek s bor és pecsénye mellett diadalmi dalokat énekelnek. Ugyanolyan fonák világ ez, mint amilyen a római Saturnáliáké volt. Ott is a rabszolgák ültek le az asztalokhoz és urak gyanánt viselkedtek: azonképpen ma a legyőzöttek ülnek le a terített asztalok mellé és izléstelenül nagyzó felköszöntőkben győzők gyanánt ünneplik magukat. S amint a római rabszolgák a Saturnáliákkal megmutatták, hogy egyetlen nap illuzórius szabadságáért cserébe elfogadják egy egész esztendő szolgátságát: azonképpen a mi

haladópartunk emberei is ezeknek a képzeletben létező győzelmeknek megünneplésével az élesebb szemű ember számára nyilvánvalóvá teszik, hogy lemondanak a valódi harcról és igazi győzelemről. Amikor Spartakus párthíveivel egyetemben kibontotta a rabszolgalázadás lobogóját, amelylyel a rabszolgákat szabad férfiakká akarta felemelni: — nos, akkor nem ünnepeletek több Saturnáliát.

A haladópart bomlásának és rothadásának még ennél is sokkal súlyosabb jelensége — a haladópart *sajtója*. Igen fontos ponthoz jutottam el, evvel a megállapítással s noha meglehetősen alaposággal akarok vele foglalkozni, ennek ellenére sem tudom majd éppen fontossága miatt kimeríteni. Soha meg ne feledkezzenek erről az egy dolgról, soha meg ne szünjenek ismételni és terjeszteni ezt az igazságot, azt, hogy *legnagyobb ellenségünk*, a német szellem és német nép fejlődésének legnagyobb ellensége: manapság a sajtó. Fejlődésének azon a fokán, ahová eljutott, a sajtó a nép *legveszedelmesebb*, igazi ellensége, annál veszedelmesebb, mert álarcosan lép fel. Hazudozásainál, züllöttségénél, erkölcstelenségénél talán csak tudatlansága nagyobb.

E sajtó hazug voltát tapasztalhatták az egyesületünk ellen vívott harcban. Ennek ellenére csak a legkevesebben ismerik önök között csak egy kis részét is annak, amit ez a sajtó valóban művel. A hazugságok özönével, tények letagadásával, tények kitalálásával, tények elferdítésével — ezekkel a fegyverekkel küzdöttek ellenünk. Szemérmertlenségüknek teteje pe-

dig az volt, hogy csak a legritkább esetben tettek közzé helyreigazításainkat. Kivételesen akadt csak olyan liberális lap, amely erre hajlandó volt. Sohasem fejezhetném be előadásomat, ha az erre vonatkozó összes eseményeket fel akarám sorolni. De ez a sajtó züllöttségét nemcsak velünk szemben: még fokozottabb módon mutatta ki züllöttségét avval a hallatlan gyávasággal, amelyet másik ellenségével, Bismarckkal és sajtórendeleteivel szemben tanusított. S a közszellemnek ez a második jelensége, amelylyel itt foglalkozni akarok.

Amikor a sajtószabadságot bilincsekbe verő sajtórendeletek megjelentek: a liberális lapok nemcsak hogy nem fejtettek ki ellenük komoly ellenállást, hanem ellenkezőleg valamennyi hasravágódott. „Und stille ward's, über des Wassers Rand!“ Egyetlen támadó szó nem hangzott el a belső állapotok ellen; akadtak olyan ujságok is, amelyek egyenesen kijelentették, hogy ilyen körülmények között egyáltalán nem foglalkoznak többé a belső politika kérdéseivel. Hallgattak ezek a nyomorultak, hallgattak akkor, amikor a támadásra súlyosabb okuk volt, mint bármikor, hallgattak akkor, amikor a beszéd egyenesen kötelességük volt.

A szemérmertlenség teteje azonban az volt, amikor ezek a lapok a legnagyobb nyíltsággal bevallották, hogy anyagi érdekek kényszerítették őket a hallgatásra. A Reinische Zeitung — a Rajna vidék két legnagyobb lapjának s egyuttal jogos büszkeségének, az 1843-ban és 1848-ban

megjelent Rheinische Zeitungnak ez a méltatlan névrokona — ez a Rheinische Zeitung fecsegté ki együgyűen ezt a titkot. Amikor a haladó párt hívei között is méltatlanság támadt a lapoknak eme gyáva viselkedése miatt, a következőket írta ez az ujság: „Miképpen követelhetik a kiadóktól, hogy a lapvállalatokba fektetett tőkájüket kockára tegyék?“ Persze, nincs szentebb dolog, a kiadói tőkénél! Sőt egyes lapok a szemérmertlenséget annyira vitték, hogy egyenesen a lapok kötelességének hirdették a kiadói tőkének a férfiasan bátor szó okozta kockázattal való megóvását. Ez éppen olyan, mintha a katona azt állítaná — s az ujságnak, katonának, a szabadság előharcosának kell lennie — hogy legfontosabb kötelessége az, hogy megóvja magát attól, hogy az ellenség golyója rátaláljon.

Igy történt, hogy legbuzgóbb akarata ellenére mind e mai napig — egyetlen lengyel tartományban megjelenő helyi lap kivételével — Bismarck egyetlen liberális lap ellen sem járhatott el. Így történt, hogy liberális lapjaink, ezek a modern Falstaffok, amelyekben azonban csak Falstaff gyávasága és züllöttsége van meg — humora nélkül, hogy mindezek a lapok még életben vannak. Így történt, hogy akkor ismerték be először nyilvánosan — persze, a hozzáértők ezt már régen tudták — hogy az ujságok nem a szabadság katonái és előharcosai, hanem a tőkebefektetés és pénzspekuláció szervei.

Még a reakciós lapok is elsodálkoztak és feháborodtak ezen a viselkedésen. Hát ezek is ellenségek — kérdezte a Berliner Revue, egy

konzervatív ujság — ezek is ellenségek, akik az első kürtjelre elszaladnak? Hát lehetséges az, hogy ilyen cinikusan beismerjék, hogy az ujságok a spekuláció vállalkozásai?

De valaki azt is kérdezhetné: hát mit kellett volna a lapoknak tenniük?

Erre igen egyszerűen lehet válaszolni. Zárt sorokban, félelmes támadásokkal kellett volna valamennyi liberális lapnak a kormány ellen felvonulnia, a kormány vakmerőségét saját vakmerőségükkel tetőzni, a kormányt bizonyos tekintetekben szavánál kellett volna fogni, rá kellett volna kényszeríteni fenyegetésének beváltására, oly módon, hogy minden liberális lap átvette volna a többi liberális lapból mindazokat a közleményeket, amelyeket a kormány kifogásolt. E lapoknak meg kellett volna tanulniok azt, ami a politikai harcokban igen gyakran mindennél fontosabb, azt, hogy kell becsülettel meghalni.

Ez esetben két dolog következhetett volna be. A kormány valóban elég vakmerő lett volna ahhoz, hogy az összes liberális lapokat betiltsa, nemcsak egyiket vagy másikat, hanem valamennyit s erre rálehetett volna kényszeríteni, ha a lapok egymástól átvették volna a kormány beavatkozását vagy tilalmát kiváltó közleményeket. Ez esetben megteremtődött volna egy komoly, igazi agitáció alapja. Gondoljuk csak el, minő izgalom fogta volna el a nyárspolgárokat, ha Berlinben a Volkszeitung, a Vossische Zeitung, s a valamennyinél unalmasabb National-Zeitung, ha itt a Rajna vidéken a Kölnische és

Rheinische Zeitung elmaradt volna a reggeli kávé mellől. A nyárspolgár a konzervatív lapokat utálja és nem olvassa. Gondoljuk el, minő harag fogta volna el, ha nélkülöznie kellene mindazt a zöltséget, amelyet már annyira megszokott. Képzeljük el, mennyire megkárosította volna az iparosokat és kereskedőket, ha egyszerre elmaradtak volna azok a nagy lapok és a mögöttük álló közönség, amelyhez hirdetései-vel és vásári reklámjaival fordulni szokott. Minden politikai harcban arra kell törekedni, hogy a közömböseket megnyerje és izgalomba hozza az ember, hogy minél nagyobb tömegeket mozgathasson meg. Ezen az uton és *csakis* ezen kell járnia annak, aki győzni akar.

Ha a nagy liberális párt, ahogy magát nevezni szokta, ehhez a taktikához folyamodott volna, ha a kormány vakmerőségét a saját vakmerőségével tetézte volna: akkor szerfölött bizonytalan lett volna az, hogy a kormányban lett volna-e elég vakmerőség fenyegetésének beváltására, arra a császármetszésre, amely az egész liberális sajtót ki akarta végezni. Ha minden várakozás ellenére a kormány ezt is meg mertte volna tenni, nos, akkor éppen az az általános elkeseredés következett volna be, amelyről már szóltam.

Igy ellenben a kormány letiporta és elhallgattatta a sajtót, anélkül, hogy ő maga bárminő kockázatot vállalt volna. Kormányunk erejének titka ellenfeleinek nyomoruságos gyengesége. Mindaddig játszva győzedelmeskedhetik a reakció, amig *ilyen* ellenfelei lesznek.

De persze, aki haladópartí lapjaink természetét ismeri, az örület tetejének kénytelen mondani azt a várakozást, hogy a haladópart ehhez a taktikához fordul vagy azt hitte is, hogy ezt megteheti. De éppen ez teszi világossá azt, hogy a haladópart nem termett rá a komoly politikai küzdelemre. Amely part legfontosabb pozícióit, amikor meg kell őket védeni, nem tudja halottaival körülbástyázni, nos ilyen part nem született arra, hogy győzzön. Az ilyen part csak egyet tehet: minden újabb támadásnál újra kereket oldhat.

Az ilyen part, az ilyen sajtó még azt sem érdemli meg, hogy sajnálkozzunk rajta, amikor a kormány pálcája a hátán suhog. Aki még a saját bőrét sem tudja megvédeni: annak nincsen joga arra, hogy éljen.

A kormány erőszakoskodásai ellenére részvéttel sem lehet viseltetni ez iránt a sajtó iránt s nem érezhetnénk rokonszenvet vele szemben még akkor sem, ha valóban szolgálná s nemcsak állítólag hirdette volna azokat a magasztos és nagy célokat, mintahogy tudjuk, hogy nem szolgálja. Nem érezhetnénk rokonszenvet iránta még akkor sem, ha a mi céljaink szolgálatába szegődnek, holott valójában ennek az ellenkezőjét teszi. Mert tekintet nélkül azokra a célokra, amelyek szolgálatába szegődtek, miképpen érdeklődjék az ember olyan férfiak iránt, akik minden támadásnál kereket oldanak, harcosok iránt, akik az ellenség támadásait nem az arcukkal, hanem a fenekükkel védik ki? Ez épp olyan, mintha a lengyelek a következő alapelvet

állították volna fel: „Az a fődolog, hogy nemcsak személyünk, hanem tőkénk is sértetlenül megmaradjon” — s ha ennek következtében mindannyiszor kereket oldottak volna, ahányszor csak egy kozák mutatkozott. Az ilyen színjáték szereplőire csak a gunyos megvetés, az undor és utálat érzéseivel gondolhatunk!

Minél magasabbrendűek és tisztábbak volnának ezeknek a férfiaknak céljai, annál nagyobbak kellene az őket sujtó megvetésnek is lennie, ha még az ilyen magasrendű célok sem tudnak férfias lelket önteni beléjük. Az egyetlen fél mentő körülmény, amelyet a haladópart magatartása mellett fel lehet hozni éppen az, hogy végső elemzésben egyebet nem akarnak elérni, mint egy maroknyi ember érvényesülését lehetővé tenni. Az ilyen szánalmasan silány célok szánalmasan silány magatartásra ösztönzik az embereket; csak nagy eszme, a fenséges célokért való lelkesedés teremti meg az odaadást, áldozatkészséget, bátorságot.

Szemügyre vettük a nagy liberális sajtó hazug voltát, majd feneketlen gyávaságát és erkölcsstelenségét. Szóljak-e most még külön újságíróinknak, ezeknek a szellemi „előharcosoknak” teljes tehetetlenségéről, csodálatos, minden képzeletet felülmuló tudatlanságáról? Erre most nincsen szükség, mert mozgalmunk megindulása előtt másfél évvel elvégeztem ezt a munkát Julian, der Literaturhistoriker” című munkámban, elvégeztem Németország legnagyobb tudósainak és gondolkodóinak osztatlan helyeslése közben, akik írásban és személyesen ráz-

ták meg köszönetük jeléül a kezemet. Itt csak utalok az abban mondottakra. Bebizonyítottam munkámban, hogy kábitó tudatlanságukkal megmérgezik, hogy frivol eszmehijasságukkal, minden szép és nagy dolog ellen való, szinte hivatásukkal járó gyűlöletükkel tönkreteszik a nép lelkét. Bebizonyítottam ezt Schmidt Julianak, a Berliner Allgemeine Zeitung főszerkesztőjének, a legműveltebb és legkiválóbb ujságírók egyikének példájával. Munkám előszavában is kijelentettem, hogy nem mint egyént, hanem mint az elsők elsejét, mint ünnepezt irodalomtörténetírót, mint ennek az egész hordának felkent fejét állítottam a pellengérré. Mint ennek az egész fajtának szellemi képviselőjét ragadtam ki és vettem vizsgálat alá, mondtam már akkor.

Az ujságírók egész céhe feljajdult erre az egész mai sajtót sújtó csapásra. A legtöbbje magába fojtotta dühét. Amikor azután nyílt levelem megjelent, e nyomorult fickók közül nem egy elérkezettnek vélte az alkalmat, hogy bosszút álljon. Ez is egyike volt ama okoknak, amelyek miatt e firkászok oly szemérmetlen dühvel vetették magukat reám.

Juliánnal még csak valahogy szóba lehetett állanom. De kinek volna annyi önuralma, hogy napjainknak legundorítóbb s egyuttal legmulatságosabb jelenségét, a Berliner Volkszeitungot és szerkesztőjét, Bernstein urat jellemezze, ezt a volt kölcsönkönyvtár-tulajdonost, aki azt hiszi, hogy kölcsönkönyvtárának olvasásával elsajátította azt a műveltséget, amely

szükséges ahhoz, hogy egy nagy nép vezetője lehessen valaki. Ez az ur naponta vezércikkeket ír, az istenről, a világról és sok más egyéről s ezt csak azért tudja megtenni, mivel boldog tudatlanságában fogalma sincs arról, hogy mennyire hijjával van a legelemibb ismereteknek. Ez az ur még németül sem tud, hanem valami furcsa badar-keverék, zsidó-német nyelven, minden mondatban nyelvtani hibák özönével, adja elő mondanivalóit s így nemcsak a népet, hanem nyelvét és nyelvének szellemét is lassan, de biztosan megrontja.

Ennek ellenére ez az ujság Németország legolvasottabb politikai lapja. Nemrégén még 33 ezer előfizetője volt, ezek közül állítólag 8 ezret elvesztett. Ez mindenestre örvendetes jelenség s remélem, hogy ennek előidézésében a mi törekvéseinknek is volt részük. De még így is Németország legolvasottabb politikai lapjainak egyike: minél rosszabb valamely ujság, annál nagyobb előfizetőinek száma.

Ezek komoly, nagyon komoly jelenségek s lelkem mélyéig elszomorodva, azt kell mondanom: ha sajtónk gyökeresen meg nem változik, ha ez az ujság-pestis még 50 esztendeig így tart, akkor népünk szellemének meg kell romlania és gyökerestül el kell rothadnia. Mert gondoljuk csak el: ha ezer ilyen ujságíró, ezek a mai néptanítók, százezer hangon naponta ráküldi a népre feneketlen tudatlanságát, lelkiismeretlenségét, a politika, tudomány és művészet minden igaz és nagy dolga ellen való eunuch-gyűlöletét s ha a nép hittel és bizalom-

mal nyul ezután a méreg után, mivel azt hiszi, hogy ez a szellemi megerősödés kutfeje számára: — nos akkor ennek a népléleknek el kell pusztulnia, még ha a legegészségesebb volt is. A világ legtehetségesebb népe, még a görög nép sem viselhette volna el pusztulás nélkül az ilyen sajtót. S könnyű megérteni, hogy a mondotakon mit sem változtat az, ha akad is ebben a bandában öt, tiz, tizenöt tanult és derék ember, mert hiszen a hangjuknak kartársaik zajongásában nyomtalanul el kell enyésznie.

De ezt a nyomot most tovább nem kísérem. Hiszen azt kérdezhetné valaki: ha ilyen reménytelennek látom a helyzetet, mitől várhatjuk menekülésünket. Mert hiszen demokratikus államban, győzelmes forradalom után sem lenne a sajtó más, mint amelyen ma, — mondhatná valaki.

Három szempontból kötelességem, hogy erre az ellenvetésre válaszoljak. Kötelességem azért, hogy elhessegessem azokat a sötét árnyakat, amelyeket beszédem felidézett; kötelességem azért, hogy megmutassam, hogy a szociáldemokrata gondolatban benne rejlik ennek a bajnak az orvoslása is. Kötelességem végül azért, mivel szerfölött hasznos a szociáldemokrata követeléseknek a néppel való minél korábbi megismertetése, hogy így a kellő pillanatban megvalósulásuknak minél kevesebb akadály legyen.

Felvetem tehát, azt a kérdést, miképpen lehet sajtónkat gyökeresen átalakítani?

Mielőtt erre a kérdésre felelni tudnánk,

tisztába kell jönnünk azzal, mi okozta a sajtó romlását?

Nem mondhatom el ezuttal az európai sajtó történetét. Elég megemlíteni azt, hogy volt idő, amikor valóban a politika, művészet és tudomány nagy érdekeinek előharcosa, a nagyközönség oktatója, tanítója és szellemi nevelője volt. Eszmékért harcolt és eszmék világába akarta felemelni a közönséget. Ekkor azonban divatba jött az a szokás, hogy fizetett hirdetések kezdtek a lapok közölni, eleinte semmi, jóideig is még csak egészen kevés hely jutott neki a lapok utolsó oldalán — mondom, ez a szokás gyökeresen átalakította az ujságokat. Kiderült, hogy a hirdetések alkalmas eszközök arra, hogy győnt gyűjtsön, hogy a lapok kiadásából óriási jövedelmekre tehessen szert valaki. *Ettől az órától* fogva az ujság kitűnő pénzszerző vállalat lett, pénzben bővelkedő, avagy csak pénzre éhes kiadók számára. Hogy sok hirdetést szeressen: sok előfizetőre volt szüksége, mert a hirdetőik természetszerűleg azokat a lapokat keresik fel, amelyek számos előfizetővel rendelkeznek. *Ettől az órától* fogva tehát már nem arról volt szó, hogy valamely nagy eszméért harcoljanak, hogy a közönséget lassanként és fokozatosan ennek az eszmének a magaslatára emeljék, hanem ellenkezőleg arról, hogy oly véleményeket hirdessenek, amelyek tekintet nélkül belső mivoltukra, tetszetősek az előfizetők nagytömege előtt. *Ettől az órától* kezdve tehát az ujságok, még mindig ragaszkodva ahhoz a látszathoz, hogy szellemi érdekekért har-

colnak, a nép tanítóiból és nevelőiből a pénzes és így előfizetni tudó burzsoáknak és izlésüknek silány cselédjeivé lettek. Az ujságok egyik részét erre kényszerítette az előfizetőknek az a köre, amelyet már megszerzett, másik részét az, amelyet meg akart szerezni, de mindkettő állandóan az egész üzlet aranyfenekére: a hirdetésekre szegezte tekintetét.

Ettől az órától fogva az ujság közönséges, ordináre nyereszkes üzletté vált, amely miben sem különbözött a többi üzletektől, hacsak abban nem, hogy minden ízében alakoskodó és képmutató üzlet volt, amelyet azonban a nagy eszmékért és a nép javáért való harcnak ürügye alatt folytatnak.

El tudják-e képzelni azt a rombolást, amelyet ez a naponta megismétlődő alakoskodás, a XIX-ik századnak ez a csuhássága, lassanként a kiadók és ujságírók között végbevitt?

Még sokkal erősebbek ezek a hatások szenvedélyes politikai harcok idején. Hiszen ezek az ujságok az ilyen küzdelmekben nem képviselhetnek egyebet, mint a vagyonos osztályok összes elbitéleteit, mert hiszen ezek között van a legtöbb előfizetőjük és ezek nyomában járnak a hirdetők. De ez még nem is a legfontosabb. Sokkal rombolóbb hatása a következő körülmény: Olyan író, aki ad valamit becsületére, inkább levágatja a kezét, semmint olyat írjon, ami nem meggyőződése. Vagy hogy amikor ír, ne mondja el azt, amit gondol. Ha egyáltalán és semmiféle formában sem fejezheti ki gondolatait, akkor inkább visszavonul és nem

ír semmit. Az ujságnak nyereszkes üzletté való átalakulása következtében ez lehetlenné vált. Az ujságnak meg kell jelennie: ez az üzlet természete. Bármit tett is tehát 1848 óta a kormány, üzleti természetük arra kényszerítette az ujságokat, hogy a kormányval mindenkor kiegyezzenek, hogy csak olyanforma ellenzékiséget mutassanak, amelyet a kormány maga is kívánt, vagy megengedett. Ez már az üzletnek a természete. Így jöttek létre 1848 óta azok a botrányos kompromisszumok, amelyeket lapjaink a kormányokkal kötöttek. Oly dolgokat, amelyek a kormány számára kényesek voltak, nem említettek a lapok; amelyeket megemlítettek, csak annyi és úgy említették őket, amennyire a kormánynak ez kellemes volt. Hinkeldey-Westphalen idejében a lapok titokban pénzeltek egy csomó embert, akik állásuknál fogva mindenkor figyelmeztették az ujságokat, hogy a kormány mely dolgokban és mely határig hajlandó eltérni az ellenzéki álláspontot. Amikor megjön eme dolgok leleplezésének időpontja: ámulni fog a világ, hogy egyetlen nap alatt mennyi ilyen természetű feljegyezni való dolog történt.

De még ez sem minden. Ezeket az üzlet kedvéért a kormánynak tett koncessziókat az ujságok írói nem ismerhették el az üzlet kedvéért hozott személyes koncesszióknak, mert különben a nép megvetése, az olvasók, előfizetők és hirdetések elvesztése következett volna be.

Tehát csak azt tehették, hogy ezeket az üzleti engedményeket a nép előtt a közvélemény mindmegannyi új álláspontja gyanánt tüntették

fel, a népelet fejlődésének üdvös jelenségei gyanánt jellemezték őket és ilymódon a nép szellemét annyira kiherélték és felhigitották, hogy nyereszkeskedő ujságüzletük folytatása lehetővé vált. Ez az oka annak, hogy a közélet minden terén 1848 óta a nép szellemi visszafejlődésével találkozunk. Ez az oka annak a mesterségesen tenyésztett ellenforradalmi közszellemnek, annak a férfiatlanságnak, amely 1858-ban az „uj korszakkal“ való szédelgésben — ez is a liberális ujságoknak és elsősorban a Volkszeitungnak volt a találmánya — mint valami kiütésben napvilágra jött.

Egyuttal azt is könnyen elgondolhatjuk, milyen erkölcsöket pusztító hatása van ennek az eljárásnak az ujságírók jellemére nézve, miképpen növelte ez nagyra a megvetés érzését elsősorban önmagukkal, azután minden ideális céllal, az olvasóval és néppel szemben, akik ezt a naponkénti becsapatást eltűrték.

Ha tehát például a kormánynak eszébe jutna oly rendeletet kiadni: ezentul csak olyan ujság jelenhetik meg, amelynek élén öles betűkkel olvasható ez a felírás: „A nép canaille“ nos, egész biztosak lehettek benne, mert ez éppen az üzlet természete, hogy liberális lapjaink élén öles betűkkel volna olvasható: „A nép canaille“. De ezentul még azt is bebizonyítanák, hogy a meggyőződéshez való ragaszkodásnak és a nép igazi szeretetének legnagyobb bizonyítéka, hogy a közvélemény új álláspontjának szükségképpen velejárója azt hirdetni: hogy a nép canaille:

Ha valaki pénzt akar keresni: gyártson vásznat, vagy posztót, vagy játsszék a börzén. De hogy valaki aljas pénzvágtyól hajtva a népszellem minden forrását elmérgezze, hogy a lelki mérget ezer serlegben nyujtsa mindennap a nép számára — ennél nagyobb bünt elgondolni sem tudok!

De képzeljük el, hogy még minő más hatásai vannak az eféle munkának az ujságírók természetére. Jól tudjátok, hogy amint a munkásnak hatása van a munkára, azonképpen viszont a munka is nagy befolyást gyakorol a munkás természetére.

A hirdetésekkel való nyereszkesedés lehetővé tette a lapkiadók számára, hogy az ujságírók egész seregét, valóságos szellemi proletárcsapatot tartsanak ki, amelylyel, versenyre kelve, üzemiüket megnövelik és hirdetésekből való bevételeiket megszoríthatják. De ki szegődik be ebbe a seregbe, ki álljon be oda, aki ad magára valamit, aki becsüli magát, akinek csak valamilyen tehetsége is van arra, hogy a tudomány, a gondolat, a polgári élet bármely területén valami értékeset alkosson? Ti proletárok gazdaitoknak csak időtöket és testi munkátokat adjátok el. *Amazok* a lelkiüket bocsájtják áruba. Mert a munkatársnak azt kell írnia, amit a szerkesztő és a kiadó megparancsol. A szerkesztőnek és a kiadónak pedig azt, amit az előfizetők akarnak, amit a kormány megenged. Aki férfinak érzi magát: az szellemének ezt a prostituálását el nem tűri. Továbbá gondoltok meg azt is, hogy milyen egyéb romboló

hatásai is vannak ennek a mesterségnek. Ti proletárok oly üzlet számára adjátok el magatokat, amelyhez értetek valamit: de azoknak, a szellemi proletároknak naponként sok hasábot kell teleírni ezer és egy dologról, politikáról, jogról, közgazdaságról, tudományról, a törvényhozás minden szakáról, az összes népek diplomáciai és történelmi viszonyairól. Akár ismerik eléssé, akár nem — a dologról írni kell, a lapot meg kell tölteni, mert ez üzlet természetete. Vegyük ehhez hozzá a rendelkezésre álló kevés időt, amely miatt nemcsak alaposabban tanulmányozni, forrásokban és könyvekben kutatni nem lehet, de alig lehet gondolkodni is, alig a dolgokat átgondolni. A cikknek készen kell lennie, ez az ujság természetete. A tudatlanságot, a dologhoz való nem értést, mind ezt lehetőség szerint el kell rejteni a sima, kicsiszolt frázis mögött.

Ez az oka annak, hogy aki ma félműveltséggel az ujságírói pályára lép, két vagy három év múlva azt a keveset is elfelejti, amit tudott, erkölcsileg és szellemileg tönkreteszi magát és blazirt, komolytalan, minden nagy dologban hitét elvesztett s csak egy bizonyos érdekcsoport hatalmát szolgáló stréberré lesz.

Ez az oka annak, hogy kevés kivétellel minden hozzáértő ember visszavonult a sajtótól s az ujságírás így a középszerűségeknek, a tönkrement existenciáknak, a munkakerülőknak és tudatlanoknak találkozó helyévé lett, akik semmi komoly munkára nem lévén valók,

az ujságírás terén könnyebb és jövedelmezőbb foglalkozást találnak, mint egyebütt.

Ime ez a *toll zsoldosainak* modern hadserege, a szellemi proletáriátus, az ujságírók állandó hadserege, amely a közvéleményt készíti és amely a népen nagyobb sebeket ütött, mint a katonák állandó hadserege. Mert hiszen ez külső hatalommal igazza le a népet, az ellenben belülről rothasztja, vérét mérgezi. — Ezért kerülnek el a szent borzalom egy nemével mindazok, akik valamihez értenek, a sajtót. Nekem igen sok ismerősöm van a tudós világban. Ha egyszer vagy másszor előttük felvettem azt a kérdést, nem volna-e helyén való egy vagy más különösen fontos tárgyról cikket írni valamelyik ujságba: mindig csodálkozó és álmétkodó feleletet kaptam, mintha felszólításomban valami sértő lett volna.

Életem folyamán módomban volt megismerni két-három ujságíró, akik e szabály alól dicséretes kivételek s az imént jellemzeteknek tökéletes ellentétei voltak. Ezek közül kettő már ott is hagyta ezt a pályát. De mily gyakran hallottam fájdalmas vívódások közben panaszukat: inkább lennének kőművesek, semminthogy ezen a pályán maradnának, amely a lelket és szellemet egyaránt elpusztítja.

A szó szoros értelmében igaza volt Bismarck urnak, csak tulenyhén fejezte ki magát, amikor a porosz képviselőházban azt mondotta, hogy az ujságokat olyan emberek írják, akik pályát tévesztettek. S ezt most elmondva már előre nevetnem kell azon, hogy haladópartíiak Bis-

marck urral e kérdésben való egyetértésemet annak bizonyítéka gyanánt fogják feltüntetni, hogy én egy követ fuvok vele. Csak az kár, hogy mindezt még a Bismarck-kormány megalkulása előtt, sokkal keményebb szavakkal elmondottam „Juliánom“-ban. „Ez a banda — irom ott — oly emberekből áll, akik tehetségüknél fogva néptanítók, lustaságuknál fogva postahivatalnokok sem lehetnének, akik semmiféle polgári hivatást betölteni nem tudnak és éppen azért azt hiszik magukról, hogy a nép nevelése és művelése az ő dolguk!“

A haladópartiak ily körülmények között nem mondhatnak egyebet, minthogy Bismarck ur megvásárolt engem azért, hogy a *saját nézetimet* valljam és hirdessem.

Azért figyelmeztetlek benneteket ismétlen is erre a művemre, mivel nem szeretném, ha akadna közöttetek olyan, aki azt hinné, hogy csak az ellenem irányított személyes támadásokon érzett keserűségemben gondolkodom így. Ellenkezőleg tudjátok meg, hogy már e támadások előtt így gondolkoztam és így beszéltem rólok, így már akkor, amikor nevemet csak a legnagyobb tisztelettel és a leghizelgőbb bókók kíséretében emlegették. Ugyancsak felhívom figyelmeteket a *Munkásprogramra* is, amelyben a mostani mozgalom kezdete előtt az újságokra vonatkozó véleményemet röviden, de mégis elég érthetően kifejeztem.

Miután most megismertük azokat az okokat, amelyek az újságírók elzüllését előidézték, nem lesz nehéz kimutatnunk, hogy a szociál-

demokrata állam ezen a téren is gyökeres változtatásokat visz majd végbe. Ezért röviden fel akarom sorolni a legfontosabb idevágó rendszabályokat. Az 1. ezek között a korlátlan sajtószabadság. Mert csak a valódi szabadság televény földjében fejlődhetik ki minden nagy dolog. A 2. az újság-óvadék eltörlése, mert ezeknek az óvadékoknak — amint a Munkásprogramban már kifejtettem — csak az a hatásuk van, hogy a lapokat a tőkés kiváltságává teszik és megakadályozzák, hogy a nép olyan lapokat alapítson, amelyek meggyőződését kifejezésre juttatják.

A 3. az újságbélyeg eltörlése; egyrészt azért, mert az újságbélyeg ugyanolyan hatású, mint az óvadék s másrészt azért, mert ostoba dolog az újságokat, amelyekben a nép nevelőit szokás látni, külön megadóztatni. Ugyanolyan dolog ez, mintha az iskolai oktatásra, vagy a lelkészek prédikációjára vetnének ki külön adót.

Mindezek a rendszabályok azonban nem volnának elég erősek a sajtó történelmileg kialakult mivoltának átalakítására, ha nem járna velük együtt az a negyedik rendszabály, amely ennek az átalakításnak munkáját valóban el tudja végezni.

Kimutattam, hogy a sajtó romlását szükségyszerűleg előidézte az, hogy szellemi érdekek képviselőiténél ürtügye alatt a hirdetések révén ipari nyerészkedő vállalattá lett. Tehát igen egyszerű a megoldás: ezt a két dolgot, amelynek különben sincsen semmi köze egymáshoz, el kell választani egymástól. Amennyiben a sajtó

szellemi érdekeket képvisel: annyiban a tanítóhoz, vagy az ígét hirdető lelkészhez hasonlítható; amennyiben hirdetéseket közöl, annyiban a nyilvános kikiáltó, a híreket a faluban kidoboló szerepét tölti be és százezerhangú szavával értesíti a közönséget arról, hol veszett el óralánc, hol lehet a legjobb szivarokat, hol a Hoff-féle malátakivonatot a legolcsóbb áron vásárolni. Milyen kapcsolat van az íghirdető és a kidoboló között? Nem fonákság-e ezt a két dolgot összekapcsolni egymással?

A szociáldemokrata államban tehát törvényt kell hozni, amely az ujságoknak megtiltja a hirdetések közlését és az összes hirdetéseket az államtól vagy községtől közzétett hivatalos értesítőkhöz utalja.

Ettől az órától kezdve az ujság megszűnik nyereszkesedésre alapított üzlet lenni. Ettől a pillanattól kezdve a nyereszkesedő tőke visszavonul. Ettől a pillanattól kezdve az ujságírók állandó hadserege koplalni kezd, vagy cipőtisztító lesz; ahogy éppen tetszik nekik. Ettől a pillanattól kezdve nincsen többé olyan ember, akinek a mestersége az ujságírás, csak olyan, akinek hivatása. Ettől a pillanattól kezdve csak olyan ujságok állhatnak fenn és csak olyan férfiak írhatják az ujságokat, amelyek és akik anyagi haszonra való tekintet nélkül hivatást éreznek magukban arra, hogy a nép szellemi érdekeiért és javáért harcoljanak.

Kell-e külön bizonyítékra utalnom, hogy megértjük e rendszabály szükségképpen bekövetkező hatásait? Gondolatok csak azokra a

lapokra, amelyek mostani mozgalmunk folyamán pártunkra állottak: a „Nordstern“-re, a „Volksfreund“-ra s még egy-két kisebb lapra. Mindezek olyan lapok, amelyeknek nincsenek hirdetési s amelyek ilyen hirdetéseket sem most, sem a jövőben nem is akarnak hozni. Olyan lapok tehát, amelyeket oly férfiak írnak, akik a szellemi küzdelmekben valódi lelki érdeklődésből s nem a meggazdagodás reményében vesznek részt, olyan férfiak, akikre tehát semmiképpen sem illik rá fennebb adott jellemzés.

De éppen olyan kitünő volna ama törvénynek másik része, amely a hirdetéseket az állam vagy község kiadta hivatalos lapokba utalná. Mondottam már, hogy a lapok — amennyiben hirdetéseket közölnek, — a nyilvános kikiáltókhöz, kidobolókhöz hasonlíthatók. Erre a munkájukra szükség van, éppen olyan szükség, mint az éjjeli őr egyszerű és szükséges munkájára s ez is hozzátartozik a rendezett állami vagy községi élet teendői közé. Hiszen még ma is látható a kis sváb városokban, hogy valamelyik községi hivatalnok kidobolja vagy kitrombitálja, hogy mi veszett el vagy mit találtak, vagy más eféjét. Azonfelül erre a tevékenységre nem is alkalmazható ama különben is igen sílány érvek egyike sem, amelyeket rendszerint fel szoktak hozni, amikor arról van szó, hogy valamely tevékenységet az államra vagy községre bizzanak. Hiszen ehhez nem kell valami különös találékonyság, sem vállalkozó szellem, hiszen csak a hirdető megrendelte mechanikus

tevékenységről van szó, amelyet épp oly jól el lehet végezni majd akkor is, mint ma az egyes tőkés megbízásából és hasznára. Csak a mai korban, amelynek elvei közé tartozik az, hogy minden hasznothajtó dolgot ki kell szolgáltatni az egyes tőkés kizsákmányolásának és kapzsiságának: csak a mai korban lehet megérteni azt, hogy a nyilvános kikiáltónak ezt a munkáját az egyes tőkés hasznára és gyarapodására oly sokáig átengedték. Az állam vagy község kiadta ezen hirdetési lapok évenként legalább 1—2 millió tallér hasznot is hajtanának, mert ezek a lapok nem támasztanak egymásnak versenyt, miután a legnagyobb községben is csak egy ilyen lap jelenne meg. Ezeket a milliókat azután arra lehetne felhasználni, hogy ugyanannyi millióval leszállítanák azokat a közvetett állami és városi adókat, amelyeknek terhét leginkább a szegényebb néposztályok viselik és így a napjainkban divatos undorító vásári reklámoknak, a Hoff-féle maláta-kivonatnak és a Goldberg-féle köszvény láncoknak legalább némi hasznuk volna.

Ez az a mindenképpen üdvös rendszabály, amely a szociáldemokrata államban a sajtót gyökeresen átformálná. Azért fejtettem ki részletesen, mert ilyesmire sohasem lehet elég korán előkészíteni a közvéleményt. Hirdessék az itt-mondottakat mindenfelé, alakítsák át bizonyos tekintetben népies hagyományyá, növeljék meg igazságát szavuk ezerszeres visszhangjával, emeljék a főfontosságú demokratikus követelések sorába, hogy így majdan megvalósulásá-

nak semmi akadály ne legyen. Addig is ne fedjék el soha: a nép valódi ellensége, legveszedelmesebb ellensége, annál veszedelmesebb ellensége, mert barátja köntösében lép fel: — a mai sajtó.

Véssék mélyen, kitörölhetetlenül szívükbe ezt a jelszót, amelyet ime, világgá küldök: *Győöletünk és megvetésünk üzze a halálba, üzze pusztulásba a mai sajtót!*

Vakmerő jelszó ez: egy férfiú az ujságok ezerkaru intézménye ellen, amely királyok támadásait is már győzelmesen visszaverte. De amilyen őszinte az a szenvedélyes vágy, amellyel szavamra figyelnek, amilyen őszinte az a tiszta lelkesedés, mely egész valómat megrendíti akkor, amikor lelkem az Önökével egybeolvad, oly bizonyosnak érzem, hogy megjön az a pillanat, amikor haragunk villámjával az örök semmiségbe kergetjük vissza ezt a sajtót!

Közéletünknek *harmadik*, de ugyancsak százalmas jelensége, amellyel foglalkozni akarok: a képviselők frankfurti tanácskozása.

Tudjátok, hogy a nemzeti egyesület tagjai, vagyis a haladópartiak, akik erre a tanácskozásra összegyűltek, mindig azt hirdették, hogy ragaszkodnak az 1849-iki frankfurti birodalmi alkotmányhoz. Azt mondták, hogy ez az alkotmány az érvényes jog, ez a német nemzet palladiuma.

Félreértések kikerülése végett előre kell valamit bocsátanom. A frankfurti birodalmi alkotmány visszaállítása — ez nem az én, ez nem a mi álláspontunk. Számunkra a frank-

furti birodalmi alkotmány visszaállítása reakciós utópiánál nem egyéb. A mi szemünkben az 1849-iki frankfurti birodalmi alkotmány már keletkezése időpontjában nem volt egyéb, mint a federalizmus impotenciájának utolsó bizonyítéka.

A német egység, egységes szuverén központi hatalom, amely együttműködnek 34 különálló szuverén hatalommal — ez oly ellentmondás, mely életre képtelen, ez oly lehetetlen dolog, mint az, hogy valamelyik kabát fehér és fekete legyen egyszerre. A szuverénítésnek, akár a fejedelmi hatalom a birtokosa, akár a nép, egynek és oszthatatlannak kell lennie, annyira oszthatatlannak, mint az ember lelkének.

A német egységről mindaddig nem lehet szó és nem lehet szó másképp, mint úgy, hogy ennek a 34 külön szuverénítésnek meg kell szünnie és össze kell olvadnia.

Ez okozta azt is, miért nem tudott a frankfurti birodalmi alkotmány megállani a saját lábán. Nem azért pusztult el, mert amint a haladó pártiak hiszik, tulságosan forradalmi volt s megelőzte korát, hanem azért, mert reakciós volt. Nem az pusztította el, ami benne újság, hanem az, ami benne ódon volt. Elpusztította az a logikai ellentmondás, amely a 34 szuverénítésen nyugvó egységes központi hatalom gondolatától elválaszthatatlan.

A federalizmus egyáltalán nem alkalmas arra, hogy valamely nép egységét megteremtse. Már 50 év előtt megmondotta a legnagyobb német gondolkodók egyike, Johann Gottlieb

Fichte, hogy a federalisztikus kötelékből sohasem nőhet ki egységes nemzeti érzés, hogy a nép számára ez a kötelék egyáltalán nem is létezik s azt mindig csak olyanfajta, külső köteléknek érzi, mint a kormányoknak diplomáciai szövetségeit.

Ezeknek a szavaknak igazságát a legutóbbi amerikai események is beigazolták, holott rendszerint Amerikára szoktak utalni a federalizmus hívei. A partikuláris érdekeknek szolgálata, amely a federalizmustól elválaszthatatlan, nemcsak hogy nem teremtette meg s nem ápolta a nemzeti érzést, hanem ellenkezőleg a Washington idejében látszatra egységes nép szívében a kölcsönös gyűlölködés érzését növelte nagyra s ily módon a legvéresebb és legszörnyűbb háborúk egyikét idézte fel.

Németországban meg éppenséggel a legnagyobb ellentét van abban, ha federalizmusról és szabadságról egyszerre beszél valaki.

Nagy, századokra nyúló közös munka révén népünk megszerezte a szellemi egységet. Nincsen porosz és osztrák költészet, nincs éjszakkémet és délnémet tudomány, nincs osztrák és porosz művészet. A szellemi élet valamennyi területén megszereztük a nemzeti egységet, kivívtuk, hogy mint németek vagyunk a világon: amit most még meg kell szereznünk, ami után törekednünk kell: az ugyanez az egység, ugyanez a nemzeti élet a politika, a történelem területén. Ha e 34 fejedelemnek uralkodásra való joga oly erős, hogy az egész német nemzet jogánál erősebb, hogy erre hivatkozva a németiség nemzet-

ként való létezését jogos dolog volna megakadályozni — akkor ez a fejedelmi jog természetesen még sokkal erősebb volna az egyes törzsekkel szemben s bajos elképzelni, milyen jogra hivatkozva lehetne a szabadság és a fejedelmi jogok korlátozására törekedni az egyes országokban.

A mi szemünkben tehát a frankfurti birodalmi alkotmány helyreállításának gondolata nem egyéb reakciós utópiánál. Utópia (jámbor szándék, azért, mert a bennerejlő ellentmondásoknál fogva ez az alkotmány ezután sem tudna megállani a saját lábán, mint ahogy nem tudott a múltban sem; reakciós azért, mert ha történelmünkben az 1849-iki balul végződött kísérletet most meg akarnók újból ismételni, akkor az azóta történt események ránk nézve haszon és értelem nélkül multak volna el. A mi szemünkben, amely a frankfurti birodalmi alkotmány pusztulásában a benne rejlő ellentmondások következményét és a federalizmus tehetetlenségének végső bizonyítékát látja: a mi szemünkben a történelem eme 14 évének bizony van értelme, mély értelme, igaz, hogy drága áron megvásárolt értelme.

De én a frankfurti képviselőgyűlést nem a magam, hanem az ő szempontjukból akarom megbírálni.

Hiszen ez a gyűlés egy év előtt még azt hirdette, hogy a frankfurti birodalmi alkotmány az érvényes jog, ez az alkotmány az a lobogó, amely körül a német nemzetnek sorakoznia kell.

Ha tehát a frankfurti fejedelemgyűlés fe-

deralisztikus fondorlatait egyáltalán érdemesnek tartották arra, hogy vele foglalkozzanak, akkor éppen saját álláspontjuk alapján csak azt kellett volna kijelenteniök: hogy az 1849-iki frankfurti birodalmi alkotmány a német nemzet érvényes alkotmánya.

Mit tett e helyett a képviselők frankfurti gyülekezete? Kijelentette, hogy a fenforgó körülmények között nem helyezkedhetik a fejedelmek javaslatával szemben „merőben elutasító álláspontra.“ Ezt mondták, noha a fejedelmek terve a frankfurti birodalmi alkotmánnyal a legszögesebb ellentétben áll. Avval a fejedelmi alkotmány-tervezettel szemben, amely a frankfurti alkotmány-tervezte, általános választójogból kikerülő birodalmi gyűlést elmellőzi s a fejedelmi alkotmánytervezetet külön e célra szervezett delegáció avagy az egyes német törzsek tartomány-gyűlése elé akarta terjeszteni, amelyek vagy en bloc elvethették vagy elfogadhatták ezt s evvel az eljárással mindenképpen lehetlenné tették a birodalmi alkotmány és a birodalmi parlament gondolatához való visszatérést!

A képviselők gyűlése tehát megtagadta és elárulta mindazt, amit éveken keresztül a nemzet elévülhetetlen jogának hirdetett. Elárulta azt a zászlót, amely köré éveken keresztül szölongatta a népet.

De persze a haladópartiak sokkal többször nyargaltak ünnepélyes alkalmakkor ezen a vesszőparipájukon, a frankfurti birodalmi al-

kotmányon, semmint hogy egyszerűen megtagadhatták volna.

Határozatukban tehát van egy mondat, mely megint arra utal, hogy nem ugyan a frankfurti birodalmi alkotmány, hanem csak — amint magukat diplomatikusan kifejezik s az ilyen diplomácia előtt kiköpni szeretne az ember — olyan fajta alkotmány, aminő a frankfurti, elégitheti ki a német népet.

De miképpen lehet a frankfurti birodalmi alkotmányt és a fejedelmek alkotmánytervezetét egymással összeegyeztetni? Miképpen lehet az átöröklésen alapuló császári hatalmat és a kifundált direktóriumot, miképpen lehet az egységet s az ötösséget és hatosságot, a porosz vezetést és az osztrák fenhatóságot egymással összeegyeztetni? Van-e valami közösség, van-e valami kapcsolat ezekben az egymásnak anynyira ellentmondó dolgokban?

Az a határozat tehát, amely egy szuszra igent és nemet mond, amely fehér és fekete, amely egy szájjal hideget és meleget fúj: ez a határozat merő képtelenség és tökéletes logikai ellentmondás. Ennek a határozatnak egyik szava felfalja a másikat.

A dolog nem is maradt következmények nélkül. Az egyik oldalról Bismarck ur vágta a haladópartiak arcába azt a vádat, hogy Poroszországot elárulták, — a másik oldalról a nagy-német lapok állították azt, hogy a haladópartiak elárulták Németországot a porosz fenhatóság kedvéért. S az a különös, uraim, hogy mindketőjüknek, Bismarcknak is, a nagynémeteknek

is igazuk van. A haladópartiak ugyanis lehetővé tették a lehetetlenséget: Hogy mindenkinek kedvezhessenek, mindent elárultak, egy szuszra tagadták és állították ugyanazt a dolgot.

Hogy mennyire helytálló előadásom, azt bizonyítani akarom avval, hogy a haladópartiak is tisztában vannak, hogy valóban ilyen a helyzet. A képviselőház egyik tagja, Georg Jung ur Kölnből, Frankfurtban a következőket mondta: „A bizottság határozata ellentmondások tömkelegénél nem egyéb. Minden mondat cáfolata a megelőzőnek és másrészt megcáfolódik az utána következő mondattal“. Így beszél ezekről a dolgokról a haladópart egy tagja!

Ennek ellenére ugyanez a Jung ur megszavazta ezt a javaslatot, mert hiszen a lapok tudósításai szerint, a határozatot egyhangulag fogadták el, — egyhangulag kellett ezt a határozatot elfogadni, hogy ily módon kifejezésre jusson a nagy liberális párt egysége! Az emberi értelemről való lemondás egysége, egység az értelmetlenségben és ez ellentmondásban — ebből áll a nagy liberális párt egysége.

A haladópart két más tagja, Becker és Welker a bizottság javaslatával szemben következetesen azt az álláspontot képviselték, hogy a frankfurti birodalmi alkotmányhoz kell ragaszkodni. De ők is visszavonták javaslatukat. Kijelentették ugyan, hogy meg kellett tenni indítványukat, mert csak a frankfurti birodalmi alkotmány biztosítja a német nemzeti jogait. De hiszen a határozatot egyhangulag kellett elfogadni! Az elvekről való lemondás egyhangu-

sága, minden jog elárulása, nemcsak a valóban fennálló jognak, hanem a meggyőződés szerinti jogos álláspontnak az egységes elárulása — ez a nagy liberális párt ugynevezett egysége. Ilyen egységet a bolondok házában is talál az ember.

De a haladópartiak még attól a számalmas komédiától sem kíméltek meg bennünket, hogy határozataikat a fejedelmi gyülekezetnek kézbesítsék. Pedig ezeknek az uraknak semmi joguk nem volt arra, hogy ilyesmit elvárjanak. A képviselők gyűlése nem jogi testület, olyan emberekből áll, akik voltak képviselők, de ma már nem azok, olyanokból, akiknek ugyan van valamilyen mandátumuk, de nem arra, hogy a német nemzet számára alkotmányt adjanak s akiket azonfelül a három osztályú választójog alapján választottak meg. Milyen címen bitorolták tehát ezek az urak azt a jogot, hogy a német nemzet nevében és ügyében hivatalos közléseket tegyenek?

Ha ez az ötszáz férfiből álló gyülekezet csak erkölcsi eredményeket akart elérni, nos ha ilyesmi egyáltalán kitellik tőlük, ezt már határozatuk s annak az ujságokban való közlése is épp oly jól elérte volna s evégből semmi szükség sem volt arra, hogy az énekes koldus mozdulatával nyilvánosan is átnyujtsák ezt a határozatot a fejedelmek gyülekezetének.

Mi volt az igazi oka eme sok nevetséges cselekedetnek?

Mindjárt rávilágítok.

A haladópartiak azért kacérkodnak a német fejedelmekkel, hogy megriasszák Bismarck

urat. Arra gondolnak, hogy a fejedelmeknek való felkinálkozásuk megrémiti majd Bismarckot.

Ilyen eszközökkel dolgoznak ezek a szegény ördögök! S ha viadalban golyót kellene váltanunk Bismarck urral, az igazságosság parancsa volna, hogy már akkor, amikor golyóink utja keresztezi egymást, megvalljuk: Bismarck — férfi, de ezek — nos ezek — vénasszonyok!

S arra még nem volt eset, hogy vénasszonyok megfélemlítsenek egy igazi férfit, még akkor sem, ha tizfelé kacérkodnak egyszerre.

Bismarck ur nem maradt adós a felelettel: feloszlatta a képviselők házat.

S itt ki kell térnem arra, hogy minő magatartást kell tanusítanunk a küszöbönálló választásoknál.

Első sorban meg kell állapítanunk a következőt:

Elvi szempontból ezek a választások nem érdekelnek bennünket.

Elvi szempontból nem érdekelnek:

1. azért, mivel az általános választójog még nincs meg, illetve már nincs meg; már pedig mi csak ennek alapján tudnánk önálló és független álláspontra helyezkedni.

De nem érdekel elvi szempontból azért sem, mert

2. a porosz alkotmány, amely a mostani harc betéte, jogilag érvénytelen alkotmány s érvényes jog ez az alkotmány soha egyetlen percig sem volt.

Hadd idézzem emlékezetükbe azt a tényt, amelyről sohasem szabadna megfeledkeznünk.

Az 1848. áprilisi törvények behozták Poroszországba az általános választójogot, másrészt kimondották azt is, hogy a törvényes országgyűlési képviselőt hozzájárulása nélkül a király nem hozhat új törvényeket, tehát nem hozhat annak a törvényhozó testületnek a hozzájárulása nélkül, amelynek az akkor érvényes jog szerint az általános választójogból kell kikérnie.

Mindannyian tudják, hogy 1848. decembereben a király új alkotmányt oktrojált. Igen elnéző álláspontra helyezkedem s azt mondom: isten neki, megtehető ezt. De érvényessé ez az alkotmány csak úgy válhatott, ha a törvényesen fennálló népképviselőt hozzájárult és megerősítette. Ezt a király is belátta és 1849-ben Berlinbe összehívta az ugynevezett revíziós országgyűlést. De még mielőtt ez tanácskozásait befejezhette volna, feloszlatták és a három osztályú választójogot oktrojálták. Most még elnézőbb álláspontra helyezkedem s azt mondom: isten neki, a király még ezt is megtehető, de amint az az alkotmány, úgy a három osztályú választójog is csak akkor válhatott érvényes törvénynyé, ha az oktrojálás időpontjában még együttlévő törvényes népképviselői testület hozzájárult és megerősítette. Ez a testület azonban, mint már utaltam erre, akkor az érvényben lévő általános választójog alapján lett volna megválasztandó. Csak ilyen, az általános választójogból kikérült törvényhozó testület erősíthette

volna meg a háromosztályú választójogot, ha ugyan evvel lealjasította volna magát. Ez mai napig sem történt meg, hanem megtörtént az, hogy a háromosztályú választójogot elfogadta és az oktrojált alkotmányt megerősítette az a törvényhozó szerv, amely ebből az oktrojált háromosztályú választójogból került ki, amely tehát így teljesen törvénytelen volt, törvények alapján nem állott és jogilag tulajdonképpen nem is létezett.

Miután a király az 1848. áprilisi törvények alapján, a törvény alapján összehívott képviselőház hozzájárulása nélkül semmiféle törvényt s így választójogi törvényt sem hozhatott: még kevésbé adhatott valakinek erre jogot. Oly jogot, amely nekem sincs meg, nem ruházhatok át másra. A király tehát épp oly kevésbé jogosíthatott fel néhány száz burzsoát az oktrojált választójog törvényes elfogadására, mint ahogy nem adhatott volna erre jogot tábornokai vagy komornyikjai valamelyikének.

A haladópart egyetlen jogásztárgya sem kifogásolhatja, amint hogy nem is kifogásolta soha, ezt az okfejtést.

De az alkotmánynak ezt a megszegését a nép sem helyeselte vagy ismerte el soha. Mert sohasem terjesztették ezt a kérdést a nép elé s azonfelül az 1849-iki államcsíny óta és következtében mindig csak törpe kisebbség, a választók 25 százaléka gyakorolta választójogát.

A porosz alkotmány tehát egyetlen pillanattig sem volt érvényes, eleven jog.

Ezen a tényen mit sem változtat az, hogy

a király és az országgyűlés tagjai esküt tettek erre az alkotmányra.

Ez az eskü érvénytelen eskü, mint ahogy érvénytelen az az oltár előtt letett eskü is, ha valamely, a házasságot semmissé tévő körülmény fenforog.

Ami pedig a kamarákat illeti, amint az előzőkből kiderül, hogy az 1849-iki ugynevezett revíziós képviselőház óta törvényes képviselete Poroszországnak egyáltalán nem is volt. A törvénytelen bitorlók gyülekezete volt az, amely a nép jogainak feláldozásának árán kötötte meg a burzsoázia békéjét a kormánynyal s amely csak azóta fedezte fel megint a népet, mióta a zsákmány felosztásán összeveszett a kormánynyal.

Persze az országgyűlésnek ezek a hősei így okoskodnak: hát az helyesebb lett volna, ha távolmaradtunk volna ezektől a persze törvénytelen képviselőházaktól s ha így a megmaradt jogokat nem használtuk volna fel fegyver gyanánt arra, hogy a nép számára újabb jogokat szerezzük?

Ez nem lett volna helyes, de az lett volna kötelességük, hogy a képviselőház minden ülészakát avval kezdjék meg, hogy törvénytelenességét megállapítsák és így a nép jogának ki nem engedtelet sötét szellemeit idézzék fel erre a gyülekezetre.

De nem ezt tették, sőt ellenkezőleg hazug és képmutató zajongásukkal a porosz alkotmány jogi létezését elismerték s evvel egyuttal behívták azt is, hogy a nép jogát elárul-

ták, megtagadták s a burzsoázia számára jutó koncert eladták.

A mi szemünkben tehát a porosz alkotmánynak, a néppel szemben elkövetett árulás és államcsiny eme gyümölcsének mi értéke sincsen, nem törődünk vele, jogilag el nem ismerjük.

Elvi szempontból nem érdekel bennünket a szemben álló két párt harca, mert mind a két párt: reakciósak és haladópartiak, egyformán idegenek számunkra.

A mi szemünkben ennek a harcnak semmi elvi jelentősége nincsen, mert a harc betéte — a porosz alkotmány — nem érdekel bennünket.

Nekünk a porosz alkotmánynyal szemben csak egy álláspontunk, egy érdekünk van: az, hogy minél előbb megsemmisüljön.

Mint eleddig, úgy ezután sem veszünk részt a választásokban s azt ajánlom, hogy azokon a helyeken, ahol a haladópart győzelme amugy is bizonyos, ott ti se vegyetek részt a választásokban.

Tizennégy éven keresztül távolmaradtunk ezektől a törvénytelen és jogtalan választásoktól. Gyakran hallani patkányokról, amelyek a sülyedő hajóról menekülnek. Csak nem akarunk ezeknek a patkányoknak a fonákjai lenni, akik a porosz alkotmány meglékelt hajójára akkor kapaszkodunk fel, amikor sülyedni kezd.

De ha elvi szempontból nem is érdekel bennünket ez a választási hadjárat: annál inkább érdekel taktikai szempontból. Taktikai

érdekünk pedig azt kívánja, hogy ahol a haladó-párt győzelme nem bizonyos, ott — komolyan beszélek, ne nevéssenek ki — ott a haladó-párt javára vegyünk részt a választásban.

Ennek okai igen egyszerűek:

Igen fontos érdekünk, hogy azt a kísérletet, amelyet az oly rossz pillanatban bekövetkezett májusi elnapolás megzavart, folytassák és természetesen módon be is fejezzék. Szerfölött fontos érdekük annak kiderülése, hogy a haladó-pártiak ezt a konfliktust győzelmesen nem tudják végigküzdeni, hogy így azokat, akik még mindig bíznak bennük, a tények tanítsák meg arra, hogy mily tehetetlen ez a párt. Nagy baj volna, ha a haladó-pártiak arra a kibuvóra hivatkozhatnának, hogy a választásoknál buktak el. Ugyanolyan, sőt még nagyobb számban kell a képviselőházba visszajutniok, mert csak így ismerik fel a legelvakultabbak is tökéletes és szánalmas gyámoltalanságukat.

Továbbá: Amíg az általános választójogot ki nem vívtuk, amíg tehát nincs módunk arra, hogy saját külön álláspontunkat képviselhesük, mindaddig elsőrangú taktikai érdekünk, hogy a kormány és burzsoázia összeütközése meg ne szűnjön, ha csak a haladó-pártiak véget nem vetnek neki avval, hogy kompromissziumot kötnek a kormányval. Ez könnyen lehetséges ugyan, de akkor a nép szemében végleg és menthetetlenül elbuktak és elvesztették a játszmát.

Azt állítom, hogy e harc folytatása érdekünkben van, de nem azért, hogy egyik a másikat, hanem azért, — amint Ulrich von Hutten

Luthernak a pápa ellen való fellépésekor mondotta — azért, hogy egymást kölcsönösen agyonüssék és felfalják.

A mi tiszttünk tehát az, hogy ebben a harcban a gyöngébbet támogassuk. Különben is gondoskodás történik róla, gondoskodik róla majd Bismarck ur, hogy a haladó-párt fája ne nőhesse-nek az égig.

Minekünk tehát arra kell ügyelnünk, hogy a reakció ne falhassa föl a haladó-pártiakat.

Vegyenek tehát önök részt a választásokban, szavazzanak; reméljük, hogy utoljára szavaznak. De szavazatuk leadásánál ne feledkezzenek meg arról, hogy miért szavaznak most, ne feledkezzenek meg arról, hogy alkalmat kell adni amazoknak arra, hogy elpusztuljanak és lelepleződjenek.

Eme rövid, a küszöbön álló választások megindokolta kitérés után forduljanak újból a frankfurti képviselő-gyűlés felé. A haladó-párt és a nemzeti egyesület összes törekvéseinek kulcsát a nemzeti egyesület elnöke Bennigsen ur adta a kezünkbe következő beszédével: „A népies pártok szenvedélyessége és a kormányzók konoksága gyakran idézett már elő forradalmi változásokat, de a német nép nemcsak egységes, hanem oly szerény is követeléseiben, hogy a német nemzeti párt, amely nem is akar, nem is tud forradalmat csinálni, nem tartozik semmi felelősséggel azért, ha oly párt következik majd utána, amely belátván a reform lehetetlenségét, forradalmi átalakulások fegyveréhez nyul.“

Bennigsen ur szerintem nagy ügyetlenség.

get követ el, ha állandóan, még most is arra emlékeztet bennünket, hogy ő és pártja nem akarják a forradalmat. De ha szakadatlanul erre emlékeztet bennünket, nos jó, mi megjegyezzük azt magunknak. Emeljük fel karunkat és fogadjuk meg, hogy ha így, vagy úgy, de megjön ez a nagy átalakulás, akkor nem feledkezzünk meg arról, hogy a haladó pártiak és a nemzeti egyesület tagjai még az utolsó pillanatban is azt ismételték: *nem akarjuk a forradalmat.*

Tegyetek erre fogadalmat, emeljétek fel erre karotokat. (A gyűlés résztvevői nagy izgatottság közben ég felé emelik karjukat.)

Nem kevésbé érdekes az a beszéd is, amelyet a képviselőgyűlés után persze elmaradhatatlan cécón Schulze-Delitzsch ur mondott.

Szó szerint idézem ezt a beszédet, nehogy valaki azt gondolhassa, hogy nem vagyok igazságos vele szemben. Schultze-Delitzsch ur a következőket mondotta: „Uraim, sok szó esett azokról a hibákról, amelyeket azok a gyűlések követtek el, melyekben politikai életünk fejlődésnek indult. Én nem tudok ezekről a hibákról, de azt merem állítani: ha voltak valaha testületek, amelyek a nép igazi képviselői voltak, az 1848-ik évéi ilyenek voltak. Ha hibákat követtek el, ezek népünk fejlődésének elmaradottságából következtek, bennük nem a parlamentárizmus, hanem a nép hibái fejeződtek ki. Legyünk tisztában avval is, mi okozta azoknak a becsületes, meggyőződésszerű, erkölcsi alapokra támaszkodó törek-

véseknek kudarcát? Uraim, az az áramlat, amely akkor a politikai kérdések területére átcsapott, amelynek hatása alól azok a testületek sem vonhatták ki magukat: azok nem politikai, hanem szociális társadalmi kérdések voltak. A szociális kérdés terelte rossz utra a nép politikai mozgalmát és a nagy liberális párt bomlása, amely e párt egy részét a reakció karjaiba kergette, a szociális kérdésből indult ki. Amikor Párisban a juniusi forradalom leveretett: hosszú időre megpecsételődött Európában a liberális mozgalom sorsa. Uraim, ne feledkezzünk meg egyről: abban a pillanatban, amikor a művelt és vagyonos osztályok riadtan hátat fordítanak a politikai mozgalomnak — akár megokolt, akár megokolatlan a félelmük — abban a pillanatban kétségtelemmé vált, hogy ez a mozgalom maradandó és alapos módon nem tudja átalakítani a viszonyokat.“

Schulze-Delitzsch ur pártjának enfant terrible-je, az a gyermek, aki kifecsegi mindazokat a titkokat, amelyeket a párt érdekében örök homálynak kellene fednie. Arra figyelmeztet bennünket, hogy a politikai forradalom elbukott azért, mert a burzsoák elfordultak a politikai szabadságtól, még pedig azért, mivel látták, hogy ti a politikai jogokat szociális helyzetek javítására és megváltoztatására akartátok felhasználni. Mit mond tehát Schulze-Delitzsch ur ezekkel a szavakkal? Azt közli velünk:

1. hogy a burzsoázia sohasem egyezik majd bele abba, hogy a szociális helyzetetek megjavuljon. Azt mondja azután

2. hogy mindig sajnálni fogja töleket a politikai szabadságot: az általános és közvetlen választójogot. Mert ennek segítségével igen könnyen hozzáláthatnátok szociális helyzetetek javításához. Ha a burzsoázia azt is hiszi, hogy ma sokkal illedelmesebb gyermekek vagytok, semhogy ezt megtennétek, ha az általános választójog birtokában volnátok — semmi biztosítéka nincs arra nézve, hogy 1, 2, 5 év múlva is olyan illedelmes gyermekek maradtok, akik az általános választójogot sorsotok javítására felhasználni nem fogjátok. Mivel pedig erre nézve semmi biztosítékot sem lehet a burzsoáziának szereznie: következésképpen sohasem fog beleegyezni abba, hogy az általános, közvetlen választójogot megszerezzétek. Végül arra is figyelmeztet bennünket

3. hogy a burzsoázia inkább lemond a saját szabadságáról is, semminthogy benneteket az általános választójogban részesítsen.

Schulze-Delitzsch tehát alapjában véve ugyanazt mondja, amit én is kifejtettem erre nézve a „Munkás olvasókönyvem“-ben. Ott néhány okot és a történelmi bizonyítékokat is összehordtam. Schulze ur bizonyára abban a hitben volt, hogy egyfajta bizonyítékra még szükségem volt: a haladópárt valamelyik vezérének nyílt vallomására — s ime ő elég kedves ahhoz, hogy ezt az érvet is rendelkezésemre bocsássa.

Felköszöntője további folyamán azután benneteket, német munkásokat különösen megdicsért a szociális kérdésben tanúsított maga-

tartásokért. A következőket mondja: „Munkásaink megmutatták, hogy derék, hazafiás németek. Elutasítottak maguktól minden csábítást, amely a haladópárttól el akarta őket választani“.

Ezt ránk, az Általános Német Munkásegyletetre célozva mondotta. De vajjon rászolgáltak-e a német munkások erre a dicséretre? Valóban olyan illedelmes gyermekek a német munkások, mint ahogy Schulze ur azt állítja? Mit mondanak a tények? Leipzigben a szervezőbizottság valamennyi szavazattal két szavazat ellenében a mi pártunkra állott s nagy nyilvános munkásgyűlésen 1300 szavazattal 7 ellenében elfogadták a szervezőbizottság határozatát. A Kölnben tartott iparosgylésen a többség ugyancsak azt határozta, hogy Nyílt levelemet fogadja el a mozgalom programja gyanánt. Frankfurtban 400-an szavaztak mellett, 40-en haladópárt mellett; Mainzban 800-an mellettem, 2-en ellenem. Hamburgban nagy egyesületünkkel még csak szembe sem tudnak szállni. A Rajnamei városok egynémelyikében 1400 aláírást gyűjtöttek a hozzám intézett felíratra, — pedig tudjátok, hogy milyen nehéz a munkások között aláírásokat gyűjteni. Éppen most vettem kézhez egy másik, Dortmundból érkező felíratot.

Gersdorfban, Szászországban nagy munkásgyűlés 400 szavazattal 20 ellen, Grossenheimban 400 szavazattal 30 ellen elhatározta, hogy csatlakozik az Általános Német Munkásegyletnek. Ronsdorfban szerfölött lá-

togatott munkásgyűlést, amely egyhangulag ki akarta mondani, hogy hozzánk csatlakozik, a haladóparti polgármester törvénytelenül feloszlattott. Hogy itt Barmenben és Elberfeldben milyen sokan vagyunk: magatok is láthatjátok. A rémes időjárás ellenére is vagyunk ebben a teremben 2—3000-en.

Ellenfeleink ezeken a tényeken úgy akarják magukat tultenni, hogy strucc módjára homokba dugják a fejüket; úgy akarják tultenni magukat rajtunk, hogy a nyomdafesték kizárólagos birtokában, letagadják és elferdítik őket. De ha egyesületünk jelenlévő bizalmi férfiahoz azt a kérdést intézném, vajjon mindazok, akik e tágas teremben jelen vannak s lelkes helyesléssel fogadták szavaimat, valóban egyesületünk beiratkozott tagjai-e, akkor tudom, hogy ezt a választ kapnám: még a fele sem.

De mi az oka annak, hogy ti, akik osztotok eszméinkben, nézeteinkben, akik törekvéseinket rokonszenvvel kíséritek — még sem vagytok egyesületünk tagjai?

Ismerem az okot jól. Tapsolni, rokonszenvezni könnyű dolog. Ez semmi fáradságba nem kerül s kényelmes dolog részt kérni a győzelemnek abból a gyümölcséből, amelyet a mások munkája szerzett meg. De kérdem: férfias, munkáshoz méltó viselkedés-e az ilyen? Van-e más különbség a munkás meg az élősdi között, ha nem az, hogy az utóbbi más munkájából akar megélni és ott akar aratni, ahol ő maga nem vetett. Az önszegély szava, amelyet ellenfeleink jogtalanul használnak, higyjék

meg, hogy ez a szó amazoknál csalóka illúzió: csak nekünk pajzsunk és jelszavunk igazán. Avagy lehet-e elképzelni magasabbrendű önszegélyt, mint azt, amely az államot akarja átalakítani avégből, hogy a társadalmi viszonyokat változtathassa meg. A becsületekre apellálok tehát, a ti becsületekre, akik munkások vagytok és nem élősdiak, akik nem akartok a más munkájából élni és ott aratni, ahol nem vetettetek, a ti becsületekre hivatkozom, akik helyesléssel és lelkesedéssel fogadtátok szavaimat! Ime itt vannak asztalaink, iratkozatok be egyesületünkbe s mint jó tagok vegyétek ki részeiteket a munkából és fáradságból!

Tagjainkhoz pedig evvel a szóval fordulok: „Ne bizakodjatok abban, hogy a bizalmi férfi elvégzi majd helyettetek is az agitáció munkáját: ellenkezőleg vegye ki közületek mindenki a részét!

Könnyű és egyszerű utat mutatok arra, hogy lehet tagjaink számát a legrövidebb idő alatt megszázszorozni: mindenki határozza el, hogy hetenként legalább 1 vagy 2 új tagot szerz az Általános Német Munkásegylet számára — ami nem is eshetik valami nagyon nehezére s tartsa mindenki elveszettnek azt a hetet, amelyben ennek a köteletségének nem tett eleget. Gondoljátok meg, hogy ilyen mértani arányban szaporodva, mennyire megsokasodnak soraink, ha mindannyian így fogtok cselekedni.

El kell érniük oda, hogy csak fél munkásnak, megbélyegzettnek tekintsék azt, aki nem tagja egyesületünknek; s valóban csak félmun-

kás az ilyen, mert vagy nem elég értelmes ahoz, hogy felismerje osztálya érdekeit, vagy nem elég férfi, hogy szolgálja is őket.

S most felhivlak benneteket: kiáltsátok velem együtt:

Éljen a szociális demokrata agitáció! Éljen az Általános Német Munkásegylet!

TARTALOM

	Lap
Lassalle. Irta <i>Kúnfi Zsigmond</i> — — — —	1
Mi az alkotmány? — — — —	19
Jog és hatalom — — — —	63
Munkás-programm — — — —	71
A munkások és a tudomány — — — —	131
Nyílt levél — — — —	205
A polgári ellenzék, a sajtó és a frankfurti képviselőgyűlés — — — —	261

VILÁGKÖNYVTÁR

Egy-egy kötet angol vászon-
kötésben 1 korona 90 fillér.

Kapható minden könyvkereskedésben.

KROPOTKIN:

Egy orosz forradalmár
emlékiratai.

Fordította: GERGELY GYŐZŐ.

KÉT KÖTET.

Nagyszerű emberi élet tükröződik a nagy orosz forradalmárnak ebben a könyvében. Első sorban álló roppant tudása, sok kalandon keresztülment ember élete. De még ennél is több. Mint valami hatalmas regényben, úgy él benne egy egész sereg ember, úgy van meg benne osztályok és korok portréja. És mily drámai fordulatok és ellentétek. A régi Oroszország patriárhális élete és a modern Európa osztályharcát, az udvari élet fénye és a börtön, a száműzetés kínjai, cárok és nagyhercegek élete Moszkvában és Pétervárott és proletársorsok Svájcban és Londonban.

VILÁGKÖNYVTÁR

Egy-egy kötet angol vászon-
kötésben 1 korona 90 fillér.

Kapható minden könyvkereskedésben.

=: OSTWALD =:

Feltalálók, felfedezők,
nagy emberek

FORDITOTTA: KÓSA MIKLÓS

Nagyszerű probléma megoldását keresi ez a könyv. — Ostwald, a ma legnagyobb természettudósaink egyike, — a zseni, az emberiség számára feltaláló, felfedező nagy ember élettanát adja. — Az a kiinduló pontja, hogy a nagy ember életkérdése a társadalomnak, tehát kutatni kell, miként lehet felismerni, mint tud a legjobban dolgozni, mit kell tenni az államnak a támogatására. — Plátó régi álma, a zseni tenyésztése, új, természettudománnyal megalapozott életre ébred Ostwald könyvében. ::

VILÁGKÖNYVTÁR

EGY-EGY KÖTET VÁSZONKÖTÉSSEN I K 90 f.
KAPHATÓ MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSSEN

GOURMONT: A SZERELEM FIZIKÁJA

Fordította: VAJDA EENŐ.

A nagy költő és nagy tudós világhírű munkája a szexuális ösztönről szóló természettudományi tanulmány. Talán csak a másik nagy művészek és nagy tudósok, Stendhalnak a szerelemről írott nagy munkáját lehet mellé állítani. Stendhal megadta a szerelem érzelmi dialektikáját, Gourmont itt leírja a szerelem fizikáját, a szerelem mechanizmusát. Az egész állatvilág szerelmi élete, a szaporodás valamennyi formája, a szerelmi élet minden különossége elvonnul előttünk. Egy nagyszerű szemű ember nézi ebben a könyvben a természetet, akinek a látását semmi előítélet nem homályosítja el és semmi fölösleges prüdéria nem fátyolozza be. Gourmont megért minden emberit, mert megérti, hogy minden emberi csak része a föld egyetemes életének.

Ti 27. 184

60

M/V. 2017.02.21.

NKE EKK KTK Kari Könyvtár

Helyben!

00071207

Árzed'is

Társadalomelm.

